

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. เอกสารเกี่ยวกับสภาพและปัญหาของชุมชนเมือง

1.1 ลักษณะพื้นฐานของชุมชนเมือง

1.1.1 ชุมชนเมืองในทัศนะของนักสังคมวิทยา

ชุมชนเมืองตามการรับรู้ของคนทั่วไปนั้นเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของคนจำนวนมาก เป็นศูนย์กลางความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และความทันสมัยต่าง ๆ ในด้านสังคมวิทยานั้นได้กล่าวถึงเมืองว่า จะต้องมึลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1) ด้านประชากรและนิเวศวิทยา ชุมชนเมืองเป็นแหล่งชุมนุมประชากรที่มีขนาดใหญ่ มีความหนาแน่นสูง และประชากรมีลักษณะหลากหลายหรือต่างแบบกันทั้งด้านเชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรม นักสังคมวิทยาสรุปรูปแนวโน้มประชากรเมืองที่น่าสนใจ คือ ประชากรในเมืองมีอัตราเพิ่มสูงซึ่งไม่มีความสัมพันธ์กับการเพิ่มตามธรรมชาติ อัตราการเพิ่มประชากรสุทธิเกิดจากการย้ายถิ่นมากกว่าการเพิ่มตามธรรมชาติ องค์ประกอบของประชากรมีลักษณะแตกต่างกับชนบท คือมีอัตราส่วนคนรุ่นหนุ่มสาวสูงขึ้นแทนที่คนรุ่นเก่า อัตราส่วนระหว่างเพศแตกต่างกันบ้างในแต่ละภูมิภาค แต่เป็นการชั่วคราวทั้งนี้ขึ้นกับความต้องการแรงงานในภาคเศรษฐกิจของชุมชนนั้น ประชากรส่วนใหญ่มีความพอใจในวิถีชีวิตในเมือง

2) ด้านการประกอบอาชีพ ประชากรจะมีอาชีพเกี่ยวกับการค้า พาณิชยกรรม อุตสาหกรรมและบริการ ลักษณะอาชีพเช่นนี้ต้องการคนที่มีความรู้ ความสามารถเฉพาะอย่าง ดังนั้นคนที่เข้าสู่อาชีพจึงต้องได้รับการศึกษาเฉพาะ ระบบการจัดคนเข้าทำงานมีการแบ่งงานกันทำตามความสามารถทั้งนี้เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพ ผลตอบแทนจากการทำงานคือ รายได้ ลักษณะการประกอบอาชีพในชุมชนเมืองทำให้ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมคู่บริโภคมากกว่าหน่วยผลิต เพราะสมาชิกในครอบครัวที่ยังไม่ถึงวัยทำงานไม่สามารถช่วยเหลือครอบครัวในการผลิตอาหาร แต่กลับเป็นภาระของครอบครัวที่จะต้องจัดหาอาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัยและการศึกษา การมีงานทำจึงมีความสำคัญมากสำหรับผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนเมืองเพื่อให้มีรายได้

สำหรับการแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภค บริโภคที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต สภาพเช่นนี้แตกต่างไปจากสังคมชนบท เพราะครอบครัวในชนบทเป็นทั้งหน่วยผลิตและบริโภคในตัว คนในชุมชนชนบทส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม สมาชิกในครอบครัวสามารถช่วยเหลือแบ่งเบาภาระในการประกอบอาชีพได้ ผลผลิตที่ได้สามารถเก็บไว้เป็นอาหารบริโภคภายในครัวเรือน และอีกส่วนหนึ่งเก็บไว้จำหน่ายเพื่อเป็นรายได้ในการแลกเปลี่ยนสิ่งจำเป็น

3) ด้านบริการพื้นฐาน ชุมชนเมืองจะต้องจัดให้มีบริการพื้นฐานซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อกิจกรรมอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และมีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน บริการเหล่านี้ ได้แก่ ไฟฟ้า น้ำประปา การสื่อสารคมนาคม การขนถ่ายสิ่งปฏิกูล บริการทางการศึกษา และบริการทางสุขภาพ เป็นต้น สำหรับในชนบทนั้นบริการพื้นฐานดังกล่าวยังไม่ทั่วถึง

1.1.2 ชุมชนเมืองในทัศนะอื่น

นอกจากลักษณะสำคัญดังกล่าวข้างต้นที่ใช้ในการกำหนดความเป็นเมืองแล้วชุมชนเมืองยังมีลักษณะเด่นอื่น ๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ดังนี้

1) ด้านเศรษฐกิจ สังคมเมืองสมัยใหม่มีแนวโน้มการจัดปัจจัยในระบบเศรษฐกิจคล้ายคลึงกันเพราะมีการรับและยืมวัฒนธรรมระหว่างกัน ปัจจัยที่สำคัญในระบบเศรษฐกิจประกอบด้วย แรงงาน เทคโนโลยีที่เหมาะสม ทุน ระบบกฎหมาย สิทธิในทรัพย์สินของบุคคลและสังคม และเครื่องมือแลกเปลี่ยนในระบบเศรษฐกิจ เช่น เช็ค คราฟท์ สัญญา หุ้น และพันธบัตร เป็นต้น นอกจากนี้สังคมเมืองมีการจัดองค์กรเศรษฐกิจที่สำคัญ คือ

- ระบบรวมกลุ่มในอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ เพื่อเป็นศูนย์กลางรวบรวมและผสมผสานทรัพยากร สิ่งอำนวยความสะดวกและทักษะความรู้ต่าง ๆ ในด้านการผลิต การตลาดและบริการ ซึ่งเป็นวิธีที่เพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตและธุรกิจ

- สื่อหรือช่องทางในการแจกจ่ายสินค้าและบริการรูปแบบต่าง ๆ

- ห้างสรรพสินค้า (Department store) เป็นตลาดศูนย์กลางสินค้า

ของชุมชนเมือง

- ร้านค้าที่ขายสินค้าจำเป็นทั้งหลายคล้ายห้างสรรพสินค้า แต่ขนาดเล็กกว่าหรือที่เรียกว่า ร้านค้าลูกโซ่ (The chain store) ลักษณะที่สำคัญของร้านค้าประเภทนี้คือ ราคาสินค้าถูก นำวิธีการบริการตนเองมาใช้แก่ลูกค้าเพื่อให้ลูกค้ามีเสรีภาพในการเลือก

- การใช้ระบบสื่อสาร โทรคมนาคมที่ทันสมัยและรวดเร็ว ในการกระจายสินค้าและบริการ เช่นในการสั่งซื้อทางโทรศัพท์ การสั่งซื้อทางจดหมาย เป็นต้น
- ตัวแทนโฆษณา ได้แก่ บริษัทผู้ประกอบธุรกิจโฆษณาต่าง ๆ ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการขาย การประชาสัมพันธ์ให้ผู้บริโภครู้จักผลิตภัณฑ์กว้างขวางขึ้น
- การให้สินเชื่ออำนวยความสะดวกสำหรับลูกค้าประเภทต่าง ๆ ซึ่งมีรูปแบบมากมายหลายอย่าง ที่แพร่หลายในปัจจุบัน ได้แก่ บัตรเครดิต สินเชื่อจากธนาคาร เป็นต้น สินเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ นั้น ช่วยให้ประชาชนสามารถสนองความต้องการสินค้าและบริการได้ทันที โดยก่อนชำระในภายหลัง
- การรวมกลุ่มของบุคคลอาชีพต่าง ๆ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน ในระบบเศรษฐกิจ เช่น สมาคมพ่อค้า สมาคมนักอุตสาหกรรม สหภาพแรงงานแห่งชาติ เป็นต้น

2) ด้านการเมือง ชุมชนเมืองสมัยใหม่มีแนวโน้มที่จะมีการปกครองที่เป็นอิสระและพึ่งตนเอง โดยไม่ขึ้นกับรัฐบาลกลาง คณะผู้บริหารมาจากการเลือกตั้งของประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตชุมชนเมืองนั่นเอง หน้าที่ของคณะผู้บริหารก็คือจัดบริการเพื่อสาธารณชนในด้านต่าง ๆ เช่น บริการด้านระบบป้องกันภัย ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการศึกษา ด้านสวัสดิการสังคม ด้านความบันเทิง พักผ่อนหย่อนใจ ด้านศิลปะ ด้านที่อยู่อาศัย ด้านพลังงานพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้า และบริการด้านคมนาคมขนส่ง เป็นต้น

3) ด้านสังคมและวัฒนธรรม ผู้คนที่อาศัยในชุมชนเมืองจะรู้จักกันไม่ทั่วถึง ความสัมพันธ์ไม่เป็นแบบทางตรง คือ ติดต่อกันถึงตัว แต่เป็นการติดต่อกันโดยอาศัยสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ การติดต่อกับติดต่อกันในลักษณะของหน้าที่การงาน การปฏิบัติต่อกัน มักทำตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้ หรือตามระเบียบปฏิบัติของสังคม ส่วนใหญ่เมื่อหมดหน้าที่การงานแล้ว ก็มักจะต่างคนต่างอยู่ ไม่พึ่งพาอาศัยกัน การรวมกลุ่มมักอยู่ในรูปของสมาคม สโมสร เนื่องจากความหนาแน่นของประชากรในเมือง จึงประกอบไปด้วยสมาชิก หลายชาติ หลายภาษา ซึ่งมีถิ่นเพ และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามสมาชิกในสังคมส่วนใหญ่มุ่งความพึงพอใจกับชีวิตที่ทันสมัย มีความสะดวกสบาย มีสิ่งอำนวยความสะดวกในบ้านเรือน

1.2 สภาพของชุมชนเมืองของประเทศไทย

ในประเทศไทย ยังไม่มีการให้คำนิยามของคำว่า "เมือง" ไว้อย่างชัดเจน แต่ที่ใช้กันแพร่หลายในปัจจุบัน คือ กำหนดให้ เมือง คือพื้นที่ในเขตเทศบาลต่าง ๆ ซึ่งรวม

เทศบาลทั้ง 2 ประเภทด้วยกันคือ เทศบาลนคร 1 แห่ง เทศบาลเมือง 85 แห่งและ เทศบาลตำบล 38 แห่ง รวมทั้งเขตการปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษอีก 2 แห่ง คือกรุงเทพมหานครและเมืองพัทยา การกำหนดเขตเมืองเช่นนี้เหมาะสำหรับอดีตเพราะความเจริญเติบโตของเขตเมืองโดยเฉพาะเขตบ้านเรือน ยังไม่แพร่ขยายออกไปอย่างรวดเร็วเช่นในปัจจุบัน แต่เมื่อการคมนาคมขนส่งและการสื่อสารได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว และรัฐบาลได้มีนโยบายในการพัฒนาเมืองหลักขึ้นตามภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อให้เป็นฐานรองรับอุตสาหกรรมและกิจกรรมต่าง ๆ เป็นตลาดกลางแก่พื้นที่ชนบทโดยรอบ เป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งและเป็นศูนย์กลางบริการทางสังคม ทำให้เขตเมืองขยายออกไปจากเขตเทศบาล เข้าครอบคลุมพื้นที่โดยรอบเทศบาลนั้น ๆ จึงได้ขยายขอบเขตเมืองออกไปโดยรวมเอาชุมชนสุขาภิบาลที่มีประชากร 5 พันคนขึ้นไปเป็นชุมชนเมืองด้วย ดังนั้นในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเมื่อกล่าวถึง "เมือง" ก็จจะรวมทั้งเขตเทศบาลทุกแห่ง กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา และสุขาภิบาลที่มีประชากรตั้งแต่ 5 พันคนขึ้นไปเข้าไว้ในเขตเมือง แต่ในการวางแผนพัฒนาเมืองศูนย์กลางความเจริญในภูมิภาคตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5-6 ได้พิจารณาเห็นว่า เทศบาลเมืองซึ่งเป็นที่ตั้งของศาลากลางจังหวัดเป็นเทศบาลที่มีความสำคัญที่สุดในจังหวัด และมีอิทธิพลครอบคลุมเหนือเขตเมืองอื่น ๆ ทั้งหมดในจังหวัด ดังนั้นจึงได้ถือเอาเทศบาลเมืองซึ่งเป็นที่ตั้งของศาลากลางจังหวัดและมีชื่อเดียวกันกับจังหวัดนั้น ยกเว้น เทศบาลเมืองหาดใหญ่เป็นเมืองชุมชนศูนย์กลาง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2529)

ในการศึกษาสภาพของเมืองทุกเมืองทั่วประเทศไทยโดยการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักซึ่งดำเนินการโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2529) สามารถแบ่งกลุ่มเมืองตามภาคต่าง ๆ ตามลำดับของการพัฒนาเป็น 8 กลุ่ม จากกลุ่มที่มีความเป็นเมืองสูงสุด จนถึงกลุ่มที่เป็นชุมชนชนบท ได้ดังนี้

ภาคเหนือ เมืองเชียงใหม่ พิษณุโลก และนครสวรรค์เป็นเมืองชุมชนศูนย์กลางของภาคที่มีลักษณะความเป็นเมืองสูงสุด เมืองระดับรองลงมาคือ เมืองตาก เชียงราย และเพชรบุรี เมืองที่เหลือทั้งหมดอยู่ในกลุ่มชุมชนชนบท คือ เมืองลำปางลำพูน สุโขทัย พิจิตร แพร่ น่าน อุตรดิตถ์ พะเยา กำแพงเพชร อุทัยธานีและแม่ฮ่องสอน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมืองในภาคนี้มีระดับความเป็นเมืองใกล้เคียงกันคืออยู่ในกลุ่มเมืองชนบทศูนย์กลาง โดยมีเมืองอุบลราชธานี อุตรดิตถ์ ขอนแก่น นครราชสีมา มหาสารคาม

เป็นเมืองที่มีบริการพื้นฐานและบทบาทของเมืองในระดับภาค รองลงไปคือเมืองร้อยเอ็ด สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ สกลนคร กาฬสินธุ์ หนองคาย ชัยภูมิ และนครพนม เมืองที่อยู่ในกลุ่มชนบทคือ ยโสธร และเลย

ภาคใต้ เมืองที่มีความเป็นเมืองสูงที่สุด คือ เมืองสงขลา รองลงมา คือ ภูเก็ต ตรัง ยะลา พังงา ระนอง เมืองระดับชนบทศูนย์กลาง คือ เมืองนครศรีธรรมราช พัทลุง สุราษฎร์ธานี เมืองในกลุ่มชนบท คือ เมืองนราธิวาส ปัตตานี กระบี่ สตูล และชุมพร

ภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคตะวันตก กลุ่มที่มีความเจริญสูงสุด คือ สมุทรปราการ ราชบุรี นครปฐม อโยธยา ชลบุรี ลพบุรี ระดับที่เจริญค่อนข้างมาก คือนนทบุรี สมุทรสาคร สมุทรสงคราม สระบุรี ระยอง เพชรบุรี ปทุมธานี ประจวบคีรีขันธ์ ฉะเชิงเทรา อ่างทอง จันทบุรี สิงห์บุรี ตราด เมืองที่ยังเป็นชุมชนชนบท คือ กลุ่มเมืองปราจีนบุรี กาญจนบุรี ชัยนาท สุพรรณบุรี และนครนายก

สำหรับกรุงเทพมหานครนั้นมีความเป็นเมืองในระดับสูงทั้ง 24 เขตการปกครอง จากผลการศึกษาดังกล่าว ได้นำมาเป็นข้อมูลในการปรับเขตภาคต่าง ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับการวางแผนพัฒนาประเทศในช่วงแผนฯ 6 โดยแบ่งเป็น 5 เขตภาค คือ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ ภาคกลาง กรุงเทพมหานครและปริมณฑล 5 จังหวัด ซึ่งได้แก่นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ สมุทรสาคร และนครปฐม

จากการศึกษาสภาพโครงสร้างของความเป็นเมืองศูนย์กลางความเจริญในภูมิภาค โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2529) มีข้อค้นพบที่น่าสนใจ ดังนี้

1) ด้านประชากรเมือง

ในปี 2521 ประชากรเมืองซึ่งประกอบไปด้วยประชากรเขตเทศบาลและสุขาภิบาลที่มีประชากร 5 พันคนขึ้นไป รวมกันเท่ากับ 11.8 ล้านคน เพิ่มขึ้นเป็น 13.5 ล้านคนในปี 2526 คิดเป็นอัตราเพิ่มประชากรเมืองร้อยละ 2.9 ต่อปี สัดส่วนของประชากรเมืองเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 26.0 เป็นร้อยละ 27.3 ของประชากรทั้งประเทศ ภาคที่มีจำนวนประชากรเมืองมากที่สุด ได้แก่ กรุงเทพมหานครและปริมณฑล มีประชากรเมือง 5.9 ล้านคน อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร 5 ล้านคน และที่เหลืออยู่ในเขตเทศบาลและสุขาภิบาลเขตเมืองของปริมณฑล 5 จังหวัด รองลงมาได้แก่ภาคกลางมีประชากรเมืองประมาณ 2.2 ล้านคน หรือเป็นร้อยละ 25 ของประชากรทั้งภาคในปี 2526 ภาคเหนือมีประชากรเมืองประมาณ 2.0 ล้านคน เป็นร้อยละ 19.6 ของประ-

ชากรทั้งหมดและภาคใต้มีประชากรเมือง 1.1 ล้านคน เป็นสัดส่วนร้อยละ 17.2 ของประชากร ภาคส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือแม้จะมีจำนวนประชากรเมืองมากที่สุดรองจากกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล คือ 2.5 ล้านคน แต่ก็มีสัดส่วนประชากรเมืองเพียงร้อยละ 14.3 ของประชากร-ภาคเท่านั้น

ลักษณะของเมืองในภาคต่าง ๆ ยังมีความแตกต่างกันเป็นอย่างมาก โดยกรุงเทพมหานครเป็นเขตเมืองที่ใหญ่ที่สุดของประเทศมีประชากรเกือบร้อยละ 40 ของประชากรเมืองทั้งหมด ทั้งนี้เพราะมีบทบาทเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศมีองค์ประกอบหลายอย่างที่จะช่วยดึงดูดกิจกรรมทางเศรษฐกิจและประชากรจากพื้นที่ต่าง ๆ เข้าสู่กรุงเทพมหานคร ภาคอื่นๆ นอกจากกรุงเทพมหานครและปริมณฑลแล้ว มีสัดส่วนของประชากรเมืองต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศและกรุงเทพมหานครและปริมณฑลมาก

2) โครงสร้างเศรษฐกิจ

ก. ภาพเศรษฐกิจส่วนรวม

โครงสร้างเศรษฐกิจหลักของประเทศ ได้แก่ เกษตรกรรมอุตสาหกรรม การค้าและบริการ โครงสร้างเศรษฐกิจของภูมิภาคต่าง ๆ มีลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ประกอบด้วยเกษตรกรรมเป็นการผลิตหลัก การค้าและบริการเป็นการผลิตลำดับรองลงมา ในขณะที่โครงสร้างเศรษฐกิจของกรุงเทพมหานครและปริมณฑลขึ้นอยู่กับอุตสาหกรรมและสาขาการผลิตอื่น ๆ นอกภาคเกษตร

ในด้านการขยายตัวของเศรษฐกิจ เศรษฐกิจของกรุงเทพมหานครและปริมณฑลขยายตัวในอัตราสูงสุดถึงร้อยละ 7.4 ต่อปี รองลงมาคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือร้อยละ 5.6 ต่อปี ซึ่งเท่ากับอัตราการขยายตัวของประเทศ ส่วนภาคอื่น ๆ ขยายตัวในอัตราต่ำกว่าประเทศ ได้แก่ ภาคกลาง ร้อยละ 4.8 ต่อปี ภาคเหนือ ร้อยละ 4.0 ต่อปี และภาคใต้ ร้อยละ 2.8 ต่อปี

โครงสร้างและการขยายตัวของเศรษฐกิจ ส่งผลให้กรุงเทพมหานครและปริมณฑลเป็นภูมิภาคที่มีบทบาทต่อการผลิตของประเทศในเกือบทุกสาขา ในขณะที่เศรษฐกิจของภูมิภาคอื่น ๆ เจริญเติบโตช้าและต้องพึ่งพิงกรุงเทพฯ อยู่มาก นอกจากนี้ช่องว่างรายได้ระหว่างคนในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลกับภูมิภาคต่าง ๆ ก็มีแนวโน้มมากขึ้นเช่นกัน ดังรายละเอียดที่แสดงให้เห็นจากตารางดังนี้

ตาราง 2.1 แสดงโครงสร้างการผลิตรายภาค ปี 2526 ตามราคาคงที่ปี 2515

	โครงสร้างการผลิต (ร้อยละ)					อัตราเพิ่มเฉลี่ย	รายได้เฉลี่ย
	เกษตร	อุตสาหกรรม	การค้า	บริการ	อื่น ๆ	ต่อปี(ร้อยละ)	ต่อคน(บาท/ปี)
ภาคเหนือ	41.4	5.2	17.1	10.1	26.3	4.0	4,504
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	42.0	6.7	17.5	11.0	22.8	5.6	2,792
ภาคใต้	40.5	5.1	17.3	12.0	25.1	2.8	5,490
ภาคกลาง	35.3	15.4	19.0	8.0	22.3	4.8	8,451
กทม. และ ปริมณฑล	3.3	36.5	14.1	13.4	32.7	7.4	24,191
ทั้งประเทศ	24.2	20.8	16.3	11.5	27.2	5.6	6,931

หมายเหตุ ภาคกลางไม่รวมจังหวัดในเขตปริมณฑล ซึ่งได้แก่ นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ
สมุทรสาคร และนครปฐม

ข. โครงสร้างเศรษฐกิจของศูนย์กลางความเจริญในภูมิภาค

ในบรรดากระบวนเมืองศูนย์กลางความเจริญในภูมิภาค 24 แห่ง มี 2 จังหวัดที่มีฐานเศรษฐกิจใหญ่ทั้งห่างจังหวัดอื่น ๆ คือ ชลบุรี และนครราชสีมา กลุ่มจังหวัดที่มีฐานเศรษฐกิจรองลงมา ได้แก่ เชียงใหม่ สระบุรี กาญจนบุรี สงขลา และภูเก็ต สำหรับปัตตานี มีฐานเศรษฐกิจเล็กที่สุด จังหวัดที่เหลือมีมูลค่าผลิตภัณฑ์ลดหล่นกันไป

เมื่อจำแนกกลุ่มจังหวัดตามลักษณะโครงสร้างเศรษฐกิจ โดยเปรียบเทียบสัดส่วนมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัดระหว่างสาขาการผลิตขั้นปฐมภูมิ (Primary Sector) หรือภาคเกษตร การผลิตขั้นทุติยภูมิ (Secondary Sector) หรือภาคอุตสาหกรรม และการผลิตขั้นตติยภูมิ (Tertiary Sector) หรือภาคบริการแล้ว สามารถจัดกลุ่มตามลักษณะการผลิตได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 คือกลุ่มจังหวัดที่มีการผลิตหลักเป็นเกษตรกรรมมากกว่าร้อยละ 40 ของการผลิตรวม การค้าและบริการเป็นการผลิตรองที่สำคัญ ส่วนภาคอุตสาหกรรมยังมีบทบาทน้อยมาก ได้แก่ เชียงราย พะเยา นครสวรรค์ สกลนคร สุรินทร์ ระยอง ฉะเชิงเทรา สุราษฎร์ธานี และปัตตานี

กลุ่มที่ 2 กลุ่มจังหวัดที่มีการผลิตเกษตรกรรมและบริการเป็นการผลิตหลัก โดยมีสัดส่วนการผลิตภาคเกษตรกรรมระหว่างร้อยละ 30-40 และภาคบริการมากกว่าครึ่งหนึ่งของการผลิตรวมเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ เชียงใหม่ อุตรดิตถ์ ขอนแก่น นครราชสีมา อุบลราชธานี ร้อยเอ็ด เพชรบุรี นครศรีธรรมราช และสงขลา โดยเชียงใหม่มีการผลิตภาคบริการมากกว่าร้อยละ 60 และนครราชสีมามีการผลิตอุตสาหกรรมอยู่ในระหว่างร้อยละ 15

กลุ่มที่ 3 กลุ่มจังหวัดที่มีการผลิตภาคอุตสาหกรรมและบริการมากเป็นการผลิตนำ โดยมีฐานอุตสาหกรรมมากกว่าร้อยละ 25 ของการผลิตรวม ได้แก่ ลำปาง สระบุรี ชลบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี และภูเก็ต

จะเห็นความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างเศรษฐกิจเมืองศูนย์กลางความเจริญในภูมิภาคส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ภาคเกษตรกรรมลดความสำคัญลง ภาคบริการมีบทบาทมากขึ้น และบางจังหวัดที่ภาคอุตสาหกรรมเริ่มมีความสำคัญขึ้นโดยลำดับ

ค. โครงสร้างอุตสาหกรรม

อุตสาหกรรมมีบทบาทต่อการพัฒนาประเทศมากขึ้นโดยลำดับ กล่าวคือในปี 2513 มีมูลค่าการผลิตเป็นอันดับสามรองจากเกษตรกรรมและการค้า และได้เพิ่มสัดส่วนเป็นอันดับสองรองจากเกษตรกรรม ในปี 2515 และในอนาคตคาดว่าจะกลายเป็นการผลิตอันดับหนึ่งของประเทศ อย่างไรก็ตาม ภาระการผลิตทางอุตสาหกรรมยังกระจุกหนาแน่นในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล โดยในปี 2526 มีสัดส่วนถึงร้อยละ 76 ของอุตสาหกรรมทั้งประเทศและอยู่ในกรุงเทพมหานครแห่งเดียวร้อยละ 50 ในขณะที่อุตสาหกรรมในเมืองศูนย์กลางความเจริญในภูมิภาครวมกันเป็นร้อยละ 19 เท่านั้น

3) บริการพื้นฐาน

บริการพื้นฐาน ซึ่งได้แก่ ไฟฟ้า โทรศัพท์ การคมนาคมขนส่ง น้ำประปา การจราจรในเมือง จากการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2529) พบว่ามีสภาพ ดังนี้

ไฟฟ้า การให้บริการไฟฟ้าทั้งในเมืองหลวงและเมืองต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาคนั้น อยู่ในสภาพที่สามารถสนองความต้องการได้อย่างพอเพียง ปริมาณการใช้ไฟฟ้าในเมืองศูนย์กลาง ความเจริญทั่วประเทศ ประมาณร้อยละ 20 ในขณะที่เมืองในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ใช้กระแสไฟฟ้าถึงร้อยละ 67 ของประเทศ ประเภทของการใช้ไฟฟ้านั้นเป็นการใช้เพื่อเป็นแสงสว่างร้อยละ 42 และใช้เพื่อการผลิตทางอุตสาหกรรมและการอื่น ๆ ร้อยละ 58

โทรศัพท์ บริการโทรศัพท์ยังมีปัญหา คือ ยังมีผู้ใช้ที่รอขอติดตั้งมากกว่าจำนวนโทรศัพท์ที่จะให้บริการได้ ปริมาณความต้องการใช้โทรศัพท์ในชุมชนเมือง ทั้งเมืองหลัก เมืองรอง มีสูงมากขึ้นทุกปี

การคมนาคมขนส่ง เมื่อพิจารณาเฉพาะการขนส่งทางถนนนั้น มีเส้นทางหลวงแผ่นดินสายหลักที่เชื่อมโยงระหว่างภูมิภาคต่าง ๆ เป็นถนนสองช่องทางจราจร ก่อสร้างตามมาตรฐานสมัยใหม่ มีโครงข่ายเชื่อมโยงกับทางหลวงแผ่นดินสายรองซึ่งนับได้ว่าเพียงพอและมีมาตรฐานสูง การเดินทางระหว่างจังหวัด เมื่อนับจำนวนรถที่ให้บริการทั้งของรัฐและเอกชนนับว่าเพียงพอ แต่หากพิจารณาคุณภาพแล้ว ยังต้องอยู่ยั้งยืนยงทั้งด้านความปลอดภัย ความสะอาด การเดินทางในเมืองส่วนใหญ่จะเป็นรถจักรยาน จักรยานยนต์ รถจักรยานยนต์สามล้อ รถสองแถวเล็ก และรถโดยสารประจำทางในบางเมือง สภาพถนนในเมืองมักมีสภาพคดเคี้ยวกว่าถนนระหว่างเมือง

น้ำประปา ปัญหาสำคัญในการบริการน้ำประปา คือ ปัญหาน้ำดิบที่จะนำมาใช้ผลิตน้ำประปามักไม่พอกับความต้องการใช้น้ำในเมือง เมืองที่มีปัญหาด้านนี้สูงมาก คือ เมืองภูเก็ต เมืองนครราชสีมา เมืองสุราษฎร์ธานี เป็นต้น ระบบการจ่ายน้ำในเมืองต่าง ๆ ค่อนข้างสมบูรณ์ แต่ระบบโดยมากจะเก่าและมีน้ำรั่วไหลบ้าง

การจราจรในเมือง พบว่ามีปัญหาการติดคั่งคังมากในเมืองใหญ่ ๆ เช่น เชียงใหม่ ขอนแก่น สงขลา พิษณุโลก นครราชสีมา นครสวรรค์ อุบลราชธานี เป็นต้น แต่โดยสภาพรวมแล้วปัญหาการจราจรในเมืองยังไม่เป็นปัญหารุนแรงมาก ยกเว้นกรุงเทพมหานคร แต่ถ้าปล่อยปัญหาให้เรื้อรัง จะลดความสะดวกในการคมนาคมขนส่ง และทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม

4) บริการทางสังคม

บริการทางสังคมที่สำคัญในเมือง ซึ่งจะกล่าวในที่นี้คือ บริการทางการศึกษาและบริการทางสาธารณสุข

ก. บริการทางการศึกษา

โรงเรียนในเขตเมืองศูนย์กลางความเจริญต่าง ๆ อยู่ในสังกัดภาคราชการ และเอกชนหลายหน่วย กล่าวคือ โรงเรียนอนุบาลและสถานเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียน ส่วนใหญ่ ดำเนินการโดยภาคเอกชน มีเพียงส่วนน้อยที่ดำเนินการโดยกรมสามัญศึกษา การศึกษาประถมศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ 6 ปี ส่วนใหญ่จะดำเนินการโดย สำนักงานคณะกรรมการ การประถมศึกษาแห่งชาติ (สพช.) เอกชน เทศบาล และกรมสามัญศึกษาตามลำดับ การศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ดำเนินการโดย กรมสามัญศึกษา เอกชน และอื่น ๆ เช่น โรงเรียน สาธิตมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ตามลำดับ การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญ ดำเนินการ โดย กรมสามัญศึกษา เอกชน และอื่น ๆ ตามลำดับ ส่วนสายอาชีพส่วนใหญ่ดำเนินการโดยเอก ชน รองลงมาคือ โรงเรียนและวิทยาลัยสังกัดกรมอาชีวศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา และอื่น ๆ ตามลำดับ สำหรับการศึกษาระดับอุดมศึกษา มีมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชน วิทยาลัยเอกชน วิทยาลัยครู เป็นต้น อยู่ในเกือบทุกเมือง

การศึกษาในภาคบังคับ คือประถมศึกษาชั้นนี้ รัฐสามารถจัดหาที่เรียนให้แก่ เด็กในเมืองทุกคนที่ถึงเกณฑ์เข้าเรียนได้หมด การศึกษาที่เป็นปัญหาอยู่ในขณะนี้ คือ การศึกษาใน ระดับมัธยมศึกษาขึ้นไป ซึ่งต้องรับเด็กจากพื้นที่นอกเขตเมืองและอำเภอรอบนอกในจังหวัด ทำให้มี ปัญหาห้องเรียนไม่พอโดยเฉพาะโรงเรียนรัฐบาลที่เก็บค่าเล่าเรียนถูกกว่าโรงเรียนเอกชน ประ- กอบด้วยค่านิยมที่มุ่งเรียนสายสามัญของเยาวชนมากกว่าสายอาชีพ ทำให้มีปัญหาด้านนี้ในเมือง สำหรับการจัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและอุดมศึกษานั้น ควรให้มีลักษณะแตกต่างกัน ไปตามภูมิภาค ตามลักษณะกิจกรรมการผลิตหรือสภาพทางเศรษฐกิจของภาค เพื่อผลิตกำลังคน ระดับฝีมือ

ข. บริการทางสาธารณสุข

ในเกือบทุกเมือง โรคภัยไข้เจ็บที่มีอยู่ค่อนข้างมาก คือ การติดเชื้อของ ทางเดินหายใจส่วนบน (โดยเฉพาะในเด็ก) โรคกระเพาะอาหารและลำไส้อักเสบ ไข้จับสั่น (มาเลเรีย) โดยมีอัตราคนโรค ไข้รากสาดน้อย (ไทฟอยด์) และไข้เลือดออก ระบาดเป็นครั้ง คราว ความเจ็บป่วยเหล่านี้ สามารถจะลดลงได้ โดยการปรับปรุงด้านน้ำกินน้ำใช้ ทั้งปริมาณ พัน ที่ให้บริการ และคุณภาพน้ำ การระบายน้ำ และการสุขาภิบาล ซึ่งมาตรการต่าง ๆ เหล่านี้ ถือว่ามีลำดับความสำคัญสูงในการให้บริการสาธารณสุขในเมือง

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างเมืองศูนย์กลางความเจริญต่าง ๆ ในปัจจุบันแล้วพบว่า ไม่มีความแตกต่างกันในบริการสาธารณสุขที่มีในแต่ละเมืองมากนัก เมืองใหญ่ ๆ เช่น เมืองเชียงใหม่ สงขลา-หาดใหญ่ มีปริมาณของบริการที่ให้มากมายหลายชนิด โดยมีโรงพยาบาลขนาดใหญ่ของรัฐและเอกชน สถานพยาบาลอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งประชาชนเมืองทั่วไปสามารถเข้าถึงได้ง่าย คือ คลินิกแพทย์และคลินิกทันตกรรมต่าง ๆ ก็เป็นที่นิยมของคนในชุมชนเมือง

ระดับของเครื่องมือแพทย์และการบริการของเทศบาลแต่ละแห่งจะแตกต่างกันตามฐานะการคลังของเทศบาลนั้น ๆ เทศบาลเมืองศูนย์กลางความเจริญทุกแห่งมีศูนย์บริการสาธารณสุข ให้บริการด้านการอนามัยแม่และเด็ก การวางแผนครอบครัว การปลูกฝี และฉีดยาป้องกันโรค การบริการอนามัย โรงเรียนเทศบาล การสุขาภิบาลชุมชนและตลาดสด และการสุขาภิบาลอาหารหรือโภชนาการ เป็นต้น

กรุงเทพมหานครในฐานะที่เป็นชุมชนเมืองที่ใหญ่และสำคัญที่สุดของประเทศโดยเป็นศูนย์รวมของความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นแม่แบบที่สำคัญซึ่งชุมชนเมืองอื่น ๆ ลอกเลียนแบบทั้งในด้านการพัฒนาทางวัตถุ และพฤติกรรมในการบริโภคด้วย ดังนั้นจึงได้รวบรวมสภาพของกรุงเทพมหานครในด้านสังคมเศรษฐกิจ ที่มีผู้ศึกษาไว้ดังนี้

เทียนฉาย กิระนันท์ และคณะ (2525) ได้สำรวจสภาวะทางเศรษฐกิจสังคม และประชากรของกรุงเทพมหานคร โดยเก็บรวบรวมข้อมูลตัวอย่างครัวเรือนขนาด 3,306 ครัวเรือน ในเขตกรุงเทพมหานคร ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ประกอบแบบสอบถาม ได้ข้อค้นพบที่น่าสนใจเกี่ยวกับสภาพเมืองของกรุงเทพมหานคร ซึ่งขอนำมากล่าวในบางส่วนดังนี้

ก. ลักษณะทางสังคมของกรุงเทพมหานคร

ในแง่สุขาภิบาลส่วนใหญ่ดีมีและใช้ขั้นน้ำประปาจากในบ้าน ส่วนใหญ่จะมีไฟฟ้าใช้ แต่ก็ยังมีบางส่วนที่ต้องอาศัยตะเกียงและอื่น ๆ บางส่วนยังต้องกำจัดขยะมูลฝอยโดยทิ้งไว้ในที่สาธารณะหรือที่รกร้าง และกำจัดน้ำเสียด้วยวิธีเดียวกันโดยเฉพาะการทิ้งลงแม่น้ำลำคลอง อาหารสำเร็จรูปมีความสำคัญมากขึ้น เมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วย ถ้าอาการไม่รุนแรงก็จะรักษาเองโดยส่วนมากได้คำแนะนำจากร้านขายยา และประสบการณ์ของสมาชิกในครัวเรือนเอง ยาที่ใช้ส่วนมากเป็นยาแผนปัจจุบัน แต่เมื่อต้องไปให้ผู้อื่นรักษาส่วนมากจะไปที่คลินิกเอกชนและโรงพยาบาลเอกชน เพราะเหตุผลสำคัญคือสะดวกในการไปรับการรักษาพยาบาล

ชาวกรุงเทพมหานครเกือบครึ่งหนึ่งไม่เคยออกกำลังกายเลย สำหรับผู้ที่ได้ออกกำลังกายนั้นเฉลี่ยประมาณวันละ 1 ชั่วโมง การออกกำลังกายที่นิยมใช้คือ วิถีเดินหรือวิ่ง เล่นกายบริหาร และเล่นกีฬาเป็นส่วนน้อย ชาวกรุงเทพมหานครกว่าครึ่งหนึ่งไม่เคยได้ออกไปพักผ่อนนอกบ้านเลย งานอดิเรกสำคัญของชาวกรุงเทพมหานครคือการเลี้ยงสัตว์และปลูกต้นไม้

ในแง่ของการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม ปรากฏว่ามีน้อย กล่าวคือร้อยละ 14.6 ร่วมในสหกรณ์ ร้อยละ 11.8 ร่วมในสมาคม ร้อยละ 2.6 ร่วมกิจกรรมของสโมสร ร้อยละ 2.7 ร่วมกิจกรรมของมูลนิธิ และร้อยละ 0.5 เท่านั้นที่เป็นสมาชิกพรรคการเมือง

ในแง่ของการเปิดรับสื่อของชาวกรุงเทพมหานคร ปรากฏว่าร้อยละ 82.7 รับฟังรายการวิทยุ ร้อยละ 90.7 ดูโทรทัศน์ ร้อยละ 72.9 อ่านหนังสือพิมพ์ ร้อยละ 36.4 อ่านนิตยสาร และร้อยละ 45.5 ดูภาพยนตร์ตามโรง ผู้ฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ และอ่านหนังสือพิมพ์นั้นส่วนใหญ่สนใจรายการประเภทข่าว สารนิเทศและบันเทิง

ร้อยละ 49 ต้องเดินทางทำธุรกิจประจำวัน ในการเดินทางนั้นส่วนใหญ่ใช้รถประจำทางพอ ๆ กับเดิน ส่วนมากอยู่ในระยะไม่เกิน 5 กิโลเมตร ซึ่งในช่วงเวลาที่มีการจราจรแออัดจะใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง และในช่วงเวลาที่มีการจราจรไม่แออัดจะใช้เวลาน้อยกว่านั้น เป็นที่น่าสังเกตว่าร้อยละ 13.4 ใช้รถยนต์ส่วนตัวในการเดินทาง

ข. ลักษณะทางเศรษฐกิจของกรุงเทพมหานคร

ในบรรดาคู่ที่ทำงานนั้นส่วนใหญ่เป็นเจ้าของกิจการของตนเอง หรือทำงานส่วนตัวกับเป็นลูกจ้างในธุรกิจเอกชน รายได้จากอาชีพหลักเฉลี่ยประมาณ 4,900 บาทต่อเดือน

รายจ่ายในครัวเรือนนั้นมีโครงสร้างที่เป็นค่าอาหารประมาณครึ่งหนึ่ง ร้อยละ 10 เป็นค่าน้ำมันหรือแก๊ส ร้อยละ 8.4 ค่าไฟฟ้า ร้อยละ 8.8 ค่าขนส่งทรัพย์สิน ร้อยละ 4.1 ค่าเดินทาง ร้อยละ 4 ค่าเช่าบ้าน ร้อยละ 3.5 ค่าวัสดุหุงต้ม ร้อยละ 1.9 ค่าโทรศัพท์ และร้อยละ 0.6 ค่าน้ำประปา กับรายจ่ายเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ร้อยละ 9

ร้อยละ 32 ของครัวเรือนในกรุงเทพมหานครมีหนี้สินค้างชำระ หนี้สินที่มักเป็นหนี้จากการกู้ยืมมาใช้ส่วนตัวหรือใช้ในครอบครัวมากที่สุด รองลงมาเป็นหนี้ที่กู้มาใช้ในกิจการหรือธุรกิจที่ประกอบอยู่ ซื้ เช่าหรือเช่าที่ดินหรือบ้าน ค่าขนส่งทรัพย์สิน ใช้ยามจำเป็นเมื่อเจ็บป่วยและเป็นค่าเล่าเรียนของบุตร ลงทุน และไปเที่ยว เรียงตามลำดับของการนำเงินกู้มาใช้ ครัวเรือนในกรุงเทพอีกส่วนหนึ่งคือร้อยละ 35.3 ที่มีรายได้สูงกว่ารายจ่าย และเก็บออมเป็นเงิน

ฝากหรือให้กู้ยืมได้

การถือครองบ้านที่อยู่อาศัย เพียงร้อยละ 45.8 ที่มีกรรมสิทธิ์เป็นเจ้าของ ที่เหลือเป็นการเช่าซื้อ เช่า หรืออยู่โดยไม่เสียค่าเช่า

ปรากฏการณ์ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลงในด้านธุรกิจและสังคมอย่างหนึ่งของกรุงเทพมหานครในขณะนี้ คือ การเกิดขึ้นของศูนย์การค้าขนาดใหญ่ จากการศึกษาของ วิรัช ศิลป์เสวีกุล (2528) พบว่า ศูนย์การค้าขนาดใหญ่ที่มีพื้นที่เกิน 2,000 ตารางเมตร ที่เปิดดำเนินการอยู่ในกรุงเทพมหานครมีจำนวน 25 แห่ง ซึ่งนับวันจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวไปยังเขตต่อเมืองและชานเมือง ศูนย์การค้าขนาดใหญ่เหล่านี้มีการรวมกิจกรรมหลายประเภทเข้าไว้ด้วยกันในอาคารขนาดใหญ่หลังเดียวกันหรือหลายหลังติดต่อกัน เช่นมี โรงแรมขนาดใหญ่ โรงภาพยนตร์ ห้างสรรพสินค้า ซูเปอร์มาร์เก็ต ร้านอาหาร ภัตตาคาร ไนท์คลับ สวนสนุก พร้อมทั้งมีสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างครบถ้วน ตลอดจนมีการจัดตกแต่งบริเวณทั้งภายนอกและภายในให้ดูสวยงามรื่นเป็นการดึงดูดผู้คนให้หลั่งไหลเข้ามาใช้บริการ กับยังมีวิธีการโฆษณาและรายการพิเศษที่จัดขึ้นในโอกาสต่าง ๆ รวมทั้งในเทศกาลต่าง ๆ ด้วย ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยดึงดูดให้มีลูกค้าเพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง การเกิดขึ้นของศูนย์การค้า มีสาเหตุมาจากความต้องการของประชาชนในเขตเมืองในเรื่องการจับจ่ายใช้สอยเปลี่ยนไป ผู้ซื้อต้องการความสะดวกรวดเร็ว มีเวลาจำกัดเนื่องจากการดำเนินชีวิตที่ต้องรีบเร่งในเมืองหลวง นอกจากนี้ศูนย์การค้าเป็นแหล่งนัดพบการอีกรูปแบบหนึ่งสำหรับกรุงเทพมหานคร ทั้งนี้เพราะความขาดแคลนแหล่งนัดพบการจากหน่วยงานของรัฐ ประชาชนจึงนิยมพักผ่อนโดยการเดินเล่นชมสินค้าภายในศูนย์การค้าเหล่านี้ด้วย จากการสอบถามความคิดเห็นของประชาชนในกรุงเทพมหานครเห็นว่าศูนย์การค้าเป็นศูนย์กลางชุมชน เป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางการค้าและบริการ รวมทั้งเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของคนในเมืองหลวง ตลอดจนเห็นว่าศูนย์การค้าทำให้คนหนุ่มเพื่อยมากขึ้นและก่อให้เกิดปัญหาจราจร และสิ่งแวดล้อม

1.3 ปัญหาของผู้บริโภคในชุมชนเมือง

ปัญหาที่สำคัญของผู้บริโภคที่อาศัยในชุมชนเมือง สรุปได้ดังนี้ คือ

1.3.1 ปัญหาการบริโภคที่มุ่งเพื่อยเกินจำเป็น

ปัญหาพื้นฐานในระบบเศรษฐกิจ ก็คือ ปัญหาการมีทรัพยากรจำกัด โดยเฉพาะคือทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ น้ำมัน แร่ธาตุ เป็นทรัพยากรที่เมื่อนำมาใช้แล้วมีแต่จะ

หมดสิ้นไป แต่ความต้องการของบุคคลมีอยู่ไม่สิ้นสุด ดังนั้นทรัพยากรที่มีอยู่จึงไม่สามารถสนองความต้องการทุกอย่างของบุคคลได้ จำเป็นต้องเลือกตอบสนองสิ่งที่เป็นที่สุกก่อน ในกรณีของผู้บริโภคที่อาศัยในชุมชนเมืองนั้น ส่วนใหญ่มีรายได้ค่อนข้างจำกัด จึงไม่สามารถซื้อสินค้าและบริการทุกอย่างตามความต้องการ ผู้บริโภคจะต้องรู้จักตัดสินใจเลือกซื้อ เลือกใช้บริการที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตก่อน ผู้บริโภคจำเป็นต้องแยกแยะว่าสิ่งใดคือความต้องการที่จำเป็นและสิ่งใดเป็นความต้องการที่ไม่จำเป็น การรู้จักเลือกมีความสำคัญต่อทั้งฐานะเศรษฐกิจส่วนบุคคล และคุณภาพของชีวิต ในทำนองเดียวกันเมื่อพิจารณาในระดับประเทศชาติ การที่ประเทศใดรู้จักใช้ทรัพยากรในประเทศอย่างคุ้มค่านั้น ย่อมจะช่วยพัฒนาความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศนั้น การบริโภคสิ่งฟุ่มเฟือยเกินจำเป็นจึงเป็นปัญหาทั้งในระดับบุคคลและระดับของสังคมส่วนรวม

ปัญหาการบริโภคสิ่งฟุ่มเฟือยในเด็กวัยเรียน (อายุ 6-12 ปี) จากการศึกษาของ อุบลศรี เขียวสกุล และดวงเดือน อินทร (2523) เรื่องความนิยมอาหารเด็กสำเร็จรูป พบว่า เด็กวัยนี้ชอบอาหารแห้งกรอบ ซึ่งหมายถึง อาหารที่มีลักษณะแห้งกรอบประเภทธัญพืช ชนิดเดียวกัน หรือหลายชนิดปนกัน บรรจุในกล่องกระดาษ ซึ่งใช้รับประทานเป็นอาหารขบเคี้ยว อาหารเหล่านี้มีราคาแพง มีการโฆษณาทางทีวีมาก มีส่วนประกอบสำคัญคือ แป้ง ไขมัน น้ำมันในสัดส่วนที่สูงมาก และมีโปรตีนในสัดส่วนน้อย อาหารเหล่านี้จึงให้แคลอรีสูง ตัวอย่างอาหารประเภทนี้ ได้แก่ ขนมปังเคลือบช็อกโกแลต ขนมปังโรยน้ำตาล ข้าวโพดคั่ว บิสกิต มันฝรั่งทอดกรอบ เป็นต้น ในปัจจุบันอาหารแห้งกรอบกำลังเป็นที่นิยมของเด็กมาก ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นตัวอย่างรูปธรรมปัญหาที่สะท้อนให้เห็นการบริโภคสิ่งฟุ่มเฟือยเกินจำเป็นในเด็กวัยเรียน ซึ่งต้องช่วยกันแก้ไข

1.3.2 ปัญหาไม่ได้รับความปลอดภัยในการบริโภค

ปัญหาซึ่งเกี่ยวกับความไม่ปลอดภัยในการบริโภคของชุมชนเมืองที่สำคัญ ได้แก่ ปัญหาความไม่ปลอดภัยจากการบริโภคอาหาร การใช้จ่าย การใช้เครื่องไฟฟ้า และสภาพแวดล้อมเป็นพิษ ซึ่งเป็นปัญหาที่ก่อความเสียหายแก่สุขภาพของผู้บริโภค และทำให้เสียหายโดยไม่มีจำเป็น

1.3.2.1 อันตรายจากการบริโภคอาหาร สามารถแบ่งออกได้ดังนี้ คือ

1) พิษจากจุลินทรีย์ในอาหาร จุลินทรีย์ที่ปะปนในอาหารเกิดด้วยสาเหตุต่าง ๆ โดยอาจมาจากแหล่งกำเนิดของอาหาร วัตถุประสงค์ในการผลิตมีคุณภาพต่ำ กรรมวิธีการผลิตไม่ถูกสุขลักษณะ การรักษาความสะอาดที่ไม่ดีพอของบุคคลผู้เกี่ยวข้องในการประกอบและ

บริการอาหาร ตลอดจนภาชนะที่ใส่หรือบรรจุเป็นต้น จุลินทรีย์ในอาหารที่ก่อให้เกิดอันตรายแก่สุขภาพของผู้บริโภคได้แก่ บักเตรี เชื้อรา หนองพยาธิ เป็นต้น

2) โลหะเป็นพิษในอาหาร การที่มีโลหะหนักซึ่งเป็นพิษแก่ร่างกายสะสมอยู่ในอาหารที่ผู้บริโภครับประทานเข้าไปนั้น อาจเกิดขึ้นได้เนื่องจาก ของเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งมีโลหะหนักเช่น พรอท ตะกั่ว สังกะสี แคลเมียม มังกานีส เป็นต้น เจือปนอยู่ ได้ถ่ายเทลงสู่แม่น้ำและทะเลซึ่งเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำต่าง ๆ โลหะหนักเหล่านี้จะถูกสะสมในสัตว์น้ำต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในแหล่งน้ำ และเมื่อผู้บริโภครับประทานสัตว์น้ำจากแหล่งน้ำดังกล่าว ก็จะได้รับโลหะหนักสะสมอยู่ในร่างกายของผู้บริโภคเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ สารเคมีที่ใช้ปรุงอาหารก็มีโลหะหนักบางชนิดปะปนอยู่ เช่น สีผสมอาหาร น้ำส้มสายชู น้ำมันปรุงอาหาร ในอุตสาหกรรมอาหารกระป๋องซึ่งใช้ฉีกุ๊ก สังกะสี หรือแคลเมียมเคลือบกระป๋อง บ่อยครั้งโลหะที่ใช้เคลือบจะละลายปนกับอาหาร ผู้บริโภคที่ใช้ภาชนะพลาสติกหรือถ้วยชามกระเบื้องที่พิมพ์คอกสีสไต ก็อาจบริโภคตะกั่วที่ละลายปนกับอาหารที่บรรจุในภาชนะเหล่านั้น

3) พิษจากยาฆ่าแมลง ในปัจจุบันเกษตรกรไทยนิยมใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชกำจัดศัตรูพืชอย่างกว้างขวางในการปลูกธัญพืช ผัก และผลไม้ต่าง ๆ ยาฆ่าแมลงเหล่านี้ บางชนิดสลายตัวได้ยาก จึงยังคงติดค้างเกาะอยู่ตามผิวนอกของส่วนที่ถูกฉีดพ่น และบางส่วนที่อยู่หน้าดิน ก็ถูกรากดูดกลับไปในลำต้น สะสมอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของพืช ผู้บริโภคที่รับประทานพืชผักผลไม้ที่ยาฆ่าแมลงฉีดพ่น จึงมีโอกาสรับสารพิษเข้าสู่ร่างกาย มากบ้าง น้อยบ้างขึ้นอยู่กับความรู้และวิธีการปฏิบัติของผู้บริโภคในการสลายสารพิษเหล่านีก่อนนำไปรับประทาน

4) พิษจากวัตถุเจือปนอาหารและสิ่งปรุงแต่งอาหาร วิธีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมเมือง ซึ่งเวลาเป็นของมีค่า ทำให้ธุรกิจเข้ามารับภาระกิจการประกอบอาหารแทนการปรุงเองภายในครัวเรือน อาหารที่ปรุงสำเร็จหรืออาหารกึ่งสำเร็จรูป จึงได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในรูปแบบการบริโภคของประชาชนในชุมชนเมือง การที่ผู้ผลิตอาหารต่าง ๆ ใช้วัตถุเจือปนอาหารเพื่อวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 2 ประการ คือ (ก) เพื่อให้อาหารมีรสชาติและสีถูกใจผู้บริโภค (ข) เพื่อยืดอายุการเก็บของอาหารและป้องกันการเสื่อมคุณภาพของอาหารนั้น สารปรุงแต่งอาหารที่ใช้กันแพร่หลายนี้ มีมากมายหลายชนิด สารบางอย่างทางราชการอนุญาตให้ใส่ในอาหารได้โดยจำกัดปริมาณการใช้ บางชนิดไม่อนุญาตให้ใช้เลยซึ่งจำเป็นที่ผู้บริโภคจะต้องมี

ความรู้เกี่ยวกับสารเคมีที่ใช้ในอาหารดังกล่าว เพื่อหลีกเลี่ยงการสะสมสารเคมีในร่างกาย ซึ่งจะ
เป็นอันตรายแก่สุขภาพในภายหลัง

1.3.2.2 ความไม่ปลอดภัยจากการใช้ยา แม้ว่าในชุมชนเมืองจะมีสถาน
บริการสาธารณสุขให้บริการรักษาประชาชนในยามเจ็บไข้ค่อนข้างพอเพียง แต่การรู้จักรักษาตน
เองในยามเจ็บไข้เล็ก ๆ น้อย ๆ ก็เป็นสิ่งจำเป็น และเป็นสิ่งที่นิยมทำกันโดยการซื้อยามา
รับประทานเอง ในการซื้อยามารับประทานเองนั้น ผู้บริโภคจำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับยาบ้าง
ยาที่มีความเหมาะสมในการรักษาโรคร่วมทั่วไปที่ประชาชนควรทราบก็คือ ยาตำรับหลวง ซึ่งจัด
เป็นยาสามัญประจำบ้านนอกจากนั้นผู้บริโภคน่าจะควรมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับข้อควรปฏิบัติใน
การซื้อยารับประทานเองที่ถูกต้อง และรู้หลักการใช้ยาเพื่อหลีกเลี่ยงอันตรายที่อาจเกิดขึ้นจากการ
ใช้ยาผิด ใช้ยาไม่ตรงกับโรค ใช้ยาเกินขนาดหรือไม่ครบขนาด และอันตรายจากการแพ้ยา
 เป็นต้น

1.3.2.3 ความไม่ปลอดภัยจากการใช้เครื่องใช้ไฟฟ้าต่าง ๆ ปัจจุบันได้
มีอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ มากมายหลายประเภทที่ใช้ไฟฟ้าเป็นพลังงานในการทำงาน อุปกรณ์
เครื่องใช้เหล่านี้เข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญในวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนเมือง ทั้งในด้าน
ของการให้ความบันเทิง เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เครื่องเล่นเทป เครื่องเล่นวีดีโอ เป็นสิ่งอำนวยความสะดวก
ความสะดวกในบ้าน เช่น เตารีด ตู้เย็น เต้าไฟฟ้า เครื่องซักผ้า เป็นต้น ตลอดจนจนถึงการให้แสง
สว่างภายในบ้าน

ปัญหาที่เกิดขึ้นมาจากการใช้อุปกรณ์ เครื่องใช้ไฟฟ้าเหล่านี้ก็คือ ผู้ใช้ได้รับ
อันตรายจากไฟฟ้าดูด จนบางรายถึงแก่เสียชีวิต ไฟไหม้ที่เกิดขึ้นอันมีสาเหตุมาจากไฟฟ้ารั่ว ไฟฟ้า
ลัดวงจร ก็เป็นเหตุการณ์ที่ปรากฏอยู่เสมอในชุมชนเมือง การแก้ไขปัญหาด้านความปลอดภัย
จากการใช้อุปกรณ์เครื่องใช้มาตรฐานรับรองต่าง ๆ ในด้านการใช้อุปกรณ์ไฟฟ้าก็ต้องมีความรู้
ความเข้าใจในการใช้อย่างถูกต้อง ผู้บริโภคจึงจะได้รับประโยชน์ตรงตามจุดหมายของการใช้
และยังช่วยประหยัดพลังงานได้อีกทางหนึ่งด้วย

1.3.2.4 ความไม่ปลอดภัยอันเนื่องมาจากมลภาวะ สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ
มนุษย์เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใน
สภาพแวดล้อมชุมชนเมืองเป็นเขตที่มีประชากรมาตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างหนาแน่นนั้น ประสบปัญหาสิ่ง
แวดล้อมที่สำคัญ ได้แก่ ปัญหาอากาศเป็นพิษ ปัญหาขยะมูลฝอย ปัญหาน้ำบริโภคน้ำ ปัญหาการจราจร

ปัญหาเสียงเป็นพิษ เป็นต้น ผู้บริโภคควรตระหนักว่ากิจกรรมในการบริโภคสินค้าและบริการของตนนั้น ได้มีส่วนในการสร้างปัญหามลภาวะให้แก่สิ่งแวดล้อมอย่างไร และผู้บริโภคจะมีส่วนรับผิดชอบ ต่อ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเหล่านี้ได้อย่างไรบ้าง

1.3.3 ปัญหาไม่ได้รับข่าวสารข้อมูลที่พอเพียง

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในโลกปัจจุบันก้าวรุดหน้าไปมาก ซึ่งส่งผล ต่อการพัฒนาการทางการผลิตสินค้า และการจัดบริการให้มีลักษณะที่ซับซ้อนแตกต่างไปจาก เดิมมากจนเกินวิสัยที่ผู้บริโภคจะสามารถรู้ข้อเท็จจริงต่าง ๆ เกี่ยวกับคุณภาพของสินค้าและบริการ ได้หมด นอกจากนี้ผู้ผลิต ผู้ประกอบการธุรกิจ ยังใช้เทคนิคการส่งเสริมการขายต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงการ โฆษณาประชาสัมพันธ์ ในการส่งเสริมความต้องการในการบริโภคสินค้าและบริการต่าง ๆ การตัดสินใจเลือกสินค้าและบริการ ในท่ามกลางสภาพเช่นนี้ จำเป็นที่ผู้บริโภคจะต้องได้รับข่าวสารความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับสินค้า บริการ ที่ถูกต้อง เชื่อถือได้ ผู้บริโภคจึงจะทำการตัดสินใจได้อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งจะส่งผลให้ผู้บริโภคได้รับประโยชน์และความพอใจจากการใช้สินค้าและบริการนั้น อย่างเต็มที่ แหล่งข้อมูลที่สำคัญของผู้บริโภคในภาวะเช่นนี้ ส่วนใหญ่จะได้มาจากฝ่ายผู้ผลิต ซึ่งหาก รัฐบาลมิได้เข้ามาควบคุม ตรวจสอบ และกำหนดให้ผู้ผลิตต้องแจ้งข้อมูลที่สำคัญแก่ผู้บริโภคแล้ว ผู้ผลิต ก็อาจจะให้ข่าวสารเฉพาะที่เป็นจุดเด่นของสินค้าหรือบริการ หรือเฉพาะในส่วนที่ผู้ผลิตต้องการให้ ทราบเท่านั้น ฉะนั้นรัฐบาลจึงได้มีกฎหมายควบคุมในด้านฉลากและโฆษณา โดยตราไว้ในพระราช- บัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522

การที่รัฐบาลได้เข้ามาควบคุมในด้านฉลากและโฆษณา ช่วยให้ฉลากและโฆษณาเป็น แหล่งข่าวสาร ข้อมูลที่สำคัญสำหรับผู้บริโภค อย่างไรก็ตามก็ ยังมีสินค้าจำนวนมากที่ไม่มีฉลาก และ ฉลากของสินค้าจำนวนมากที่ไม่ได้ปฏิบัติตามกฎหมายที่ควบคุมอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านโฆษณา ยังมีการกระทำในลักษณะที่หมิ่นเหม่ต่อกฎหมายควบคุมในหลายรูปแบบ ดังนั้นนอกเหนือจากแหล่ง- ข่าวสารข้อมูลที่จะได้รับจากฉลากและโฆษณาแล้วผู้บริโภคยังต้องมีทักษะในการแสวงหาข่าวสาร จากแหล่งอื่น ๆ ที่เชื่อถือได้ เช่น จากรายงานสภาวะตลาด ผลตรวจสอบสินค้าจากหน่วยงานของ รัฐบาลและเอกชนที่เป็นกลางและเชื่อถือได้ นอกจากนี้ผู้บริโภคนั้นยังต้องพึ่งตนเองในการใช้กระบวนการ ทางวิทยาศาสตร์ในการสำรวจตรวจสอบสินค้าเพื่อให้ได้ข่าวสาร ข้อมูลที่จำเป็นในการตัดสินใจ

บริโภคศึกษาที่จัดขึ้นจะต้องช่วยแก้ไขปัญหานั้นเนื่องจากการขาดแคลนข่าวสารข้อมูล สำหรับผู้บริโภค โดยการพัฒนาทักษะของผู้บริโภคในการแสวงหาข่าวสารที่ต้องการ มีความสา-

มารณในการวิเคราะห์ วิจัยความเชื่อถือได้ของชาวสาร มีความสามารถในการสำรวจตรวจสอบคุณภาพ ราคา ของสินค้าอย่างง่าย ๆ เหมาะสมกับวัยได้

1.3.4 ปัญหาด้านค่านิยมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมกรรมการบริโภค

ค่านิยม (value) ของสังคม หมายถึง สิ่งที่คนสนใจ สิ่งที่คนปรารถนา จะได้จะเป็น สิ่งที่คนถือว่าเป็นสิ่งบังคับต้องทำต้องปฏิบัติ เป็นสิ่งที่คนบูชายกย่อง และมีความสุขที่จะได้เป็น ได้ฟัง ได้เป็นเจ้าของ ค่านิยมของสังคม จึงเป็นวิถีของการจัดรูปความประพฤติที่มีความหมายต่อบุคคลและเป็นแบบฉบับของความคิดที่ฝังแน่นสำหรับยึดถือในการปฏิบัติตัวของคนในสังคม (ไพฑูริย์ เครือแก้ว, 2506) พฤติกรรมของบุคคลในการเลือกที่จะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติสิ่งใด จึงมีความเกี่ยวข้องกับค่านิยมอย่างแน่นแฟ้น ดังเช่นที่ พัทยา สายหู กล่าวไว้ว่า "ตราบใดที่มนุษย์ต้องเลือกตัดสินใจในการกระทำอยู่ มนุษย์ต้องอาศัยคุณค่าประจำตัวเป็นเครื่องกำหนดแม้แต่สิ่งที่ทำจนเคยชินเป็นนิสัย มีคุณค่าที่ซ่อนให้ทำเช่นนั้นกำหนดอยู่ มิฉะนั้นแล้วก็คงจะไม่ยินดีทำจนกลายเป็นนิสัย ฉะนั้นเมื่อเกิดเป็นคนแล้วจะเลือกทำอะไรจะต้องอาศัยคุณค่าที่คนยึดถือเป็นเครื่องกำหนดทั้งสิ้น" (พัทยา สายหู, 2516) จะเห็นว่าค่านิยมเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อพฤติกรรมบริโภค ทุกครั้งที่มีการเลือกค่านิยมของผู้บริโภคจะเข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญในการตัดสินใจ

สุพัตรา สุภาพ (2518) ได้รวบรวมค่านิยมทั่วไปของสังคมไทย ทั้งหมด 36 ค่านิยม ในที่มีค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมในการบริโภคของคนไทยที่น่าสนใจ ดังนี้ คือ

ค่านิยมในเรื่องเงินและความนิยมวัตถุ ในปัจจุบันสังคมให้ความสำคัญกับค่านิยมทั้งสองมาก เป็นค่านิยมที่ต้องการแสดงออกถึงฐานะที่แตกต่างกัน หรือแสดงออกถึงศักดิ์ศรีที่เหนือกว่าของฝ่ายที่มีเงินหรือมีวัตถุมากกว่า ค่านิยมดังกล่าวครอบคลุมไปถึงการที่คนไทยส่วนใหญ่จะนิยมของที่ทำจากต่างประเทศด้วย

ชอบโฆษณา สิ่งใดมีการโฆษณามากก็จะเชื่อสิ่งนั้น สินค้าใดที่โฆษณาซ้ำ ๆ ซาก ๆ คนมักจะจำและนิยมซื้อหาไว้ใช้

ชอบของแจกหรือของแถม บางคนชอบซื้อเพราะอยากได้ของแถมมากกว่าอย่างอื่น ทั้ง ๆ ที่ผู้ขายได้บวกราคาของแถมเข้าไปในสินค้านั้นแล้ว หรือเป็นของที่มีคุณภาพต่ำกว่าที่หาขายโดยทั่วไป ค่านิยมอยากได้ของฟรีนี้เองที่ผู้ขายใช้เป็นกลยุทธ์ในการส่งเสริมการขาย

กินพรา ๆ หรือ คนไทยมีนิสัยชอบกินของไม่เป็นเวลาและถ้ามีโอกาสเมื่อไรก็จะกิน จึงทำให้เสียเวลาไปกับการกินมากประกอบด้วยอาหารที่ชอบกินก็ยังเป็นอาหารที่ใช้เวลาการปรุงนาน

นอกจากนี้ยังชอบอาหารรสจัด อาหารสุก ๆ ดิบ ๆ ซึ่งเป็นอันตรายต่อสุขภาพ

นอกจากนี้ สู่พัตรา สู่ภาพ (2518) ยังได้กล่าวถึงค่านิยมของสังคมเมืองที่สำคัญ ได้แก่ ค่านิยมตะวันตก ความขมเพื่อยหรรษา ค่านิยมวัตถุ เป็นต้น จะเห็นว่าค่านิยมของสังคมเมืองดังกล่าวเป็นค่านิยมที่ส่งเสริมลัทธิบริโภคนิยม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ความนิยมบริโภควัตถุ เพื่อสนองความต้องการส่วนบุคคลโดยขาดความรับผิดชอบหรือตระหนักถึงผลของการบริโภคซึ่งกระทบต่อสังคมโดยส่วนรวมค่านิยมที่ไม่พึงประสงค์ดังกล่าว เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการเป็นผู้บริโภคที่รอบรู้และเฉลียวฉลาดซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศชาติดังที่ สมศรี สุกุมลนันท (2530) กล่าวว่า "การบริโภคที่ฉลาดเพื่อช่วยชาติมีการเสียสละส่วนตัวอยู่ในนั้น...ถ้าตั้งเป้าหมาย ไว้ว่าการบริโภคจะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมคือประเทศชาติในที่สุด นับว่าเป็นการบริโภคเพื่อช่วยชาติ ทั้งสิ้น ส่วนประโยชน์ตนจะได้มากบ้าง น้อยบ้าง ยอมให้เป็นรอง"

ทางออกในการแก้ปัญหา นี้ ก็คือ การพัฒนาผู้บริโภคให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับค่านิยมที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการบริโภค และสามารถพิจารณาเลือกค่านิยมที่เหมาะสมกับตน และการพัฒนาของสังคมได้

1.3.5 ปัญหาความไม่ตระหนักถึงสิทธิและการคุ้มครองผลประโยชน์ของผู้บริโภค

แม้ว่ามาตรการทางกฎหมายจะต้องแสดงบทบาทอย่างสำคัญในการให้

ความคุ้มครองปกป้องสิทธิผลประโยชน์ของผู้บริโภค แต่ผู้บริโภคก็เป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่ต้องมีความรู้ความเข้าใจในสิทธิผลประโยชน์ของตน และแสดงออกซึ่งพฤติกรรมของผู้บริโภคที่มีความตื่นตัวกระตือรือร้นในการพิทักษ์สิทธิผลประโยชน์นั้น โดยอาศัยมาตรการทางกฎหมายที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่ในสภาพที่ปรากฏอยู่ในสังคมนี้ ผู้บริโภคมักจะไม่รู้ว่าตนเองมีสิทธิอะไรบ้าง จะใช้สิทธิเพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองผลประโยชน์ของตนได้อย่างไร และเมื่อมีปัญหาถูกละเมิดสิทธิจะพึ่งพาหน่วยงาน องค์กร ที่ทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือ แก้ไขปัญหาของตนได้ที่ไหน และอย่างไร ที่สำคัญที่สุดก็คือผู้บริโภคมิได้ตระหนักว่า ผู้บริโภคเองก็มีอำนาจและอิทธิพลของตน คือ อำนาจซื้อ โดยนำอำนาจซื้อในการสนับสนุนผู้ผลิตและผู้ประกอบธุรกิจที่ดี และคัดค้านผู้ผลิตและผู้ประกอบธุรกิจที่เลวด้วยการไม่ซื้อสินค้าหรือบริการที่ผลิตโดยผู้ผลิตและผู้ประกอบการนั้น ปัญหาของความไม่ตระหนักถึงสิทธิและการคุ้มครองสิทธิผลประโยชน์ของผู้บริโภคนี้ กล่าวได้ว่ามีสาเหตุมาจากสิ่งต่อไปนี้คือ

1) ทักษะของคนไทยตั้งแต่อดีตที่ไม่อยากมีเรื่องฟ้องร้องถึงศาล และในทางปฏิบัติการดำเนินคดีเป็นเรื่องที่เสียเวลาและค่าใช้จ่ายทั้งฝ่ายโจทก์และจำเลย ไม่ว่าฝ่ายใดจะเป็นฝ่ายชนะหรือแพ้คดีก็ตาม ดังนั้นคนไทยจึงไม่นิยมจะฟ้องร้องดำเนินคดีกันในชั้นศาล มักจะชอบการประนีประนอมออกช่อมกกันมากกว่า

2) ความไม่รู้ไม่เข้าใจ เป็นปัจจัยที่สำคัญของความไม่ตระหนักในการพิทักษ์สิทธิผลประโยชน์ของผู้บริโภค จากผลการสำรวจด้านความรู้ ความคิดเห็นของประชาชน ในเรื่องการคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2528 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี (2528) โดยการสัมภาษณ์ประชาชนไทย ที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป ทั้งในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาลทั่วราชอาณาจักร ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ผู้บริโภคร้อยละ 80.1 ไม่ทราบว่าสำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภคมีหน้าที่รับคำร้องเรียนจากผู้บริโภค ที่ได้รับความไม่เป็นธรรมหรือถูกเอารัดเอาเปรียบจากการซื้อสินค้าหรือบริการ ผู้บริโภคที่อยู่ตามเขตต่าง ๆ นอกเขตกรุงเทพมหานคร ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ร้อยละ 86.2, 91.3, 90.7 และ 83.7 ตามลำดับ ไม่ทราบว่า การคุ้มครองผู้บริโภคขยายไปยังส่วนภูมิภาคทุกจังหวัดทั่วประเทศแล้ว โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานอนุกรรมการคุ้มครองผู้บริโภคประจำจังหวัด นอกจากนี้ผู้บริโภคทั่วประเทศถึงร้อยละ 88.1 ไม่ทราบว่ามีการจัดตั้งกลุ่ม ชมรม และสมาคมเพื่อการคุ้มครองผู้บริโภค และในด้านของการรับทราบข่าวสารหรือความรู้ เรื่องการคุ้มครองผู้บริโภค ก็ยังมีผู้บริโภคที่ไม่เคยได้รับทราบเลย ถึงร้อยละ 26.7 ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวนี้ก็คงพอจะชี้ให้เห็นถึงสภาพความรู้ไม่เข้าใจในสายงานของการดำเนินการในเรื่องการคุ้มครองผู้บริโภคที่รัฐได้พยายามดำเนินการอย่างเป็นระบบระเบียบ โดยการตราพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภคมาตั้งแต่ พ.ศ. 2522 โดยเฉพาะอย่างยิ่งความตื่นตัวในด้านเอกชน ที่จะรวมกลุ่มรวมพลังของผู้บริโภคส่วนใหญ่ให้มีความเข้มแข็ง มีบทบาทในการถ่วงดุลย์อำนาจของฝ่ายผู้ผลิตและผู้ประกอบการในระบบ เศรษฐกิจนั้นก็จะเห็นว่าเป็นพลังที่เล็กมาก ผู้บริโภคส่วนใหญ่ยังไม่รับรู้และไม่ได้ให้ความสนใจเท่าที่ควร ซึ่งเทียบไม่ได้เลยกับฝ่ายผู้ผลิตและผู้ประกอบการธุรกิจที่มีความตื่นตัวในการรวมตัวเป็นสมาคม องค์การ เมื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของตนในระบบ เศรษฐกิจอย่างเข้มแข็ง

แนวทางในการแก้ปัญหานี้ ก็คือ การให้รู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิของผู้บริโภค และกลไกในระบบของสังคมและเศรษฐกิจที่ตนอยู่ ตลอดจนการส่งเสริมให้รู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการพิทักษ์และคุ้มครองผลประโยชน์ของตน โดยเปิดโอกาสให้รู้เรียนได้ร่วมกิจกรรมทาง

สังคมต่าง ๆ ที่เป็นการเคลื่อนไหวของผู้บริโภค อาทิเช่น การรณรงค์ปัญหาต่าง ๆ ที่กระทบต่อสุขภาพ สภาพเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของผู้บริโภค การแสดงความคิดเห็นต่อปัญหาที่เกิดขึ้น การรับรู้ข่าวสารและการวิจารณ์ข่าวสาร กิจกรรมเหล่านี้จะสร้างประสบการณ์ให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกและตระหนักในสิทธิผลประโยชน์ของตน

2. เอกสารและงานวิจัยทางด้านพัฒนาหลักสูตร

2.1 ความหมายของหลักสูตร

คำว่า "หลักสูตร" มีความหมายในหลายสถานะซึ่งจำเป็นที่ผู้เกี่ยวข้องจะต้องเข้าใจให้ตรงกัน โบแชม (Beauchamp, 1981) ได้กล่าวถึงคำว่า หลักสูตร ในขอบเขตที่สำคัญ 3 ลักษณะ คือ

1) หลักสูตรในฐานะเอกสารที่เขียนขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยความหมายดังกล่าว หลักสูตรมักจะเป็นแผนงานเพื่อบรรลุถึงผลผลิตบางสิ่งบางอย่างที่ต้องการ แผนงานนี้ประกอบด้วยประสบการณ์การเรียนรู้ของนักเรียนในโรงเรียนซึ่งรวมถึงจุดมุ่งหมาย กิจกรรม สื่อการเรียน การสอน ข้อกำหนดเกี่ยวกับการวัดและประเมินผล รวมทั้งกำหนดเวลา หลักสูตรในลักษณะนี้มีหลายระดับเช่น หลักสูตรในระดับโรงเรียน ระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เป็นต้น

2) หลักสูตรในฐานะระบบหลักสูตร ซึ่งเป็นขอบเขตการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร ประกอบด้วย การจัดการด้านบุคลากร การพัฒนาหลักสูตร การใช้หลักสูตร การประเมินผล หลักสูตร ผลผลิตของระบบหลักสูตรก็คือตัวหลักสูตร

3) หลักสูตรในฐานะศาสตร์แขนงหนึ่งทางการศึกษา เป็นความหมายที่ใช้ในสถาบัน การศึกษาระดับสูง ในความหมายของศาสตร์ทางด้านหลักสูตร

ในการศึกษารุ่นนี้ เมื่อกล่าวถึง หลักสูตรบริโภคศึกษา จะมีขอบเขตในลักษณะที่ 1 คือ เป็นเอกสารหลักสูตรบริโภคศึกษาที่เขียนขึ้น ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วน คือ

1) เอกสารหลักสูตรที่กล่าวถึงสาระของหลักสูตรโดยตรง คือ จะกล่าวถึง หลักการ จุดมุ่งหมาย โครงสร้าง เนื้อหาสาระ แนวทางในการใช้และประเมินผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนที่ผ่านการเรียนตามหลักสูตร

2) เอกสารประกอบหลักสูตร หมายถึง แผนการสอนหลักสูตร เป็นเอกสารที่อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับรายละเอียดต่าง ๆ ของหลักสูตรเพื่อให้การนำหลักสูตรไปใช้ได้ผลตามความมุ่งหมาย นอกจากนี้ยังเสนอแนวทางในการจัดการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล

ตลอดจนแหล่งวัสดุ อุปกรณ์

อย่างไรก็ตาม เมื่อก้าวถึง การพัฒนาหลักสูตรบริเวณศึกษา จะพิจารณาหลักสูตร
ในฐานะของระบบหลักสูตร ซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการและการดำเนินงานต่าง ๆ ตั้งแต่การยก
ร่างหลักสูตร การใช้หลักสูตร และการประเมินผลหลักสูตร จนกระทั่งได้หลักสูตรบริเวณศึกษาที่
เป็นเอกสาร

เมื่อก้าวถึงคำว่า หลักสูตร ปรากฏว่า ได้มีผู้ให้นิยามไว้มากมายหลายลักษณะ
ซึ่งในที่นี้จะพิจารณาความหมายของหลักสูตรตามเนื้อหาสาระที่เป็นจุดเน้นของหลักสูตรประการหนึ่ง
และพิจารณาในด้านความกว้าง ความแคบ ของหลักสูตร อีกประการหนึ่ง

การพิจารณาความหมายของหลักสูตรตามเนื้อหาสาระที่เป็นจุดเน้น พบว่ามีจุดเน้นที่แตกต่างกัน
ซึ่งสามารถจัดแบ่งประเภทความหมายของหลักสูตร ตามจุดเน้นที่ต่างกันได้ 8 ประเภท
ดังนี้ สัจจ อูทรานนท์ (2527) ได้กล่าวไว้ ดังนี้

1. หลักสูตร คือ รายวิชาหรือเนื้อหาสาระที่ใช้สอน ผู้ที่ให้นิยามของหลักสูตรดังนี้
ได้แก่ บอบบิท (Bobbitt, 1981)
2. หลักสูตร คือ มวลประสบการณ์ที่โรงเรียนจัดให้แก่เด็ก ผู้ที่ให้นิยามของหลักสูตร
ในลักษณะดังนี้ ได้แก่ แคสเวล และ แคมป์เบลล์ (Caswell and Campbell, 1935)
สมิธ แสตันเลย์ และชอร์ (Smith, Stanley and Shores, 1957) เซนและแมคสเวน
(Shane and Mcswain, 1951) นิกลีย์ และอีแวนส์ (Neagley and Evans, 1967)
เรแกนและเซฟเพิร์ด (Ragan and Shepherd, 1977) เป็นต้น
3. หลักสูตร คือ กิจกรรมการเรียนการสอน ผู้ที่ให้นิยามหลักสูตรในลักษณะนี้ได้แก่
ทรัมป์ และมิลเลอร์ (Trump and Miller, 1968)
4. หลักสูตร คือ สิ่งที่สังคมคาดหวังหรือมุ่งหวังจะให้เด็กได้รับ ผู้ที่ให้นิยามหลักสูตร
ดังนี้ คือ เลวิสและมิล (Lewis and Miel, 1972) ลาวาเทลลี มัวร์ และคอลลินส์
(Lavatelli, Moore and Kalsounis, 1972) เป็นต้น
5. หลักสูตร คือ สื่อกลางหรือวิถีทางที่จะนำเด็กไปสู่จุดหมายปลายทาง ผู้ให้นิยาม
ของหลักสูตรในลักษณะนี้คือ ครูก (Krug, 1957) ทาบยา (Taba, 1962)
6. หลักสูตร คือ ข้อผูกพันระหว่างนักเรียนกับครูและสิ่งแวดล้อมทางการเรียน ผู้ให้
นิยามหลักสูตรดังนี้คือ แมคเคนซี (Mackenzie, 1964)

7, หลักสูตร คือ กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียน ครู และสิ่งแวดล้อมทางการเรียน คณะผู้เชี่ยวชาญหลักสูตรของมหาวิทยาลัย นอร์ทเธอร์นอิลลินอยส์ ได้ให้นิยามหลักสูตรว่า คือ กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ครู นักเรียน และเนื้อหาสาระในส่วนที่เป็นงานทางการศึกษา ซึ่งประกอบด้วยข้อมูล ทักษะ และค่านิยม เพื่อจะนำไปสู่จุดหมายปลายทางที่กำหนดไว้ (สังค อุทรานันท์, 2527)

8. หลักสูตรในความหมายอื่น ๆ เช่น ไมเคิลลิส กรอสแมน และสก็อต (Michaelis, Grossman and Scott, 1967) กล่าวว่า หลักสูตรควรจะรวมถึงหลักสูตรอำพราง (hidden curriculum) ซึ่งได้แก่ความรู้ความเข้าใจ เจตคติ และทักษะ อันเกิดขึ้นโดยไม่ได้คาดหมายหรือไม่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้าอีกด้วย

เซเลอร์ และอเล็กซานเดอร์ (Saylor and Alexander, 1959) ให้นิยามของหลักสูตรว่า "หมายถึง บรรดาความพยายามทั้งหมดของโรงเรียนในการที่จะก่อให้เกิดผลของการเรียนตามที่โรงเรียนปรารถนา ทั้งในสภาพการณ์ภายในและภายนอกโรงเรียน" กล่าวโดยสรุปหลักสูตร คือโปรแกรมที่โรงเรียนจัดขึ้นสำหรับนักเรียน

การพิจารณาความหมายของหลักสูตรในด้านความกว้าง และความแคบนั้น อาจแบ่งได้ 3 ลักษณะ คือ

1. หลักสูตรที่มีการวางแผน หมายถึงหลักสูตรที่โรงเรียนได้กำหนดขึ้นอย่างเป็นทางการซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไป หลักสูตรที่มีการวางแผนมักจะเขียนขึ้นเป็นเอกสารหลักสูตร เนื้อหาสาระของหลักสูตรนั้นมักจะปรากฏในวิชาต่าง ๆ หลักสูตรในลักษณะนี้จึงควรมีลักษณะแคบที่สุด

2. หลักสูตรที่ไม่ได้วางแผน หมายถึงหลักสูตรที่ไม่ได้เป็นทางการมีลักษณะเป็นหลักสูตรแอบแฝง หลักสูตรลักษณะนี้รวมเอาประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยที่โรงเรียนมิได้คาดหวังหรือวางแผนไว้ก่อน เช่น การที่นักเรียนมีพัฒนาการทางด้านจริยธรรม อันเนื่องมาจากปฏิสัมพันธ์ที่นักเรียนมีต่อกันและกฎระเบียบที่โรงเรียนกำหนดขึ้น การพัฒนาทางด้านสังคมอันเนื่องมาจาก โครงสร้างทางสังคมของโรงเรียนซึ่งนักเรียนได้เข้าร่วมในฐานะสมาชิกคนหนึ่ง การพัฒนาทางด้านสุนทรีย์ อันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์จากสภาพแวดล้อมของโรงเรียนและรูปแบบการเรียนรู้อื่น ๆ

3. หลักสูตรที่รวมเอาหลักสูตรที่วางแผนและไม่ได้วางแผน เป็นความหมายที่มีลักษณะกว้างที่สุด คือรวมทั้งหลักสูตรที่ปรากฏในรูปเอกสารหลักสูตร และมวลประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโรงเรียน ซึ่งคอล (Doll, 1982) กล่าวว่า "ผู้บริหารของโรงเรียนทุกโรงเรียนในสหรัฐอเมริกาถือว่าต้องรับผิดชอบต่อหลักสูตรที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการซึ่งนักเรียนในโรงเรียนของตนได้รับ"

โจน ช่าฟฟาร์ซิค (Jon Schaffarzick quoted in Doll, 1982) ประธานคณะกรรมการของสถาบันพัฒนาหลักสูตรการศึกษาแห่งสหรัฐอเมริกา กล่าวว่าความหมายของหลักสูตรนั้นจะสะท้อนให้เห็นได้จากส่วนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ สิ่งที่สอน, วิธีการสอน, วัสดุ อุปกรณ์ของครู, วัสดุ อุปกรณ์ของนักเรียน, ประสบการณ์ที่โรงเรียนจัดขึ้น, ประสบการณ์ทั้งหมด และความสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว

ในปัจจุบัน ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของหลักสูตรโดยเฉพาะ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 นั้น หลักสูตร หมายถึง "ประสบการณ์ทั้งหมดที่โรงเรียนจัดให้นักเรียน ทั้งประสบการณ์ในห้องเรียนและนอกห้องเรียน ทั้งนี้เพื่อให้นักเรียนได้รับความรู้ ทักษะ และทักษะที่สำคัญแก่ชีวิต" (กรมวิชาการ, 2520) ซึ่งรวมเอาองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ

1. หลักสูตรแม่บท คือ ข้อกำหนดแนวทาง จุดหมาย และโครงสร้างเนื้อหาสาระ และกิจกรรมที่กำหนดให้โรงเรียนต่าง ๆ ปฏิบัติตาม

2. เอกสารประกอบหลักสูตรและวัสดุการเรียน สื่อการสอนต่าง ๆ ได้แก่ คู่มือครู แผนการสอน หนังสือเรียน ตำรา อุปกรณ์การสอน แบบฟอร์มต่าง ๆ ฯลฯ

3. กิจกรรมได้แก่การปฏิบัติ เช่น การบริหารหลักสูตร การบริการทางวิชาการ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการสอบการวัดผล เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ, 2524)

หลักสูตรแม่บท ในระดับประถมศึกษาปัจจุบัน ได้แบ่งมวลประสบการณ์ทั้งหมดออกเป็น 5 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ ประกอบด้วยภาษาไทยและคณิตศาสตร์

กลุ่มที่ 2 กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ว่าด้วยกระบวนการแก้ปัญหาของชีวิต

และสังคม กล่าวถึงปัญหาและความต้องการของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เพื่อความดำรงอยู่และการดำเนินชีวิตที่ดี

กลุ่มที่ 3 กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ว่าด้วยกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาและสร้างนิสัย

กลุ่มที่ 4 กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ ว่าด้วยประสบการณ์ทั่วไปในการทำงาน และความรู้พื้นฐานในการประกอบอาชีพ

กลุ่มที่ 5 กลุ่มพิเศษ ประกอบด้วย ภาษาอังกฤษ และงานเลือกในกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ ในการจัดมวลประสบการณ์ให้เรียนมน ให้จัดยึดหยุ่นได้ตามพัฒนาการของเด็กและความเหมาะสมของท้องถิ่นเป็นสำคัญ หลักสูตรนี้จึงจัดเป็นสามช่วง ช่วงละ 2 ปี คือประณปีที่ 1-2 ประณปีที่ 3-4 และประณปีที่ 5-6 ซึ่งเนื้อหาอันอาจจะพัฒนาเปลี่ยนแปลงได้ (กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ, 2520)

2.2 กระบวนการพัฒนาหลักสูตร

การพัฒนาหลักสูตรเป็นคำที่มีความหมายกว้างโดยจะหมายถึงการดำเนินการจัดทำหลักสูตรขึ้นมาใหม่หรือจัดทำหลักสูตรที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้นก็ได้ ดังนั้น จึงเป็นคำที่นิยมใช้กันโดยทั่วไป ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรจะรวมไปถึงการคัดเลือกสารต่าง ๆ สำหรับผู้เรียนด้วย (สังข์ อูหรานนท์, 2527)

สคิลเบค (Skillbeck, 1982) กล่าวถึงการพัฒนาหลักสูตรว่า แบ่งได้ 3 ลักษณะ คือ

1. การปรับปรุงและเสริมแต่งหลักสูตรที่มีอยู่แล้ว หรือปรับปรุงวัสดุการเรียนรู้อและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีความทันสมัย เช่น การปรับปรุงตำราวิชาให้ทันสมัยขึ้น
 2. การสร้างโปรแกรมใหม่ ๆ เช่น สิ่งแวดล้อมศึกษา การศึกษาเพื่อความเข้าใจระหว่างประเทศ ซึ่งจัดว่าเป็นกิจกรรมทางการศึกษา
 3. การเสนอรูปแบบหลักสูตรในอนาคต อันมีพื้นฐานมาจากเทคโนโลยีใหม่ ๆ
- ทั้งกระบวนการที่ใช้ในการปรับปรุงและสร้างหลักสูตรขึ้นใหม่เป็นกระบวนการเดียวกัน แตกต่างกันในแง่ขอบเขตของการดำเนินงานเท่านั้น

แนวคิดพื้นฐานที่ช่วยให้การพัฒนาหลักสูตรก้าวหน้าไปอย่างมาก ก็คือหลักเหตุผลของ ไทเลอร์ (Tyler rationale) ไทเลอร์ได้ตั้งคำถามพื้นฐาน 4 ประการ ซึ่งนักพัฒนาหลักสูตรควรจะต้องตอบให้ได้ คือ

1. มีจุดมุ่งหมายทางการศึกษาอะไรบ้างที่โรงเรียนควรจะต้องแสวงหา
2. มีประสบการณ์ทางการศึกษาอะไรบ้างที่โรงเรียนควรจัดขึ้นเพื่อช่วยให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

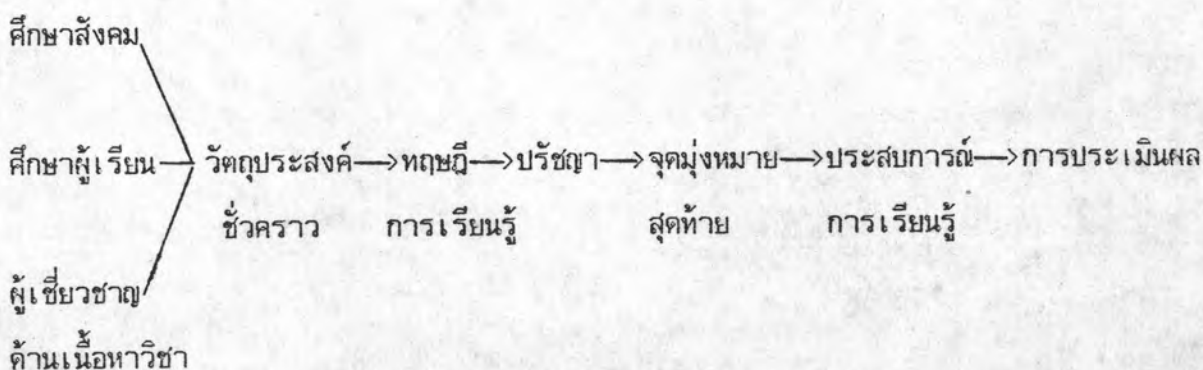
3. จะจัดประสบการณ์ทางการศึกษาอย่างไร จึงจะทำให้การสอนมีประสิทธิภาพ

4. จะประเมินประสิทธิภาพของประสบการณ์ในการเรียนอย่างไร จึงจะตัดสินได้ว่าบรรลุถึงจุดมุ่งหมายที่กำหนดได้

คำถามในข้อแรกในเรื่องการกำหนดจุดมุ่งหมาย นับว่ามีความสำคัญมาก เพราะการตอบคำถามในข้อต่อมานั้น ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายในข้อแรก ไทเลอร์ (Tyler quoted in Davies, 1976) ได้เสนอความคิดเห็นว่า

มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความคิดรวบยอดที่ชัดเจนเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ เป้าหมายการศึกษาจะเป็นเกณฑ์ในการคัดเลือกวัสดุ อุปกรณ์, วางเนื้อหา, การจัดการเรียนการสอน และการเตรียมการในเรื่องการทดสอบ โปรแกรมการศึกษาทุกด้านจะดำเนินไปสู่จุดมุ่งหมายทางการศึกษาอย่างแท้จริง ดังนั้นถ้าเราศึกษาโปรแกรมการศึกษาอย่างเป็นระบบเราต้องวางจุดมุ่งหมายทางการศึกษาไว้ให้แน่นอนเป็นประการแรก

แผนภูมิ 2.1 แสดงกรอบแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรของไทเลอร์

(Emans quoted in Short, Edmund and Marconmit, 1968)

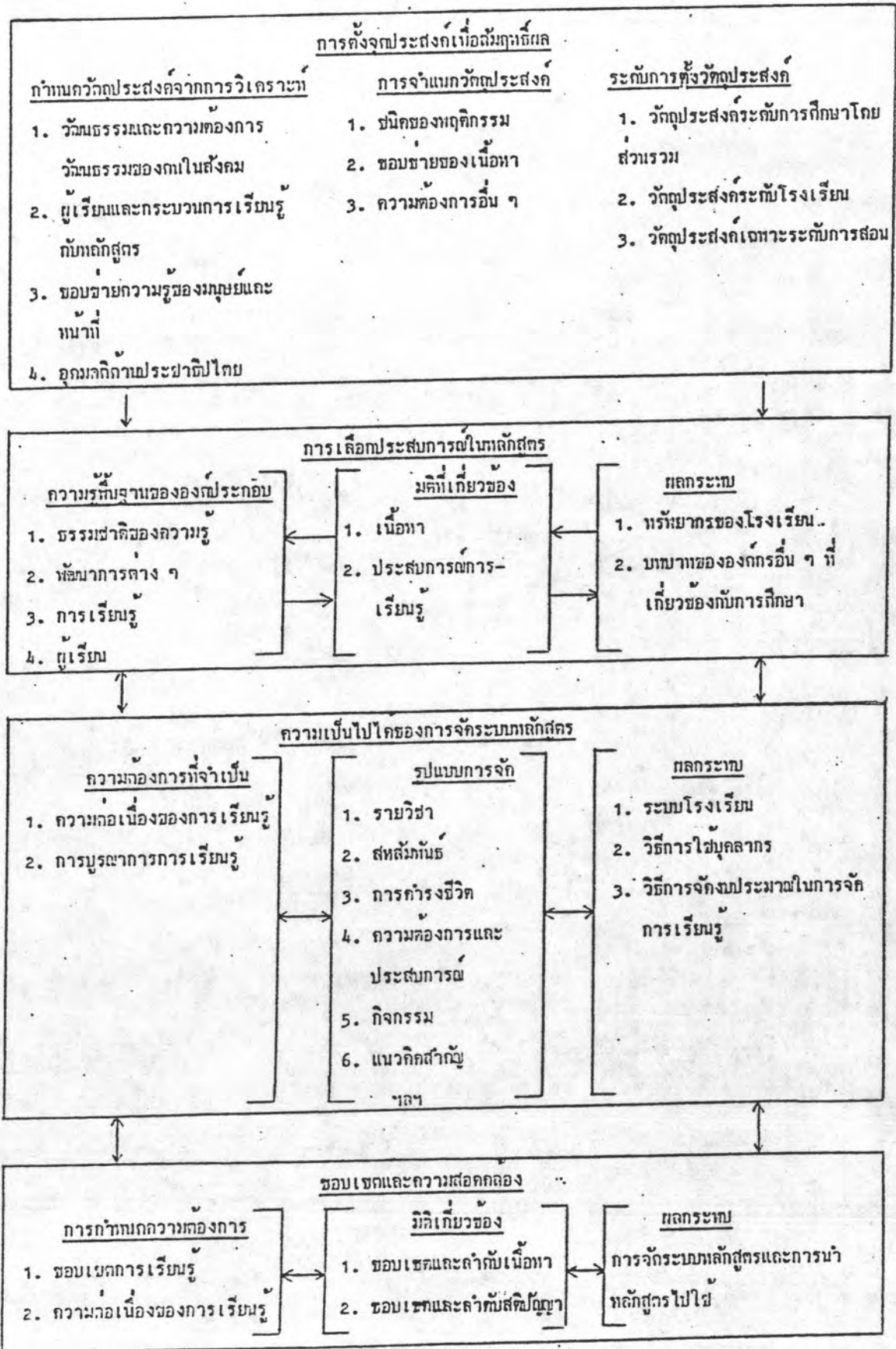
จากแผนภูมิ ข้อมูลพื้นฐานที่นำมาใช้ในการกำหนดจุดมุ่งหมายชั่วคราว คือ ข้อมูลเกี่ยวกับสังคม ข้อมูลเกี่ยวกับผู้เรียน และข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาวิชา จุดมุ่งหมายชั่วคราวจะได้รับการกลั่นกรองโดยทฤษฎีการเรียนรู้ และปรัชญา คือ ปรัชญาการศึกษา และปรัชญาของสังคม ทำให้จุดมุ่งหมายมีความชัดเจนขึ้น ผลที่ได้ก็คือจุดมุ่งหมายที่แท้จริง ซึ่งจะเป็นเกณฑ์ในการคัดเลือกวัสดุ

กำหนดขอบเขตของเนื้อหา พัฒนาวិธีการจัดการเรียนการสอน และการประเมินผล

ทาบามา (Taba) เป็นอีกผู้หนึ่งที่มีแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรเหมือนของไทเลอร์ เป็นผู้ที่ทำให้กระบวนการพัฒนาหลักสูตรมีความสมบูรณ์มากขึ้น โดยทาบามา (Taba, 1962) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรว่า "ปกติ หลักสูตรประกอบด้วยข้อความของจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์เฉพาะซึ่งเป็นตัวกำหนดการคัดเลือกและการจัดเนื้อหา" นอกจากนี้ยังกล่าวถึงปัจจัยที่เป็นหลักการพื้นฐานของหลักสูตรว่าอย่างน้อยได้แก่ ผู้เรียน กระบวนการเรียน ความต้องการทางวัฒนธรรม และเนื้อหาของวิชา ในการพัฒนาหลักสูตรจึงต้องวิเคราะห์สังคมและวัฒนธรรม ศึกษาผู้เรียนและกระบวนการเรียนรู้ ตลอดจนวิเคราะห์ธรรมชาติของความรู้เพื่อใช้กำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ทาบามา ได้เสนอขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรเป็นลำดับขั้น โดยจะเริ่มในขั้นใดก่อนก็ได้แต่จะต้องดำเนินการเป็นลำดับจนครบทุกขั้น ดังนี้

- ขั้นที่ 1 วิจัยความต้องการ
- ขั้นที่ 2 กำหนดวัตถุประสงค์
- ขั้นที่ 3 คัดเลือกเนื้อหาสาระ
- ขั้นที่ 4 จัดเนื้อหาสาระ
- ขั้นที่ 5 คัดเลือกประสบการณ์การเรียนรู้
- ขั้นที่ 6 จัดประสบการณ์การเรียนรู้
- ขั้นที่ 7 การพิจารณาว่าจะประเมินอะไร ด้วยวิธีการและเครื่องมืออะไร

ทาบามา ยังได้เสนอแผนภูมิของการพัฒนาหลักสูตรดังนี้

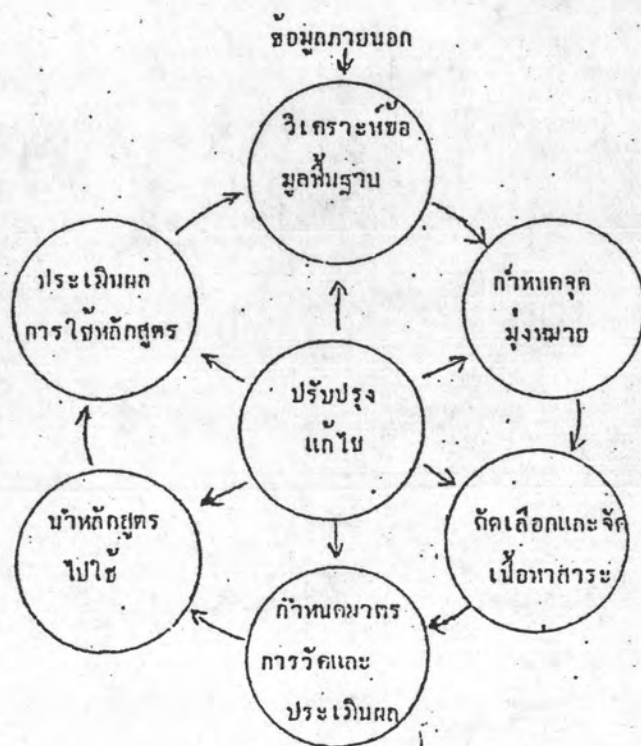

แนวคิดของไทเลอร์และฮาบาในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร ได้ให้ความสำคัญของจุดมุ่งหมายของหลักสูตร เป็นแนวทางในการกำหนดเนื้อหา การจัดการเรียนการสอนและการประเมินผล เพื่อตรวจสอบผลว่าบรรลุตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ ซึ่งเป็นรูปแบบของกระบวนการพัฒนาหลักสูตรที่เรียกว่า End-Means Approach ซึ่งกระบวนการพัฒนาหลักสูตรดังกล่าว มีความเกี่ยวข้องเฉพาะการพัฒนาเอกสารหลักสูตรเท่านั้น ไม่ได้ครอบคลุมถึงการใช้หลักสูตร และการประเมินผลหลักสูตร ดังนั้น สัจจ อุทรานันท์ (2527) จึงได้เสนอกระบวนการพัฒนาหลักสูตรดังนี้คือ

1. การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน
2. การกำหนดจุดมุ่งหมาย
3. การคัดเลือกและจัดเนื้อหาสาระ
4. การกำหนดมาตรการการวัดและประเมินผล
5. การนำหลักสูตรไปใช้
6. การประเมินผลการใช้หลักสูตร
7. การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร

ขั้นตอนต่าง ๆ ข้างต้นมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันเป็นวัฏจักร ดังแสดงในแผนภูมิ 2.3

แผนภูมิ 2.3 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรโดย สัจจ อุทรานันท์

นอกจากนี้สังค อุทรานันท์ ได้นำแนวคิดในเชิงระบบมาจัดระบบการพัฒนาหลักสูตร โดยแยกเป็นระบบย่อย 3 ระบบ คือ ระบบการร่างหลักสูตร ระบบการใช้หลักสูตร และระบบการประเมินหลักสูตร ระบบย่อยทั้งสามมีองค์ประกอบและความสัมพันธ์ตามแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิ 2.4 แสดงระบบการพัฒนาหลักสูตรโดย สังค อุทรานันท์

โดยทั่วไปแล้ว องค์ประกอบที่สำคัญของหลักสูตรมี 4 ประการ คือ

- 1) จุดมุ่งหมาย
- 2) เนื้อหา
- 3) การจัดการเรียนการสอน และ
- 4) การประเมินผล กระบวนการพัฒนาหลักสูตรจะเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจขององค์ประกอบทั้ง 4 ประการ เพื่อให้องค์ประกอบทั้ง 4 มีความสัมพันธ์สอดคล้องกัน ในที่นี้กล่าวถึง การได้มาของแต่ละองค์ประกอบ ดังนี้

2.3 การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร นักพัฒนาหลักสูตรในฐานะสถานปนิทของหลักสูตรจำต้องออกแบบแปลนหรือพิมพ์เขียวสำหรับการกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรเป็นแนวทางในการดำเนินงาน แมคเนล (Mac Neil, 1981) ได้แบ่งรูปแบบการกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ออกเป็น 4 รูปแบบ ดังนี้

1. รูปแบบของการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น (Needs Assessment Model) การวิเคราะห์ความต้องการ เป็นกระบวนการในการกำหนดและจัดลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็นทางการศึกษา ความจำเป็นในที่นี้คือ สภาพซึ่งเป็นความแตกต่างระหว่างพฤติกรรมและทัศนคติที่ต้องการให้เกิดขึ้นและที่นักเรียนมีอยู่จริง รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่นิยมมากรูปแบบหนึ่งในการกำหนดเป้าหมายและจุดมุ่งหมายทางการศึกษา

2. รูปแบบของนักอนาคตนิยม (The Futurist Model) รูปแบบนี้พื้นฐานมาจากความตระหนักว่า โลกในอนาคตจะมีความแตกต่างจากปัจจุบันมากและสังคมต้องการคนรุ่นใหม่ ดังนั้นการเตรียมคนเพื่อสังคมในอนาคตจำเป็นต้องพัฒนาจุดมุ่งหมายทางการศึกษาซึ่งสอดคล้องกับสภาพความต้องการจำเป็นในอนาคต และมีความเฉพาะเจาะจงสามารถนำไปใช้ได้ การกำหนดจุดมุ่งหมายเพื่ออนาคตซึ่งคณะทำงานด้านหลักสูตรเห็นพร้อมร่วมกัน

3. รูปแบบที่ใช้หลักเหตุผล (The Rational Model) รูปแบบนี้เกิดขึ้นจากหลักเหตุผลของราฟ ไทเลอร์ (Ralph Tyler) ซึ่งได้ตั้งคำถามพื้นฐาน 4 ข้อ เกี่ยวกับการกำหนดจุดมุ่งหมาย การคัดเลือกและจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ตลอดจนการประเมินว่าจุดหมายใดบรรลุแล้ว รูปแบบนี้บางที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า End-Means approach ตามรูปแบบแหล่งข้อมูลที่สำคัญในการกำหนดจุดมุ่งหมาย คือ ผู้เรียน สภาพสังคม ธรรมชาติของเนื้อหาสาระ เมื่อได้จุดมุ่งหมายแล้ว

คราวแล้ว จึงผ่านการกลั่นกรองด้วยปรัชญาและจิตวิทยา เพื่อให้ได้จุดมุ่งหมายที่แท้จริง

4. รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรอาชีพหรือการฝึกอบรม (The Vocational or Training Model) รูปแบบนี้ใช้ในการกำหนดจุดมุ่งหมายที่เกี่ยวกับความต้องการทางด้านกำลังคนหรือการจ้างงาน และในการกำหนดสมรรถภาพเฉพาะที่ต้องสอนเพื่อให้ผู้เรียนปฏิบัติงานในอาชีพนั้น ๆ ได้ การกำหนดจุดมุ่งหมายด้วยรูปแบบนี้มักใช้ในหลักสูตรวิชาชีพ หรือหลักสูตรสำหรับโรงเรียนทางช่างเทคนิคต่าง ๆ เป็นต้น

การได้มาซึ่งจุดมุ่งหมายทางการศึกษาอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งไม่จัดอยู่ในรูปแบบใดดังกล่าวแล้ว แต่เป็นจุดมุ่งหมายที่มีอยู่แล้วในใจ และผลักดันให้เกิดขึ้นโดยใช้กระบวนการทางการเมือง การแก้ปัญหาความขัดแย้งกัน ในการตัดสินใจไม่ใช้วิธีการอันเป็นระบบ คือไม่ได้ใช้ข้อมูลเป็นพื้นฐานหรือหลักการใด แต่ใช้พลังทางการเมือง

เมื่อกล่าวถึงจุดมุ่งหมายทางการศึกษาจะเห็นว่ามีคำศัพท์ใช้กันอยู่หลายคำทั้งในภาษาอังกฤษ และภาษาไทย ซึ่งในบางแห่งใช้ไม่ตรงกัน ก่อให้เกิดความสับสน สังค อุทรานันท์ (2527) ได้ทำตารางจำแนกจุดมุ่งหมายตามระดับและขอบเขตของการใช้จากระดับกว้างไปสู่ระดับที่แคบเฉพาะเจาะจง ซึ่งสรุปได้ดังนี้

จุดมุ่งหมายระดับชาติ คำศัพท์ที่ใช้คือ จุดหมายหรือจุดมุ่งหมาย (aim) และเป้าหมาย (Goal) เป็นนโยบายการศึกษาของรัฐบาล แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนการศึกษาแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษา

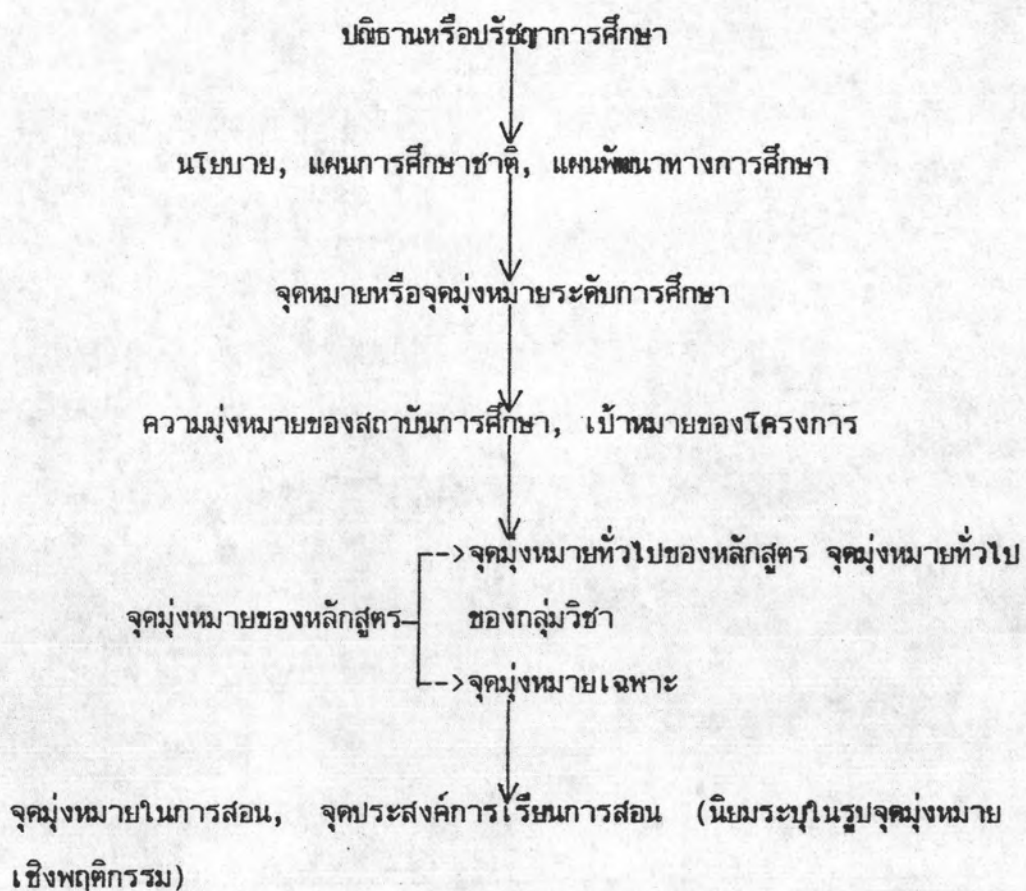
จุดมุ่งหมายระดับสถาบัน คำศัพท์ที่ใช้คือ ความมุ่งหมาย (Purpose) เป้าหมาย (Target) เช่น ความมุ่งหมายของสถาบันการศึกษา เป้าหมายของโครงการ

จุดมุ่งหมายระดับหลักสูตร คำศัพท์ที่ใช้คือ จุดมุ่งหมายทั่วไป (General objectives) จุดมุ่งหมายเฉพาะ (Specific Objectives) เช่น จุดมุ่งหมายทั่วไป วัตถุประสงค์ทั่วไปของหลักสูตร จุดมุ่งหมายเฉพาะกลุ่มวิชาหรือวิชา

จุดมุ่งหมายระดับการเรียนการสอน คำศัพท์ที่ใช้คือ จุดประสงค์การเรียนการสอน (Instructional Objectives) ส่วนมากนิยมเขียนในรูปจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม

สุมิตร คุณานุก (2523) ได้แบ่งระดับความมุ่งหมายทางการศึกษาออกเป็น 5 ระดับ โดยแต่ละระดับเป็นแนวทางต่อเนื่องกันจากระดับที่กว้างที่สุดสู่ระดับที่แคบเฉพาะเจาะจง ดังนี้

1. ระดับชาติ มักเรียกว่าบัณฑิตหรือปริญญาการศึกษา
2. ระดับการศึกษา เป็นความมุ่งหมายแต่ละระดับการศึกษา
3. ระดับของหลักสูตร ใกล้เคียงกับระดับที่ 2 มาก แต่คำนึงถึงสภาพความต้องการของโรงเรียนแต่ละท้องถิ่น
4. ระดับหมวดวิชา
5. จุดมุ่งหมายในการสอน มีระดับที่ชัดเจนที่สุด เรียกว่า จุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม เมื่อนำระดับจุดมุ่งหมายของสังัด อูทรามันท์ และ สมิทร คุณานุกร มาเทียบกันแล้ว จะเห็นจุดมุ่งหมายทางการศึกษาที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน เรียงลำดับจากกว้างสู่ระดับแคบได้ดังนี้

การแบ่งจุดมุ่งหมายเป็นลำดับขั้นจากจุดมุ่งหมายที่มีระดับกว้างสุดมาสู่จุดมุ่งหมายที่มีระดับแคบเฉพาะเจาะจงดังกล่าวข้างต้น เป็นแนวคิดพื้นฐานการกำหนดจุดมุ่งหมายโดยรูปแบบ End-Means Approach โดยจุดมุ่งหมายในระดับที่กว้างจะเป็นจุดหมายปลายทาง หรือผลผลิต (End) ของจุดมุ่งหมายในระดับที่แคบกว่า จุดมุ่งหมายในระดับที่แคบกว่าจึงเป็นวิถีทาง (Means) ในการบรรลุถึงจุดหมายปลายทาง (End) นั้น เป็นลำดับต่อเนื่องกันไป จุดมุ่งหมายในระดับใดระดับหนึ่งจึงมิใช่เป็นเป้าหมายสูงสุด คิงที่รอสและปีเตอร์ส (Ross & Peters quoted in Davies, 1976) กล่าวว่า "จุดมุ่งหมายมิใช่เพียงเป้าหมายที่จบสิ้น (finite goal) แต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง วิถีทางและจุดหมายปลายทาง ซึ่งสนองข้อตกลงเบื้องต้นหรือค่านิยมอันเป็นพื้นฐาน"

การพัฒนาหลักสูตรบริโภคศึกษาครั้งนี้จะเน้นที่จุดมุ่งหมายระดับหลักสูตร ในการกำหนดจุดมุ่งหมายหลักสูตรได้นำแนวคิดในเรื่องลักษณะของจุดมุ่งหมาย องค์ประกอบของจุดมุ่งหมาย และการจัดแบ่งประเภทของจุดมุ่งหมายจากนักทฤษฎีด้านหลักสูตรหลายท่าน กล่าวคือ

ลักษณะของจุดมุ่งหมาย

จุดมุ่งหมายของหลักสูตรแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ

1. จุดมุ่งหมายทั่วไป เป็นจุดมุ่งหมายที่กล่าวไว้อย่างกว้าง ๆ ค่อนข้างเป็นลักษณะของปรัชญา และเน้นที่ค่านิยมมากกว่าการเน้นทางด้านจิตวิทยาหรือการเรียนการสอน จุดมุ่งหมายทั่วไปของหลักสูตรมักจะพบได้ในส่วนแรก ๆ ของหลักสูตรทุกระดับและทุกประเภท จุดมุ่งหมายทั่วไปจะแสดงถึงจุดหมายและเจตนารมณ์โดยทั่วไปว่าหลักสูตรนั้น ๆ มีความประสงค์ต้องการให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะเป็นเช่นใด
2. จุดมุ่งหมายเฉพาะ จุดมุ่งหมายประเภทนี้เป็นจุดมุ่งหมายที่เน้นการประยุกต์ใช้มากกว่าที่จะกล่าวอย่างกว้าง ๆ ในเชิงปรัชญา มีลักษณะเป็นข้อความที่ชัดเจน อธิบายสิ่งที่นักเรียนคิดกระทำ และรู้สึก หลังจากมีประสบการณ์การเรียนรู้ในสิ่งนั้น จุดมุ่งหมายเฉพาะจะบอกถึงกิจกรรมที่นักเรียนสามารถทำได้ซึ่งแสดงว่าผู้เรียนรอบรู้ในสิ่งนั้น ข้อความที่ใช้จึงอยู่ในรูปของพฤติกรรม ซึ่งเรามักเรียกว่า จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม เมื่อกล่าวถึงจุดมุ่งหมายเฉพาะของหลักสูตรก็คือจุดมุ่งหมายของกลุ่มวิชาหรือรายวิชาที่มีอยู่ในหลักสูตร

องค์ประกอบของจุดมุ่งหมาย

สมิทร คุณานุกร (2523) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของปณิธานการศึกษาว่าควรมีเนื้อหา
สาระ 3 ประการ คือ

ประการแรก เกี่ยวกับหน้าที่และข้อผูกพันของสถาบันการศึกษา หมายถึงการแสดง
เจตจำนงว่าการศึกษานั้นจัดขึ้นเพื่อใคร ก่อให้เกิดผลการพัฒนาทางด้านใดบ้าง

ประการที่สอง ปณิธานต้องแสดงให้เห็นถึงลักษณะของความรู้ที่ยึดเป็นหลักในการให้
การศึกษาแก่ผู้เรียน ลักษณะของความรู้นั้นหมายถึง เป็นความรู้ประเภทอะไร เมื่อเรียนไปแล้วจะ
นำไปใช้เพื่อประโยชน์อะไร

ประการที่สาม ปณิธานต้องแสดงให้เห็นถึงลักษณะและคุณสมบัติของผู้ที่จบการศึกษาไป
แล้วว่าจะเป็นคนที่มีคุณลักษณะ มีความรู้ ความคิด และค่านิยมอย่างไร

ในการกำหนดจุดมุ่งหมายทั่วไปของหลักสูตร อาจใช้ข้อองค์ประกอบทั้ง 3 ประการดัง
กล่าวแล้ว คือ บทบาทหน้าที่ ข้อผูกพัน ลักษณะของความรู้ และคุณสมบัติของผู้สำเร็จการศึกษาใน
หลักสูตรนั้น สำหรับการกำหนดจุดมุ่งหมายที่มีลักษณะเฉพาะมากขึ้น ได้มีผู้เสนอแนวคิดไว้ ดังนี้

เดวีส์ (Davies, 1976) กล่าวว่าในการพัฒนาหลักสูตรนั้น จุดประสงค์อาจถูก
กำหนดในรูปของ

1. กรอบของผลผลิต (product framework หรือ academic approach)
เกี่ยวกับเนื้อหาวิชา
2. กรอบของกระบวนการ (process framework หรือ process approach)
เกี่ยวกับทักษะในการดำรงชีวิต ได้แก่ การสืบสวนสอบสวน (inquiry) วิธีการ (methodo-
logy) การแก้ปัญหา (problem-solving) การคิดอย่างวิเคราะห์ (critical-thinking)
การสร้างสรรค์ (creation) ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) และความรับ
ผิดชอบ (responding) การกำหนดจุดประสงค์ลักษณะนี้ มิได้สำคัญในฐานะการกำหนดจุดมุ่ง
หมายปลายทาง แต่มีความสำคัญในการคัดเลือกและประสมประสานชุดของประสบการณ์การเรียนรู้

ไทเลอร์ (Tyler, 1949) เสนอว่าการกำหนดจุดมุ่งหมายนั้นให้เสนอข้อมูล 2 ด้าน

1. พฤติกรรม ได้แก่ชนิดของพฤติกรรมที่จะพัฒนาให้เกิดขึ้นแก่ผู้เรียน
2. เนื้อหา ได้แก่เนื้อหาวิชาหรือสาระแห่งชีวิต ซึ่งพฤติกรรมมิได้แสดงออก

เมเจอร์ (Magor quoted in Davies, 1976) เสนอให้มีการกำหนดจุดประสงค์อย่างชัดเจน โดยชี้ว่า การกำหนดจุดประสงค์ให้ชัดเจนจะช่วยให้สามารถประเมินความก้าวหน้าของผู้เรียน เมเจอร์กล่าวว่า องค์ประกอบในการกำหนดจุดประสงค์มี 3 ด้าน ดังนี้คือ

1. พฤติกรรม กำหนดพฤติกรรมปลายทางโดยใช้ชื่อเรียกชนิดพฤติกรรมซึ่งแสดงว่า ผู้เรียนบรรลุจุดมุ่งหมาย การกำหนดพฤติกรรมที่แน่นอนนั้นประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ด้าน ตามที่ไทเลอร์ (Tyler) เสนอไว้ก่อน คือ พฤติกรรมและเนื้อหา

2. เงื่อนไข การทำให้พฤติกรรมที่ต้องการมีความชัดเจนยิ่งขึ้นโดยอธิบายเงื่อนไขสำคัญที่จะเกิดพฤติกรรมนั้น เงื่อนไขในการแสดงพฤติกรรม แบ่งได้ 5 ประเภท

- 1) ขอบเขตของปัญหาที่นักเรียนต้องแก้
- 2) ขอบเขตของวิธีการที่จะบรรลุถึงค่าตอบ
- 3) เครื่องมือ วัสดุ และอุปกรณ์ที่จะต้องใช้
- 4) เงื่อนไขของสิ่งแวดล้อม เช่น การแก้ปัญหาในห้องเรียน ห้องสมุด ห้องเรียน หรือห้องปฏิบัติการ
- 5) เงื่อนไขทางกายภาพ

3. มาตรฐาน กำหนดเกณฑ์ที่แน่นอนเกี่ยวกับการแสดงออกที่ยอมรับได้โดยอธิบายว่า ผู้เรียนต้องแสดงหรือปฏิบัติพฤติกรรมให้ได้ดีในระดับใด การกำหนดมาตรฐาน สามารถทำได้ใน 3 ลักษณะ คือ

- 1) ปริมาณ สัดส่วน หรือ ร้อยละของปัญหาที่นักเรียนจะต้องทำให้บรรลุผลสำเร็จ
- 2) คุณภาพของผลงานที่นักเรียนทำอยู่ในระดับใด
- 3) ระยะเวลาที่แน่นอน

การจัดแบ่งประเภทของจุดมุ่งหมาย

บลูม แครทโฮล และฮาร์โรว์ (Bloom, Krathwohl and Harrow, quoted in Davies, 1976) แบ่งจุดประสงค์การศึกษาออกเป็น 3 พหุสัณฐาน (Domain) คือ

พุทธิพิสัย (Cognitive Domain) ประกอบด้วย ความรู้ ความเข้าใจ การนำไปใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินผล

จิตพิสัย (Effective Domain) ประกอบด้วย การรับรู้ การตอบสนอง การประเมินคุณค่า การจัดระเบียบและลักษณะโดยพิจารณาคุณค่า

ทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) ประกอบด้วย การเคลื่อนไหวตอบสนอง (reflex movements) การเคลื่อนไหวพื้นฐาน (basic-fundamentals movements) ความสามารถรับรู้ (perceptual abilities) ความสามารถทางกาย (physical abilities) การเคลื่อนไหวอย่างมีทักษะ (skilled movements) และการสื่อสารอย่างไม่อ้อมค้อม (non-discursive communication)

โบแชมพ์ (Beauchamp, 1975) ได้แบ่งจุดมุ่งหมายออกเป็น

ด้านสติปัญญา (Cognitive) วิธีการคิด (Syntactical) เจตคติ (Affective) และการประยุกต์ (Applicative)

กาเยและบริกส์ (Gagne and Briggs, 1974) ได้แบ่งจุดมุ่งหมายออกเป็น

ทักษะทางสติปัญญา (Intellectual Skills) เป็นความสามารถในการเข้าใจสิ่ง
แวดล้อม

วิธีการคิด (Cognitive Strategies) ได้แก่ความสามารถในการแก้ปัญหา

ข้อมูลทางภาษา (Verbal Information) ได้แก่ข้อมูลเกี่ยวกับข้อเท็จจริงต่าง ๆ

ทักษะทางกาย (Motor Skills) ได้แก่ความสามารถในการเคลื่อนไหวร่างกาย

และทัศนคติ (Attitude)

มอสแมน (Mossman, quoted in Davies, 1976) ได้แบ่งจุดมุ่ง-

หมายการเรียนรู้ในวิชาเกี่ยวกับการดำรงชีวิตและการมีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม หรือในส่วนที่เป็นเรื่องของ กระบวนการ ที่เกี่ยวข้องกับนักเรียน ออกเป็น 5 พิสัย (Domain) คือ

พิสัย 1 (Domain A) การเสาะแสวงหา (Inquiry) ได้แก่

กลุ่มที่ 1 ได้แก่กิจกรรมที่เกี่ยวกับการเสาะแสวงหาในสิ่งแวดล้อม

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ กิจกรรมการสร้างสรรค์

พิสัย 2 (Domain B) ทางสังคม (Social) ได้แก่

กลุ่มที่ 3 กิจกรรมเกี่ยวกับความร่วมมือกับผู้อื่น

พิสัย 3 (Domain C) ความรับผิดชอบ (Responsibilities) ได้แก่

กลุ่มที่ 4 กิจกรรมเกี่ยวกับการตัดสินใจคุณค่า

กลุ่มที่ 5 กิจกรรมเกี่ยวกับการบริโภค

พิสัย 4 (Domain D) การแสดงออก (Expression) ได้แก่

กลุ่มที่ 6 กิจกรรมเกี่ยวกับการนันทนาการ

กลุ่มที่ 7 กิจกรรมเกี่ยวกับการสร้างสรรค์

พิสัย 5 (Domain E) การคล้อยตาม (Conformity)

กลุ่มที่ 8 กิจกรรมเกี่ยวกับการปฏิบัติ

กลุ่มที่ 9 กิจกรรมเกี่ยวกับการเชื่อฟัง

กลุ่มที่ 10 กิจกรรมเกี่ยวกับการควบคุม

ในการกำหนดจุดมุ่งหมายหลักสูตรบริโศศศึกษา ผู้วิจัยจะกำหนดจุดมุ่งหมาย 2 ระดับ คือ

1) จุดมุ่งหมายทั่วไปของหลักสูตรบริโศศศึกษาในระดับประถมศึกษา ซึ่งมีลักษณะเป็นข้อความที่กล่าวถึง ปรัชญา อุดมการณ์ โดยบอกแนวทางหรือทิศทางอย่างกว้าง ๆ เพื่อกำหนดรายละเอียดของสิ่งที่มุ่งหวังในอนาคตต่อไป

2) จุดมุ่งหมายเฉพาะของหลักสูตรบริโศศศึกษา ในแต่ละระดับชั้นซึ่งมีลักษณะเป็นข้อความที่ชัดเจนขึ้น โดยระบุถึงเนื้อหาสาระและพฤติกรรมหรือกระบวนการปฏิบัติงาน ที่ต้องการให้นักเรียนบรรลุ

นอกจากนี้ในระดับการเรียนการสอน จะได้นำจุดมุ่งหมายเฉพาะของหลักสูตรไปขยายความให้ละเอียดมากขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางในการประเมินผลนักเรียนได้

2.4 การคัดเลือกและจัดเนื้อหา

เนื้อหาสาระและประสบการณ์การเรียนรู้เป็นส่วนประกอบที่จำเป็นรองไปจากจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ทั้งนี้เนื่องจากเนื้อหาสาระและประสบการณ์การเรียนรู้จะเป็นสื่อกลางที่จะพาผู้เรียนไปสู่จุดมุ่งหมายของหลักสูตร เมื่อกล่าวถึงเนื้อหาหลักสูตรนั้น ได้มีผู้จัดแบ่งเนื้อหาสาระออกเป็นหลายลักษณะ เช่น

ทาบ (Taba, 1962) จัดเนื้อหาสาระออกเป็น 4 ประเภท คือ

1) ข้อเท็จจริงเฉพาะและกระบวนการ

2) แนวความคิดพื้นฐาน

3) มโนทัศน์ และ

4) ระบบความคิด

แมคเนล (Mac-Neil, 1981) จัดองค์ประกอบของเนื้อหาออกเป็น 4 ลักษณะ

คือ

- 1) มโนทัศน์
- 2) ข้อความรู้ทั่วไป
- 3) ทักษะ และ
- 4) ค่านิยม

กาเยและบริกส์ (Gagne and Briggs, 1974) แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ประเภท คือ ข้อมูลที่เป็นความรู้ เจตคติ และทักษะ

และสัจจ อูทรานันท์ (2527) ได้จัดแบ่งประเภทของเนื้อหาออกเป็น 5 ประเภท

คือ

- 1) ข้อเท็จจริงและความรู้ธรรมดา
- 2) มโนทัศน์และหลักการ
- 3) การแก้ปัญหาและความคิดสร้างสรรค์
- 4) ความสามารถและทักษะทางกาย
- 5) เจตคติและค่านิยม

การจัดแบ่งประเภทของเนื้อหาทางหลักสูตรในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้จะเป็นประโยชน์ในการจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับลักษณะของเนื้อหา แต่วิธีการจัดประเภทเนื้อหาที่ได้รับความนิยมที่สุด น่าจะเป็นวิธีของกาเยและบริกส์เพราะสอดคล้องกับการจัดประเภทของจุดมุ่งหมายออกเป็น 3 พิลัย (Domain) ในด้านความรู้ ทักษะทางกาย เจตคติและค่านิยม ในด้านความรู้นั้นประกอบด้วย ข้อเท็จจริง ความคิดรวบยอด หลักการ ทฤษฎี และทักษะหรือกระบวนการคิด

การคัดเลือกและจัดเนื้อหาสาระนั้น จำเป็นต้องมีความรู้ในเรื่องมิติต่าง ๆ ของการคัดเลือกและการจัด ซึ่งได้แก่ มิติในเรื่องขอบเขตของเนื้อหา (scope) และมิติในเรื่องการจัดลำดับของเนื้อหา (sequence) ซึ่งขอบเขตของเนื้อหาก็คือ "จะสอนอะไร" และการจัดลำดับของเนื้อหาก็คือ "จะสอนเมื่อไร" นั้นเอง (Oliva quoted in Schave, 1984)

ในการกำหนดขอบเขตของเนื้อหาหลักสูตรนั้น มีวิธีการต่าง ๆ ดังนี้ คือ

1. การกำหนดเนื้อหาโดยวิธีการวิจัยค้นคว้า (Identifying Content Through Research) เป็นการกำหนดกรอบความคิดรวบยอดในเรื่องนั้นโดยมีพื้นฐานทางทฤษฎี รายงานเอกสาร ที่มีผู้ได้ศึกษาไว้เป็นแนวทางในการพัฒนาเนื้อหา

2. กำหนดเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญ (Identifying Content with an Expert) โดยวิธีตามผู้เชี่ยวชาญในสาขานั้น ผู้เชี่ยวชาญจะให้ข้อมูลที่มีคุณค่าแก่นักพัฒนาหลักสูตร เนื่องจากผู้เชี่ยวชาญมีทัศนคติที่กว้างไกลในเรื่องนั้น และเข้าใจความสัมพันธ์ของเนื้อหา วิธีนี้ช่วยประหยัดเวลาในการศึกษา

3. กำหนดเนื้อหาโดยผู้ร่วมงาน (Identifying Content by Participants) วิธีนี้คณะผู้ทำงานด้านหลักสูตรก็คือผู้เชี่ยวชาญนั่นเอง โดยอาจจะศึกษาว่า เนื้อหาอะไรที่มีอยู่แล้ว จากการสอบถามผู้เชี่ยวชาญ แต่ในที่สุดคณะผู้ทำงานจะต้องทำการสังเคราะห์จากข้อมูลทั้งหมดที่รวบรวมมา วิธีนี้เหมาะในกรณีที่ยังไม่มีทฤษฎี และผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น

4. กำหนดเนื้อหาโดยวิธีวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น (Identifying Content Through Needs Assessment) เป็นการกำหนดเนื้อหาในกรณีไม่มีหลักสูตรอยู่ก่อน นักพัฒนาหลักสูตรมักจะมีคำถามว่า ควรจะเริ่มต้นที่จุดใด การวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น เป็นวิธีที่เป็นประชาธิปไตยที่สุดในการคัดเลือกเนื้อหา เป็นกระบวนการที่หลายฝ่ายมีโอกาสเข้าร่วม เช่น การสัมภาษณ์ครู ผู้บริหารโรงเรียน ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ปกครอง นักเรียน นักการเมือง ผู้นำท้องถิ่น เกี่ยวกับปัญหาที่บุคคลเหล่านั้นประสบและต้องการที่จะแก้ไข หลังจากที่ได้รับข้อมูลจากทุกฝ่ายแล้ว ก็จะหาข้อยุติ โดยการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและเนื้อหาที่สำคัญที่เฉพาะเจาะจง (Wulf and Schave, 1984)

วิธีการที่เสนอข้างต้นจะช่วยให้นักพัฒนาหลักสูตรมีข้อมูลที่ใช้ในการกำหนดเนื้อหา ซึ่งจำเป็นต้องกลั่นกรองด้วยเกณฑ์ต่าง ๆ ซึ่งในเรื่องนี้ได้มีผู้เสนอแนวทางไว้หลายท่าน

ทาบ (Taba, 1962) ได้เสนอหลักเกณฑ์พิจารณาเนื้อหาสาระ ดังนี้

1. ความเชื่อถือได้และความสำคัญ (Validity and Significance of Content)
2. ความสอดคล้องกับความเป็นจริงในสังคม (Consistency of Social Reality)
3. ความสมดุลย์ในความกว้างและความลึก (Balance of breadth and depth)

4. สอนความต้องการของความมุ่งหมายได้หลาย ๆ ข้อ (Provision for wide range of objectives)

5. สอดคล้องกับประสบการณ์ของผู้เรียน (Learnability and adaptability to experience of objectives)

6. สอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของผู้เรียน (Appropriateness to the needs and interest of students)

แมคเนล (MacNeil, 1981) ได้เสนอเกณฑ์ในการคัดเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ 5 เกณฑ์ คือ

1. เกณฑ์ทางปรัชญา โดยที่ค่านิยมเป็นพื้นฐานสำคัญของการคัดเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ นักพัฒนาหลักสูตรมักจะต้องเผชิญกับทางเลือกต่าง ๆ อยู่เสมอ ซึ่งการเลือกของนักพัฒนาหลักสูตร ย่อมสะท้อนถึงค่านิยมที่ยึดถือ

2. เกณฑ์ทางด้านจิตวิทยา โดยที่จิตวิทยาเชื่อในเรื่อง การเรียนรู้จะเกิดขึ้นดีที่สุดได้อย่างไร ดังนั้นจึงใช้จิตวิทยาการเรียนรู้ในการตัดสินใจว่าจะยอมรับกิจกรรมหรือไม่

3. เกณฑ์ทางด้านเทคโนโลยีทางการศึกษา ได้จากการศึกษาตัวแปรต่าง ๆ และกระบวนการสอนที่มีอิทธิพลต่อการศึกษ เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาและพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้

4. เกณฑ์ทางด้านนโยบาย โดยถือว่าการปฏิบัติตามกฎหมายและนโยบายเป็นสิ่งจำเป็นมากกว่าการพิจารณาตัวแปรอื่น ๆ

5. เกณฑ์การปฏิบัติ ในระดับมหัพภาค (macro level) จะใช้เศรษฐกิจเป็นตัวพิจารณาว่าควรใช้กิจกรรมใดหรือไม่ ในระดับจุลภาค (micro level) จะคำนึงถึงการนำไปใช้ เช่น ความปลอดภัย ความคงทน เป็นตัวแปรในการพิจารณาเนื้อหาและกิจกรรม

สำหรับการจัดลำดับเนื้อหาสาระมาบรรจุไว้ในหลักสูตรจำเป็นต้องคำนึงถึงธรรมชาติของวิชาความรู้กับหลักการเรียนรู้ของเด็กมาประกอบ ซึ่ง สจ๊วต อุทราพันธ์ (2527) ได้เสนอแนวทางปฏิบัติในการจัดเนื้อหาเป็น 2 แนวทาง คือ การจัดเนื้อหาสาระในแต่ละวิชา และการจัดเนื้อหาสาระระหว่างวิชา โดยในการจัดเนื้อหาในแต่ละวิชานั้น ได้เสนอหลักเกณฑ์ ดังนี้

1. จัดเรียงลำดับจากเนื้อหาสาระที่ง่ายไปหายากหรือจากสิ่งที่ไม่ซับซ้อนไปสู่สิ่งที่มีความสลับซับซ้อน

2. จัดให้เรียนส่วนรวมก่อนส่วนย่อย

3. จัดให้เรียนในสิ่งที่เป็นรูปธรรมก่อนนามธรรม
4. จัดให้เรียนสิ่งที่เป็นพื้นฐานก่อนสิ่งที่เป็นความรู้ขั้นสูง
5. จัดให้เรียนเรียงตามลำดับเวลาให้เห็นความต่อเนื่องกัน จะเป็นจากอดีตมาหาปัจจุบัน หรือเรียงจากปัจจุบันไปหาอดีตก็ได้

สำหรับแนวทางในการจัดเนื้อหาระหว่างวิชาชั้น ให้คำนึงถึงความสัมพันธ์กันด้วย หรือเรียงจากปัจจุบันย้อนไปหาอดีตก็ได้

รูปแบบของหลักสูตร เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่จะสะท้อนให้เห็นเอกลักษณ์ของการจัดเนื้อหาหลักสูตร ซึ่งสะท้อนแนวคิดของนักพัฒนาหลักสูตรต่อหลักสูตรนั้นได้ เชเลอร์ (Saylor, 1981) ได้แบ่งลักษณะรูปแบบของหลักสูตรออกเป็น 5 ประเภท คือ

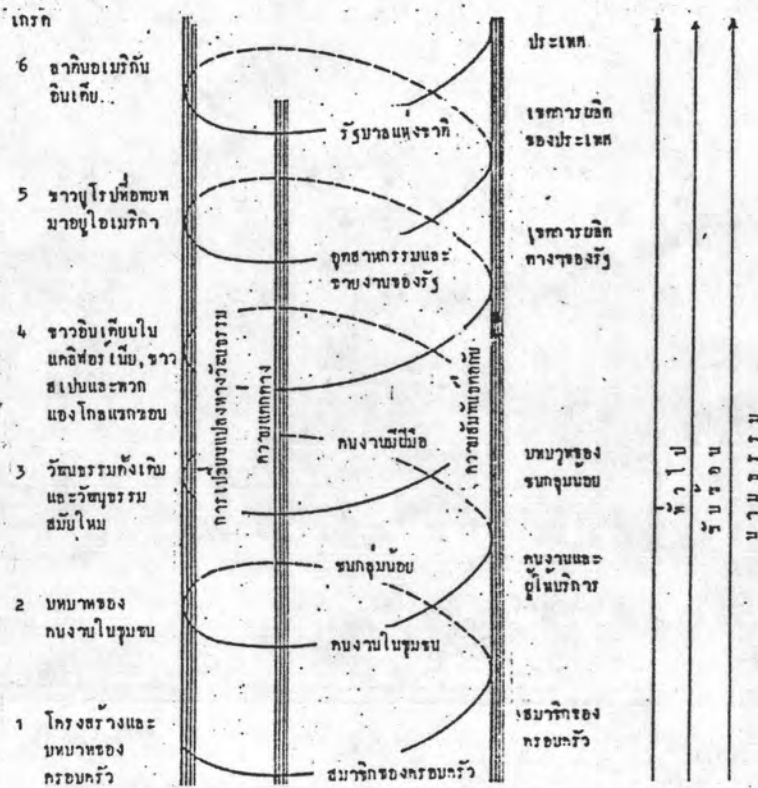
1. การยึดเอาสาขาวิชาหรือรายวิชาเป็นหลัก
(Designs Focused on Subject Matter/Disciplines)
2. การยึดเอาสมรรถภาพเป็นหลัก
(Designs Focused on Specific Competencies/Technology)
3. การยึดเอากระบวนการและลักษณะของบุคคลเป็นหลัก
(Designs Focused on Human Traits/Process)
4. การยึดเอากิจกรรมและหน้าที่ต่อสังคมเป็นหลัก
(Designs Focused on Social Functions/Activities)
5. การยึดเอาความต้องการของบุคคลและความสนใจหรือกิจกรรมเป็นหลัก
(Designs Focused on Individual Needs and Interests/Activities)

การจัดเนื้อหาสาระเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของหลักสูตร จะจัดในรูปแบบใดย่อมต้องให้เหมาะสมกับจุดมุ่งหมายของการศึกษา จุดเน้นลักษณะการศึกษา แบบของหลักสูตรจะเป็นตัวกำหนดการนำหลักสูตรไปใช้และการประเมินผลอีกด้วย อย่างไรก็ตาม สัจจ อูทรานันท์ กล่าวว่า "การจัดทำหลักสูตรใด ๆ ก็ตาม นักพัฒนาหลักสูตรพึงเข้าใจว่ารูปแบบของหลักสูตรแบบใดแบบหนึ่งจะไม่สามารถใช้กับหลักสูตรได้ นั่นคือ หลักสูตรหนึ่ง ๆ อาจจะมีการจัดเนื้อหาสาระในหลาย ๆ ลักษณะ ทั้งขึ้นอยู่กับความเหมาะสมกับเนื้อหาสาระและความเหมาะสมกับการทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายหลักแต่ละข้อที่กำหนดไว้ในหลักสูตร" (สัจจ อูทรานันท์, 2527)

รูปแบบการคัดเลือกและจัดเนื้อหาของหลักสูตร

การจัดโครงสร้างของเนื้อหาวิชาในปัจจุบันได้รับความสนใจมากขึ้น บุคคลที่มีความสำคัญที่สุด ซึ่งกระตุ้นให้นักพัฒนาหลักสูตรเห็นความสำคัญของการจัดโครงสร้างเนื้อหา คือ บรูเนอร์ โดยบรูเนอร์มีความเชื่อว่า ถ้าหากมีการจัดลำดับโครงสร้างของสาขาวิชาต่าง ๆ ให้ดีแล้ว เราก็จะสามารถนำเอาความรู้ในสาขาวิชาเหล่านั้นมาสอนให้สอดคล้องกับระดับวุฒิภาวะและความสามารถของเด็กแต่ละวัยได้ (อ้างจากสังค อุทรวินท์, 2527) ทาบ (Taba quoted in Lemlech, 1984) ได้เสนอรูปแบบการจัดหลักสูตรแบบบันไดเวียน (Spiral Curriculum) สำหรับวิชาสังคมศึกษา แนวคิดพื้นฐานของทาบในการจัดหลักสูตรแบบนี้คือ ในการจัดลำดับชั้นของเนื้อหาขึ้นขึ้นกับอายุและความสามารถของนักเรียน โดยค่อย ๆ เพิ่มความยากและความเป็นนามธรรมของสิ่งที่เรียนตามระดับชั้นจาก ระดับ เกรด 1 - เกรด 6 ดังนี้

แผนภูมิ 2.5 รูปแบบการจัดหลักสูตรแบบบันไดเวียนสำหรับวิชาสังคมศึกษา

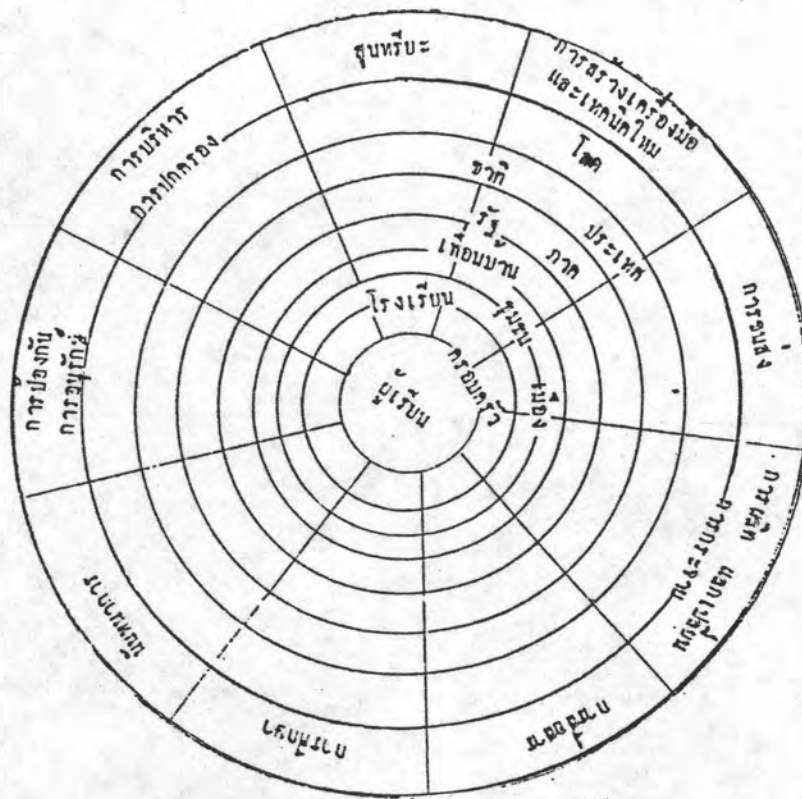
ฮานนา (Hanna quoted in Lemlech, 1984) ได้เสนอการจัดโครงสร้าง
โปรแกรมกิจกรรมพื้นฐานของมนุษย์ (basic human activities) โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น
2 มิติ คือ

มิติด้านขอบเขตของเนื้อหา (scope) ได้แก่ กิจกรรมพื้นฐานของมนุษย์ซึ่งประกอบด้วย

- 1) การศึกษา
- 2) การนันทนาการ
- 3) การป้องกัน-การอนุรักษ์
- 4) การบริหาร-การปกครอง
- 5) การแสดงออกทางสุนทรีย์และความต้องการทางจิตใจ
- 6) การสร้างสรรค์เครื่องมือและเทคนิคใหม่
- 7) การผลิต การแลกเปลี่ยน การกระจาย
- 8) การคมนาคม
- 9) การสื่อสาร

มิติด้านลำดับของเนื้อหา (sequence) ได้แก่ ขอบข่ายของสังคม จากระดับใกล้ตัวที่
สุดไปยังสังคมที่ไกลตัว ดังนี้ ผู้เรียน ครอบครัว โรงเรียน เพื่อนบ้าน ชุมชน เมือง รัฐ ภาค
ประเทศ และโลก ดังแสดงในแผนภูมิ 2.6

แผนภูมิ 2.6 แสดงมิติตำนขอบเขตของเนื้อหาในโปรแกรมกิจกรรมพื้นฐานของมนุษย

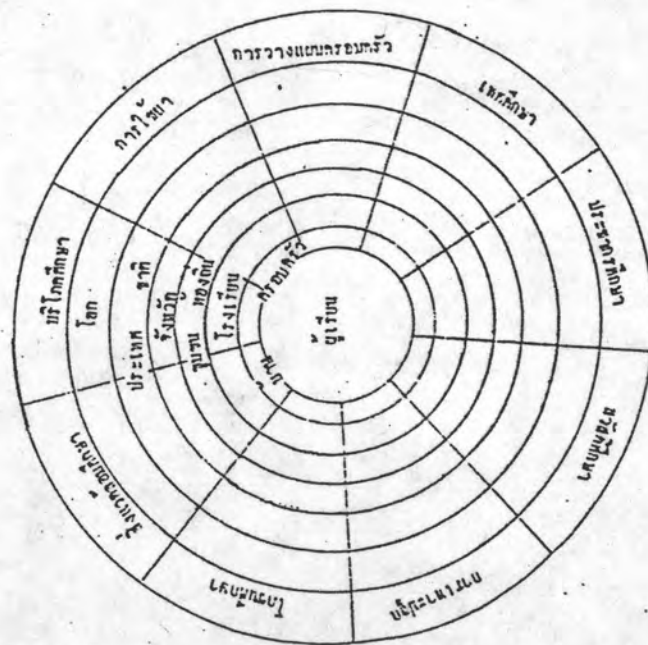

คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรแห่งรัฐแคลิฟอร์เนียได้นำแนวทางการจัดสร้างเนื้อหาที่ ฮานนา (Hanna) เสนอ เป็นแนวทางในการจัดเนื้อหาวิชาสังคมในระดับประถมศึกษาโดยแบ่ง เนื้อหาออกเป็นหัวข้อ (topic) ตามลำดับจากเรื่องใกล้ตัวไปยังเรื่องไกลตัว ในแต่ละหัวข้อจะ ประกอบด้วยหัวข้อย่อย (subtopic) หลายหัวข้อตามขอบเขตเนื้อหาที่กำหนด (Lemlech, 1984)

เมื่อพิจารณาการจัดเนื้อหาหลักสูตรในระดับประถมศึกษา กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ ชีวิตจะเห็นว่ามีการจัดหลักสูตรคล้ายกับที่กล่าวแล้วข้างต้น โดยในกลุ่มนี้ได้แบ่งเนื้อหาออกเป็นหน่วย แต่ละหน่วยยังแบ่งย่อยเป็นหัวข้อย่อยหลายข้อ เนื้อหาในหน่วยแรกเป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป ที่เกี่ยวกับตัวเรา และค่อย ๆ ขยายออกไปสู่ชุมชน และสิ่งแวดล้อมมากขึ้นในหน่วยต่อไป อย่างไรก็ตาม การจัดการเนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ก็มีได้เป็นระบบดังกล่าวโดยตลอดทุกหน่วย ยิ่ง เมื่อหลักสูตรได้ใช้ไประยะหนึ่ง ก็มีผู้เห็นว่าควรเปลี่ยนแปลงขอบเขตของเนื้อหาในกลุ่มประสบการณ์

การณั้ เพื่อให้เป็นหลักสูตรที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตอย่างรอบด้านและครอบคลุม องค์การยูเนสโกได้สนับสนุนให้กระทรวงศึกษาธิการ จัดประชุมสัมมนาหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานพัฒนาคุณภาพชีวิต เมื่อ พ.ศ. 2528 ผลการประชุมในครั้งนั้น เห็นว่าขอบข่ายของหลักสูตรที่ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมควรประกอบด้วยสิ่งแวดล้อมศึกษา การเพาะปลูก การใช้จ่าย การวางแผนครอบครัว เพศศึกษา ประชากรศึกษา สวัสดิศึกษา โภชนศึกษา และบริโภคนศึกษา ดังนั้นถ้าจัดโครงสร้างของเนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตใหม่ก็จะได้ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิ 2.7 แสดงโครงสร้างของเนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

จากโครงสร้างของการจัดเนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตดังกล่าวข้างต้น เมื่อพิจารณาในส่วนที่เป็นหลักสูตรเฉพาะบริโภคนศึกษา จะเห็นว่าโครงสร้างเนื้อหาของหลักสูตรบริโภคนศึกษาจะอยู่ในรูปแบบโคเวียน ซึ่งเริ่มจากเรื่องใกล้ตัวและขยายความลึกซึ้งไปสู่เรื่องไกลตัว การจัดหลักสูตรแบบนี้โคเวียน อีกลักษณะหนึ่ง เป็นการจัดโดยเน้นที่กระบวนการไม่ใช่เนื้อหา ผู้ที่เสนอการจัดรูปแบบการเรียนการสอนสังคมศึกษาแบบนี้โคเวียนที่เน้นกระบวนการคือ แบงส์ (Banks, 1977) ซึ่งเมอร์ฟีและคณะ (Murphy and et al, 1974) ได้นำวิธี

การจัดหลักสูตรแบบบันไดเวียนที่เน้นกระบวนการ (Spiral Process Approach) ซึ่งสอดคล้องกับแมงคส์ ไปใช้ในการจัดหลักสูตรบริโภคศึกษา ในระดับตั้งแต่เกรด 9 ขึ้นไป โดยแบ่งกระบวนการที่จะพัฒนาให้เกิดขึ้นจากระดับพื้นฐานไปสู่ระดับที่สูงขึ้น เป็นลำดับดังนี้

1. กระบวนการสืบสวนสอบสวน (Inquiry process)
2. กระบวนการวิเคราะห์ค่านิยม (Valuing process)
3. กระบวนการตัดสินใจ (Decision process)
4. กระบวนการปฏิบัติ (Action process)

2.5 การนำหลักสูตรไปใช้

การนำหลักสูตรไปใช้เป็นขั้นตอนของการนำหลักสูตรที่ร่างขึ้นซึ่งเปรียบเสมือนพิมพ์เขียวไปสู่การปฏิบัติจริง เพื่อให้ผู้เรียนซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาได้รับความรู้และประสบการณ์ที่จัดขึ้นอันจะนำผู้เรียนไปสู่จุดหมายทางการศึกษา ดังนั้นการนำหลักสูตรไปใช้จึงเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมาก เพราะหากไม่สามารถนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติที่เหมาะสมถูกต้องแล้ว หลักสูตรที่ร่างขึ้นแม้จะดีเพียงใดก็ไม่อาจบรรลุถึงจุดหมายที่ต้องการ การพัฒนาหลักสูตรในประเทศไทยขณะนี้ มีลักษณะที่สำคัญ คือ ผู้ร่างหลักสูตรเป็นกลุ่มหนึ่ง ผู้ใช้หลักสูตรเป็นอีกกลุ่มหนึ่ง ทั้งสองกลุ่มมักเข้าใจไม่ตรงกันก่อให้เกิดปัญหาการนำหลักสูตรที่ร่างไปสู่การปฏิบัติในห้องเรียนมักมีช่องว่าง กว่าหลักสูตรที่วางแผนจะไปสู่การสอนนั้นเจ้าต้องผ่านการดำเนินงานหลายขั้นตอน แต่ละขั้นตอนของการดำเนินงานเกี่ยวข้องกับบุคคลจำนวนมาก ความสำเร็จของการนำหลักสูตรไปใช้ จึงขึ้นกับประสิทธิภาพของการดำเนินงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะกล่าวถึงดังนี้

1. งานบริหารและบริการหลักสูตร บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตรในงานชั้นนี้ได้แก่ คณะพัฒนาหลักสูตร หน่วยงานบริหารทั้งส่วนกลาง ส่วนท้องถิ่น และโรงเรียน ซึ่งทำหน้าที่ดำเนินการต่าง ๆ ในด้านการบริหารและให้บริการในการนำหลักสูตรไปใช้ งานที่สำคัญ ได้แก่

- 1.1 การวางแผนและส่งเสริมการใช้หลักสูตร ในการนำหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ไปใช้นั้น ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการอำนวยการใช้หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เป็นคณะกรรมการระดับชาติ ประกอบด้วยฝ่ายบริหารทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและคณะพัฒนาหลักสูตรทำหน้าที่ในการ วางแผนการนำหลักสูตรไปใช้ ประสานงานฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และจัดสรรสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น การผลิตวัสดุประกอบหลักสูตร ได้แก่ แผนการสอน คู่มือครู แบบเรียน หนังสือส่งเสริมการอ่าน สื่อการเรียน แบบวัดประเมินผล เป็นต้น นอกจากนี้จะมี

คณะกรรมการระดับชาติแล้ว ยังมีคณะกรรมการในส่วนภูมิภาคทุกเขตการศึกษา เรียกว่าคณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งทำงานประสานร่วมมือกับคณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรในส่วนกลาง

1.2 การเตรียมบุคลากร ได้แก่ การทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตรมีความรู้ ความเข้าใจใน จุดมุ่งหมาย หลักการ โครงสร้าง แนวการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผลตามหลักสูตรที่จัดทำขึ้น ความสำเร็จของการใช้หลักสูตรนั้น อยู่ที่บุคลากรที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะครูมีความเข้าใจหลักสูตรตรงกันและดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ ในการนำหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ไปใช้นั้น การเตรียมบุคลากรได้ทำกันเป็นทอด ๆ โดยส่วนกลางเป็นผู้อบรมวิทยากรระดับท้องถิ่น เพื่อให้วิทยากรระดับท้องถิ่นไปอบรมบุคลากรระดับท้องถิ่นต่อไป

1.3 การจัดครูเข้าสอน เป็นงานของผู้บริหารศึกษาในแต่ละแห่ง แม้ว่าครูจะผ่านการอบรมการใช้หลักสูตรแล้วก็ตาม ผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงความรู้ ความสามารถ ตลอดจนความสมัครใจของครูแต่ละคน เพื่อให้ครูได้ใช้ศักยภาพของตนให้เป็นประโยชน์ต่อการใช้หลักสูตรให้มากที่สุด

1.4 การจัดการการสอน เป็นภาระหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา เพราะเกี่ยวกับการใช้อาคารสถานที่ บุคลากร ครู และที่สำคัญคือ การเรียนรู้ของเด็ก รูปแบบของการจัดการสอนขึ้นอยู่กับลักษณะวิชา ความยากง่าย ความเหมาะสมกับวัย และความสามารถของผู้เรียน

1.5 การจัดบริการวัสดุหลักสูตร วัสดุหลักสูตรได้แก่ เอกสารหลักสูตร วัสดุประกอบหลักสูตร และสื่อการเรียนทุกชนิด ผู้มีหน้าที่ในการจัดสรรสิ่งอำนวยความสะดวกกล่าวได้แก่ คณะพัฒนาหลักสูตร หน่วยงานส่วนกลางซึ่งทำหน้าที่ในการผลิต และจัดส่งมายังหน่วยงานระดับท้องถิ่น เพื่อดำเนินการแจกจ่ายไปยังโรงเรียนต่อไป วัสดุหลักสูตรบางอย่างโรงเรียนก็มีหน้าที่จัดหาเองตามงบประมาณที่ได้รับ

1.6 การบริการหลักสูตรภายในโรงเรียน ได้แก่ การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แก่ผู้ใช้หลักสูตร เช่น ห้องสอนวิชาเฉพาะ ห้องสมุด โรงฝึกงาน ห้องปฏิบัติการทางภาษา เครื่องมือในการวัดและประเมินผลการศึกษา การให้บริการแนะแนว เป็นต้น ผู้บริหารโรงเรียนเป็นผู้มีหน้าที่ในการจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกดังกล่าว

1.7 การจัดสภาพแวดล้อมของโรงเรียนและเลือกสรรโครงการกิจกรรมเสริมหลักสูตร ผู้บริหารโรงเรียนควรจัดสภาพแวดล้อมภายนอกห้องเรียนให้เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ของนักเรียนและให้บริการแก่ครูในด้านวิชาการทางหลักสูตร

1.8 การประชาสัมพันธ์การใช้หลักสูตรแก่ผู้ปกครอง และคณะกรรมการการศึกษาของโรงเรียนและประชาชนในชุมชน ผู้บริหารโรงเรียนควรเป็นผู้จัดทำโครงการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจทางด้านหลักสูตรแก่ชุมชน เพื่อให้ทุกฝ่ายมีความเข้าใจหลักสูตรตรงกันและให้ความร่วมมือในโอกาสต่อไป

1.9 การจัดทำโครงการประเมินผลการใช้หลักสูตรและปรับปรุงหลักสูตรทั้งระยะสั้นและระยะยาว ผู้ทำควรเป็นทั้งคณะพัฒนาหลักสูตรและหน่วยงานระดับท้องถิ่น

2. งานค่าเนิมนการเรียนการสอนตามหลักสูตร

เซเลอร์ (Saylor) ได้กล่าวถึง การนำหลักสูตรที่วางแผนไว้ไปสู่การสอนว่า ถ้าหลักสูตรมีความสมบูรณ์มาก ครูจะไม่ต้องเตรียมแผนการสอนมากนัก ถ้าหลักสูตรที่วางแผนไว้มีรายละเอียดและมีความเจาะจง ครูก็สามารถนำหลักสูตรไปใช้ได้โดยตรงทีเดียว ซึ่งทำให้ครูไม่ต้องเสียเวลาและกำลังงานในการเตรียมแผนการสอน แต่ข้อดีของหลักสูตรที่วางแผนไว้เช่นนี้ก็อาจกลายเป็นข้อเสียได้หากหลักสูตรที่วางแผนไว้ไม่เหมาะสมกับผู้เรียน สำหรับหลักสูตรที่เปิดโอกาสให้ครูปรับหลักสูตรให้เหมาะสมกับผู้เรียน ก็ทำให้ครูเสียเวลา กำลังงานและค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน (Saylor, Alexander and Lewis, 1981) อย่างไรก็ตามก็เซเลอร์ ได้เสนอว่า "วิธีที่ดีที่สุดก็คือการเขียนแผนการสอนที่อธิบายถึงการใช้ปฏิบัติในปัจจุบันและแนวการปรับปรุงการปฏิบัตินั้น" นอกจากนี้การรู้จักวิธีสอนหลายอย่างและเลือกให้เหมาะสมกับรูปแบบของหลักสูตร จะทำให้การนำหลักสูตรไปใช้เป็นจริงขึ้นด้วย การค่าเนิมนการเรียนการสอนตามหลักสูตร จึงประกอบด้วยกิจกรรมดังนี้คือ

1. การปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น
2. การจัดทำแผนการสอน
3. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

3. งานสัมมนาและส่งเสริมการใช้หลักสูตร ในระหว่างการนำหลักสูตรไปขึ้น อาจมีปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้น ทั้งในด้านการบริหารงานของโรงเรียน การสอนของครู ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีผู้ทำหน้าที่ให้คำแนะนำ ช่วยเหลือ และเป็นพี่รึกษาในการนำหลักสูตร ซึ่งผู้ปฏิบัติ

ควรจะเริ่มตั้งแต่ คณะพัฒนาหลักสูตรลงมาจนถึงหน่วยงานส่วนท้องถิ่น ที่ประสานร่วมมือกันในการให้ความช่วยเหลือแก่โรงเรียน ทั้งนี้เพื่อให้หลักสูตรได้เข้าไปถึงห้องเรียนจริง ๆ งานที่จะช่วยสนับสนุนและส่งเสริมการใช้หลักสูตรที่สำคัญได้แก่ การจัดให้มีระบบนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตรที่มีประสิทธิภาพและใกล้ชิดกับโรงเรียน การจัดตั้งศูนย์วิชาการหรือแหล่งวิชาการของท้องถิ่น การจัดโครงการเผยแพร่นวัตกรรมและเทคโนโลยีทางหลักสูตร เป็นต้น

จะเห็นว่าการดำเนินงานเพื่อนำหลักสูตรไปใช้ ทั้ง 3 อย่างดังกล่าวข้างต้น งานดำเนินการเรียนการสอนตามหลักสูตร เป็นงานหลักและงานโดยตรงของการนำหลักสูตรไปสู่ผู้เรียน ซึ่งครูมีบทบาทสำคัญมาก และความรู้ในเรื่องการจัดการเรียนการสอน วิธีสอนและรูปแบบการสอน จึงเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งวิธีสอนและรูปแบบการสอน มักถูกนำไปใช้ในความหมายที่รวม ๆ กันมิได้แยกให้ชัดเจน ทิศนา ขนมนที (อัครสำเนา) ได้แยกแยะความแตกต่างของคำทั้งสองไว้ดังนี้

รูปแบบการจัดการเรียนการสอน หมายถึง สภาพหรือลักษณะของการเรียนการสอนที่จัดขึ้นตามหลักปรัชญา ทฤษฎี หลักการ แนวคิด หรือความเชื่อต่าง ๆ โดยอาศัยวิธีสอนและเทคนิคการสอนต่าง ๆ เข้ามาช่วยให้สภาพการเรียนการสอนนั้นเป็นไปตามหลักการที่ยึดถือ

วิธีสอน หมายถึง วิธีการต่าง ๆ ที่ใช้เพื่อช่วยให้การเรียนการสอนในรูปแบบต่าง ๆ บรรลุเป้าหมาย วิธีการแต่ละวิธีย่อมประกอบไปด้วยลักษณะอันเป็นจุดเด่นเฉพาะของวิธีนั้น และกระบวนการอันเป็นหลักในการดำเนินการตามวิธีนั้น

การจัดการเรียนการสอน

กาจัดการเรียนการสอน นับเป็นกิจกรรมสำคัญในการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติจริงในชั้นเรียน ในการจัดกิจกรรมและเลือกประสบการณ์ในการเรียนการสอนนั้น มีสิ่งที่ต้องคำนึงถึง ก็คือ

1. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร ซึ่งกำหนดในรูปของเนื้อหาและพฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน หลักสูตรหนึ่ง ๆ นั้น มักประกอบด้วยจุดมุ่งหมายหลายลักษณะ ทั้งจุดมุ่งหมายที่เกี่ยวกับความสามารถทางสติปัญญา (Cognitive Domain) จุดมุ่งหมายที่เกี่ยวกับทักษะทางกาย (Motor Skill) และทัศนคติ (Affective Domain) ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนจึงควรให้เหมาะกับลักษณะของจุดมุ่งหมาย หรือให้เหมาะกับลักษณะของเนื้อหาและพฤติกรรมที่ต้องการถ่ายทอดนั่นเอง

2. ผู้เรียน เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีความแตกต่างกัน ทั้งในด้านบุคลิกภาพ ความสามารถทางสติปัญญา ประสบการณ์เดิม ความสนใจ เจตคติ แบบการเรียนรู้ เป็นต้น ดังนั้นใน

การจัดการเรียนการสอนจึงควรให้เหมาะกับผู้เรียน

3. สิ่งแวดล้อม ในการจัดการเรียนการสอนนั้น ครูควรจัดสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ให้เอื้อต่อการเรียนรู้ และให้เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนให้มากที่สุด

ปัจจัยทั้ง 3 ประการดังกล่าวนี้ เป็นตัวกำหนดรูปแบบการสอนและวิธีสอน เซเลอร์ อเล็กซานเดอร์ และเลวิส (Saylor, Alexander and Lewis, 1981) ได้เสนอรูปแบบการสอนที่เหมาะสมกับลักษณะของหลักสูตรทั้ง 5 ประเภทที่เขาเสนอ ตามตาราง 2.2

ตาราง 2.2 แสดงรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่สัมพันธ์กับรูปแบบของหลักสูตร

รูปแบบการสอน	ระดับของความเหมาะสมของรูปแบบการสอนกับหลักสูตรรูปแบบต่าง ๆ				
	หลักสูตรยึดเนื้อหา	หลักสูตรยึดสมรรถภาพ	หลักสูตรยึดกระบวนการ	หลักสูตรยึดกิจกรรมและหน้าที่ต่อสังคม	หลักสูตรยึดความสนใจและความต้องการ
เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม	1	1	2	3	2
การอภิปราย-ซักถาม	3	1	2	2	1
ใช้กลุ่มในการสืบเสาะเพื่อแก้ปัญหา	1	1	3	3	2
การเรียนแบบอิสระ	2	2	1	2	3
การสืบสวนสอบสวน	3	1	3	1	1
การเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ	2	3	1	1	1
พิจารณาไตร่สวนปัญหาทางกฎหมาย	1	1	2	3	1
บรรยาย	3	1	1	1	1
ฝึกหัดและทบทวน	2	3	1	1	1
การเรียนการสอนแบบโปรแกรม	2	3	1	1	1
บทบาทสมมติ	1	3	3	3	1
สถานการณ์จำลองและเกมส์	1	3	3	3	1
ซินเนคติก	1	1	2	2	3
ใช้สื่อทัศนูปกรณ์	3	3	1	2	2

1 = น้อย

2 = ปานกลาง

3 = มาก

ไฮแมน เกจ และเบอร์ลีเนอร์ (Hyman, Gage and Berliner quoted in Shuell and Lee, 1976) ได้ศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบการสอนกับชนิดของการเรียนรู้ 8 ประเภทของกาเย (Gagne) พบว่ารูปแบบการสอนแต่ละลักษณะเหมาะสมกับชนิดของการเรียนรู้ ดังแสดงใน ตาราง 2.3

ตาราง 2.3 แสดงรูปแบบการสอนที่เหมาะสมกับชนิดของการเรียนรู้

รูปแบบ การสอน	ชนิดของการเรียนรู้ 8 ประการของกาเย							
	การเรียนรู้ สัญลักษณ์	การเรียนรู้ แบบกระตุ้น ตอบสนอง	ลูกโซ่	การเชื่อมโยง คำพูด	การจำแนก	การเรียนรู้ ความคิด รวบยอด	การเรียนรู้ กฎ	แก้ปัญหา
บรรยาย	2	1	1	4	4	4	4	2
อภิปราย	3	2	1	2	2	2	4	4
ฝึก/ทบทวน	1	2	3	4	4	2	2	1
ฝึกปฏิบัติการ	1	2	3	2	2	3	3	4
โครงการ	1	1	1	2	2	3	4	4
เกมส์	2	1	1	2	2	4	4	4
บทบาทสมมติ	3	1	1	1	1	4	4	4
ให้การบ้าน	1	1	2	4	4	2	3	3
การเรียนรู้ แบบรอบรู้	1	1	2	4	4	4	3	3

1 = น้อย 2 = ปานกลาง 3 = ค่อนข้างมาก 4 = มาก

จอยส์ และวีล (Joyce and Weil, 1980) ได้แบ่งรูปแบบการสอนออกเป็น 4 กลุ่ม ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ดังนี้

1. รูปแบบที่เกี่ยวกับกระบวนการทางข้อมูล (Information-Processing Models)

รูปแบบการสอนในกลุ่มนี้ มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อให้ผู้เรียน

- 1) รู้วิธีการสืบสวนสอบสวน
- 2) มีความรอบรู้ข้อเท็จจริง และความคิดรวบยอดในทางเนื้อหาวิชา
- 3) พัฒนาทักษะทางสติปัญญา เช่น ทักษะการคิดเชิงเหตุผล

นอกจากจุดมุ่งหมายหลักดังกล่าว ยังอาจนำไปใช้สอนในความมุ่งหมายรวม เพื่อพัฒนาทักษะทางสังคม ในเรื่องความเข้าใจตนเอง และด้านค่านิยม ตัวอย่างรูปแบบการสอนในกลุ่มนี้ได้แก่ การสอนความคิดรวบยอด (Concept Attainment) ตามแนวคิดของ เจอรัม บรูเนอร์ (Jerome Bruner) การสอนแบบสืบสวนสอบสวน (Scientific Inquiry) ตามแนวคิดของโจเซฟ เจ ชวาบ (Joseph J. Schwab) การสอนแบบนรนัย (Inductive Thinking Model) ตามแนวคิดของ ฮิลดา ทาบ่า (Hilda Taba)

2. รูปแบบการสอนที่เกี่ยวกับการพัฒนาตน (Personal Models) รูปแบบการสอนในกลุ่มนี้ มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อ

- 1) สร้างความสำนึกในด้านคุณค่าแห่งตน
- 2) ช่วยให้นักเรียนมีความเข้าใจตนเอง
- 3) ช่วยให้นักเรียนเข้าใจถึงอารมณ์ ความรู้สึกของตน และมีความระมัดระวังอารมณ์ ความรู้สึก ที่มีผลกระทบต่อการแสดงออกของพฤติกรรม
- 4) ช่วยให้นักเรียนพัฒนาจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้
- 5) ช่วยให้นักเรียนวางแผนเพื่อพัฒนาสมรรถภาพของตน
- 6) ช่วยเพิ่มพูนความคิดสร้างสรรค์
- 7) ทำให้นักเรียนเปิดใจกว้างต่อประสบการณ์ใหม่

ในการสอนครูทำหน้าที่เป็นผู้แนะนำและที่ปรึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียนเป็นแบบร่วมมือกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการเรียนการสอน ตัวอย่างรูปแบบการสอนในกลุ่มนี้ได้แก่ การสอนแบบอ้อม (Nondirective teaching) ของ คาร์ล โรเจอร์ (Carl Rogers) การฝึกความตระหนัก (Awareness Training) ของ ฟริทซ์ เพริลส์ (Fritz

Perls) และวิลเลียม ชูทส์ (William Schutz) การสอนแบบสังสรรค์ (Classroom Meeting) ตามแนวคิดของ วิลเลียม เกลเซอร์ (William Glasser) เป็นต้น

3. รูปแบบการสอนทางสังคม (Social Models) เป็นรูปแบบการสอนที่ใช้ในการสอนทั้งปัญหาทางสังคม และเนื้อหาวิชาการ จุดมุ่งหมายหลักของรูปแบบการสอนนี้เพื่อ

- 1) ช่วยให้นักเรียนสามารถทำงานร่วมกันในการวิเคราะห์และแก้ปัญหาทางวิชาการและปัญหาสังคม
- 2) พัฒนาทักษะทางด้านมนุษยสัมพันธ์
- 3) สร้างความตระหนักในค่านิยมของตนและสังคม

ตัวอย่างรูปแบบการสอนในกลุ่มนี้ได้แก่ การใช้กระบวนการกลุ่มในการแก้ปัญหา (Group Investigation) ตามแนวคิดของเฮอริท เทเลน (Herbert Thelen) และจอห์น ดีวีย์ (John Dewey) การสอนแบบสืบสวนสอบสวน (Social Inquiry) ตามแนวคิดของ ไบรอน มาเซียลัส (Byron Massialas) การสอนแบบสถานการณ์จำลอง (Social Simulation) ตามแนวคิดของซาราเน บูคอค (Sarene Boocock) และฮาโรลด์ เกทส์โคว์ (Harold Guetzkow)

4. รูปแบบการสอนเกี่ยวกับการปรับพฤติกรรม (Cybernetics & Behavior Modification Models) จุดมุ่งหมายหลักของรูปแบบในกลุ่มนี้คือ การให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ข้อเท็จจริง ความคิดรวบยอด ตลอดจนการฝึกทักษะและพัฒนาพฤติกรรมทางสังคม โดยอาศัยทฤษฎีในกลุ่มพฤติกรรมนิยม โดยมอบหมายงานให้นักเรียนปฏิบัติ ให้นักเรียนได้รับข้อมูลย้อนกลับ และได้รับผลจากการปฏิบัติ ซึ่งนักเรียนจะปฏิบัติงานนั้นจนได้ผลที่น่าพอใจ เมื่อได้ทราบข้อมูลย้อนกลับและได้รับผลจากการปฏิบัตินั้น

จอยส์และวิล (Joyce and Weil, 1980) ได้เสนอแนะว่าในการจัดการเรียนการสอนนั้นไม่ควรใช้รูปแบบการสอนใดเพียงรูปแบบเดียวตลอดหลักสูตร แต่ควรรู้หลาย ๆ รูปแบบให้เหมาะกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร โดยมีรูปแบบบางรูปแบบที่เป็นแกน หรือใช้รูปแบบหนึ่งผสมกับอีกรูปแบบหนึ่งเพื่อให้การสอนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

แบงค์ส (Banks, 1977) ได้กล่าวถึงรูปแบบการสอนวิชาสังคมศึกษา ซึ่งผสมผสานรูปแบบการสอนที่ได้ทั้งความรู้ทางด้านเนื้อหา การพัฒนาค่านิยมและนำความรู้ ความเข้าใจทั้งทางด้านเนื้อหา และค่านิยม มาใช้ในกระบวนการตัดสินใจและการปฏิบัติการทางสังคม โดยอาศัยแนว

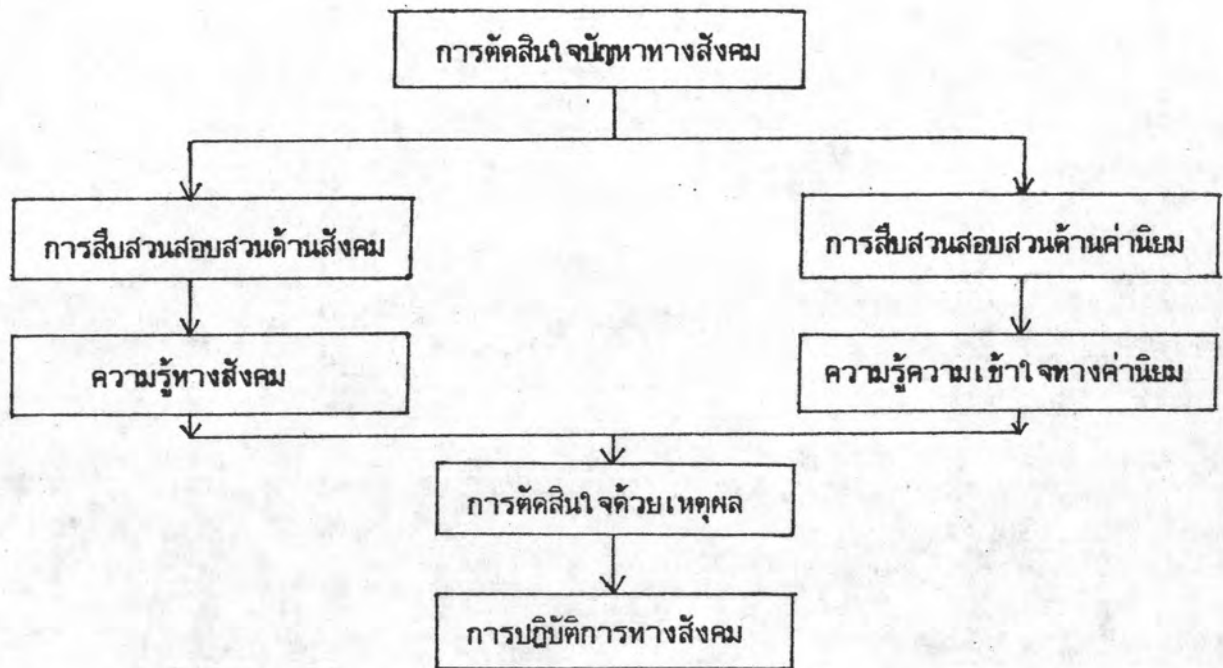
คิดพื้นฐานว่า องค์ประกอบที่สำคัญในกระบวนการตัดสินใจปัญหาทางสังคม ได้แก่

1. ความรู้ (Knowledge) แบงค์ส (Banks) แบ่งความรู้ออกเป็น 4 ระดับ คือ ข้อเท็จจริง (fact) ความคิดรวบยอด (concept) หลักการ (generalization) และ ทฤษฎี (theories) ความรู้ที่ช่วยพัฒนาความสามารถในการตัดสินใจ มีลักษณะดังนี้คือเป็นความรู้ที่เชื่อถือได้ ความรู้ในระดับสูงโดยเฉพาะความรู้ที่เป็นหลักการ และทฤษฎี จะช่วยให้สามารถทำนายผลทางเลือกได้แม่นยำมากขึ้น และเป็นความรู้ที่เป็นสหวิทยาการ ความรู้ในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่งไม่สามารถใช้ในการตัดสินใจ ผู้ที่สามารถตัดสินใจได้ดี คือ ผู้ที่สามารถสืบสวนหาความรู้ และใช้ความรู้ในการตัดสินใจ

2. มีความรู้ ความเข้าใจในค่านิยมของคน โรเกช (Rokeach, quoted in Banks, 1977) ให้ความหมายของค่านิยมว่าเป็นความเชื่อประเภทหนึ่ง เกี่ยวกับความประพฤติที่บุคคลควรทำและไม่ควรทำ หรือมีคุณค่าและไม่มีคุณค่าที่จะยอมรับ ค่านิยมเป็นมาตรฐานสำหรับการตัดสินใจต่าง ๆ ว่า ดี, เลว และใช้ในการตัดสินใจความประพฤติของตนเองและผู้อื่น คนเรียนรู้ค่านิยมได้ เหมือนกับการเรียนรู้ในเรื่องความเชื่อและทัศนคติจากผู้อื่นในสิ่งแวดล้อมทางสังคมเดียวกับคน ค่านิยมไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยอิสระ คนที่อยู่ในระบบสังคม วัฒนธรรมหรืออาชีพอย่างเดียวกันจะมีค่านิยมเหมือนกัน ในกระบวนการตัดสินใจนั้น ความรู้เพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ ผู้ที่สามารถตัดสินใจได้ดี คือ ผู้ที่สามารถวิเคราะห์และเข้าใจถึงค่านิยมของคน และสามารถสังเคราะห์ความรู้ และค่านิยมในกระบวนการตัดสินใจ

ในกระบวนการตัดสินใจนั้น ผู้ที่ตัดสินใจจะใช้ความรู้ระดับความคิดรวบยอด และหลักการ ในการกำหนดทางเลือกต่าง ๆ และทำนายผลที่อาจเกิดขึ้นจากทางเลือกเหล่านั้น จากนั้นจึงลำดับทางเลือกตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับค่านิยมที่วิเคราะห์แล้ว และสุดท้ายเลือกการกระทำที่มีความเหมาะสมกับค่านิยมของคนที่สุด และยอมรับผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำที่เลือกนั้น แบงค์ส (Banks) ได้เสนอรูปแบบกระบวนการตัดสินใจทางสังคม ตามแผนภูมิ ดังนี้

แผนภูมิ 2.8 กระบวนการตัดสินใจทางสังคมซึ่งเสนอโดยแมงคัส

จากแผนภูมิ การจัดการเรียนการสอนให้สามารถตัดสินใจได้ จะประกอบด้วย

1. การสืบสวนสอบสวนด้านสังคม (Social Inquiry) เพื่อแสวงหาความรู้ที่จำเป็นต่อการกำหนดทางเลือก และทำนายผลที่เกิดขึ้นจากทางเลือกต่าง ๆ มีขั้นตอนที่สำคัญดังนี้

- 1) ทำความเข้าใจว่าอะไรคือปัญหา
- 2) ตั้งสมมติฐาน
- 3) ให้คำจำกัดความข้อความหรือความคิดรวบยอดในข้อสมมติฐาน
- 4) รวบรวมข้อมูล
- 5) วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทดสอบสมมติฐานและสรุปข้อค้นพบ
- 6) นำข้อสรุปไปใช้ในสถานการณ์ใหม่

2. การสืบสวนสอบสวนด้านค่านิยม (Value Inquiry) เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับค่านิยม และเลือกค่านิยมที่เหมาะสมได้ การสืบสวนสอบสวนด้านค่านิยม เป็นวิธีหรือกระบวนการที่ให้ผู้เรียนทำความเข้าใจและประเมินค่านิยมของตนเอง มากกว่าการสอนค่านิยมที่ได้เลือกไว้แล้ว ขั้นตอนการสอนประกอบด้วย

- 1) ระบุปัญหาที่เกิดจากค่านิยม ในชั้นข้อมูลจะช่วยให้เข้าใจค่านิยมได้ชัดเจนขึ้น
- 2) บรรยายพฤติกรรมที่สะท้อนถึงค่านิยมที่แฝงอยู่
- 3) กำหนดชื่อค่านิยมโดยสรุปจากพฤติกรรมที่แสดงออก
- 4) พิจารณาค่านิยมที่ขัดแย้งกันจากพฤติกรรมที่แสดงออก
- 5) ตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับที่มาของค่านิยม
- 6) ระบุถึงค่านิยมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่สังเกต
- 7) ตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับผลที่จะเกิดขึ้นจากค่านิยมที่ต่างกัน
- 8) ให้นักเรียนเลือกค่านิยมที่เหมาะสมกับตน
- 9) กล่าวถึงเหตุผล แหล่งที่มา และผลที่อาจเกิดขึ้น จากค่านิยมที่เลือก

3. การตัดสินใจ (Rational Decision) เป็นกระบวนการสังเคราะห์ความรู้ และค่านิยมที่ได้เลือก มาใช้ในการตัดสินใจ ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

- 1) รู้ว่าอะไรคือปัญหาที่ต้องตัดสินใจ
- 2) วิเคราะห์ทางเลือกต่าง ๆ และทำความเข้าใจทางเลือกเหล่านั้น
- 3) ทำนายผลอันเกิดจากทางเลือก ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมที่ได้วิเคราะห์แล้ว

4. การปฏิบัติการทางสังคม (Intelligent Social Action) ได้แก่พฤติกรรมที่แสดงออกในสิ่งที่ตนได้เลือกแล้ว และยอมรับผลที่เกิดจากการกระทำ ประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้

- 1) ระบุประเด็นของการปฏิบัติ
- 2) พิจารณาสถานการณ์และการกระทำต่าง ๆ ตามทางเลือก
- 3) จัดสถานการณ์และคัดเลือกการกระทำ
- 4) ยอมรับผลที่เกิดจากการกระทำ
- 5) ประเมินผลการกระทำ

นอกจากรูปแบบการสอนที่ แบนด์ส เสนอด้กล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีรูปแบบการสอนที่เหมาะสมกับการสอนหลักสูตรปริโศศึกษา ซึ่งเซเลอร์ อเล็กซานเดอร์ และเลวิส (Saylor, Alexander and Lewis, 1981) ได้เสนอไว้ ได้แก่

การสืบสวนสอบสวน (Inquiry Training)

เป็นวิธีที่ให้นักเรียนพัฒนาทักษะในการแสวงหาและจัดกระทำกับข้อมูล พัฒนาการใช้เหตุผลและการคิดอย่างเป็นระบบ เป้าหมายสูงสุดก็คือผู้เรียนสามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง จึงเป็นรูปแบบการสอนที่เหมาะสมกับหลักสูตรแบบยึดคุณลักษณะและกระบวนการของมนุษย์

ลักษณะสำคัญ เป็นวิธีการที่บุคคลพัฒนาความรู้ ความคิด โดยผ่านบทบาท 3 ประการ ดังนี้

- 1) มีการปะทะสังสรรค์กับสิ่งแวดล้อม
- 2) จัดกระทำกับข้อมูลที่ได้รับอย่างเป็นระบบ
- 3) จัดระเบียบความรู้ด้วยตนเองใหม่

รูปแบบการสอนสืบสวนสอบสวนนี้จะใช้ในความมุ่งหมายเพื่อ

- 1) สร้างความสงสัย ใคร่รู้แก่นักเรียน
- 2) สนับสนุนให้นักเรียนให้แสวงหาคำตอบ โดยใช้กระบวนการจัดกระทำกับข้อมูล
- 3) กระตุ้นให้มีการตรวจสอบกระบวนการที่ใช้ในการสืบสวน สอบสวน

การจัดกลุ่ม ใช้สำหรับชั้นเรียนไม่เกินขนาดปกติ (22-35 คน) แต่นิยมใช้ในกลุ่มที่มีขนาดเล็ก การเรียนรายบุคคล มักใช้ในระดับตั้งแต่ประถมศึกษาตอนปลายเป็นต้นไป แต่ก็อาจใช้ในระดับปฐมวัยได้ด้วย

บทบาทนักเรียน ให้นักเรียนได้เผชิญกับปัญหาที่เขาไม่รู้คำตอบ นักเรียนจะตอบคำถามได้ต่อเมื่อได้รับข้อมูลมา ครูจะไม่อธิบายหรือตัดสินการอธิบายหรือข้อเสนอแนะใด ๆ ที่นักเรียนพยายามตอบปัญหานั้น แต่ให้นักเรียนทดสอบความจริงด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์หรือการทดลอง

บทบาทของครู ครูเสนอเหตุการณ์ที่ขัดแย้งกัน เหตุการณ์นั้นจะต้องน่าสนใจและท้าทายผู้เรียน อีกทั้งการสืบสวนนั้นต้องอยู่ในขอบเขตที่ผู้ที่มีนักเรียนมีความรู้ ครูให้ข้อมูลเท่าที่จำเป็นเมื่อนักเรียนซักถาม ในการสืบสวนหาคำตอบ ครูควรช่วยนักเรียนให้สามารถดำเนินการสอบสวนไปทีละขั้นตอนบรรลุคำตอบ

แหล่งวิทยาการ ครูต้องสามารถเสนอสถานการณ์ที่สร้างความสับสนหรือขัดแย้ง โดยผ่านสื่อทางการศึกษาต่าง ๆ หรือการบรรยาย นอกจากนี้ครูต้องมีข้อมูลในการตอบคำถามของนักเรียน

ประโยชน์ ช่วยให้นักเรียนเรียนรู้ความศรัทธาโดยวิธีสืบสวนสอบสวน นอกจากนั้นยังเป็นวิธีที่กระตุ้นให้นักเรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง

ข้อเสีย วิธีนี้ต้องการครูที่รู้วิธีการสืบสวนสอบสวนโดยตลอดกระบวนการ และมีความรู้ในข้อมูลที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์

บทบาทสมมติ (Role Playing)

การสอนโดยใช้บทบาทสมมติ คือ การสอนที่ใช้บทบาทที่สมมติขึ้นจากความเป็นจริงมาเป็นเครื่องมือในการสอน โดยผู้สอนสร้างสถานการณ์ สมมติบทบาทขึ้นมา ให้ผู้เรียนได้แสดงออก ตามที่ตนคิดว่าควรจะเป็น และถือเอาการแสดงออกทั้งทางด้านความรู้ ความคิด และพฤติกรรมของผู้แสดงมาใช้เป็นพื้นฐานในการให้ความรู้ และสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้เรียนในเรื่องความรู้สึก และพฤติกรรม อันจะทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจเนื้อหาสาระของสิ่งที่เรียนอย่างลึกซึ้งและรู้จักปรับหรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม (ทศนา แชนมณี, อัดสำเนา) บทบาทสมมติจึงเป็นวิธีที่เหมาะสมในการสอนเนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะและกระบวนการของมนุษย์

ลักษณะสำคัญ ใช้การแสดงเป็นตัวนำเสนอและอภิปรายปัญหา โดยมีนักเรียนบางส่วนเป็นผู้แสดง และนักเรียนบางส่วนสังเกตการณ์ นักเรียนเกิดความเข้าใจในความรู้สึก และพฤติกรรมของผู้อื่น จากการทำตนได้มีส่วนร่วมในการแสดงออก นักเรียนจะได้ศึกษาการใช้ความรู้ในการเผชิญสถานการณ์ต่าง ๆ ศึกษาแก้ปัญหาและการตัดสินใจ

การจัดกลุ่ม ใช้กับกลุ่มเล็ก ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผู้แสดงและส่วนที่เหลือเป็นผู้สังเกตการณ์ เป็นรูปแบบการสอนที่ใช้ได้กับทุกระดับอายุ

บทบาทของนักเรียน การมีส่วนร่วมของนักเรียนในการแสดงบทบาทสมมติเป็นเรื่องสำคัญ นักเรียนจะได้รับการส่งเสริมให้ระลึกและพูดถึงความรู้สึกของตน และนักเรียนอีกส่วนหนึ่งสังเกตการณ์การแสดงบทบาทสมมติ

บทบาทของครู บทบาทของครูคือกระตุ้นให้นักเรียนฟังและเรียนรู้จากเพื่อนร่วมชั้น ครูทำหน้าที่คัดเลือกสถานการณ์และบทบาทสมมติ สร้างความสนใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้เรียน คัดเลือกผู้เข้าร่วมแสดง เตรียมผู้สังเกตการณ์ จัดเวที เป็นผู้นำในการอภิปรายและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และสรุปผลการเรียนรู้

แหล่งวิทยาการ ปกติใช้วัสดุน้อย วัสดุที่สามารถนำมาใช้ประกอบในการสอน คือ ฟิล์ม บทการแสดงที่เขียนขึ้น วิดีโอเทป เครื่องใช้วัสดุในการจัดเวที และสร้างความสนใจ

ประโยชน์ บทบาทสมมตินำไปใช้ในการสอนปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้น ดังนี้

1. ความขัดแย้งระหว่างบุคคล แสดงให้เห็นความขัดแย้งระหว่างบุคคลและการค้นหาวิธีเอาชนะความขัดแย้ง

2. ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม ใช้บทบาทสมมติช่วยให้นักเรียนยอมรับบุคลิกที่แตกต่างและอคติที่เหมือนกัน

3. ความขัดแย้งในบุคคล ช่วยให้นักเรียนสามารถเลือกได้เมื่อต้องเผชิญกับคุณค่าที่แตกต่างกัน

4. เมื่อต้องเผชิญกับปัญหาที่ต้องการการตัดสินใจ

ข้อเสีย ใช้เวลามากในการแสดงกิจกรรม ต้องการครูที่มีทักษะใหม่ เช่น การกระตุ้นการแสดงความคิดเห็นของนักเรียน ช่วยให้นักเรียนมีความคุ้นเคยกับการแสดงออก นอกจากนี้ยังต้องการครูที่มีทัศนคติที่กว้างขวาง

สถานการณ์จำลอง (Simulation)

เป็นรูปแบบการสอนที่เปิดโอกาสให้นักเรียนมีประสบการณ์กับสถานการณ์จำลองซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงความจริงที่สุด และได้รับข้อมูลย้อนกลับซึ่งแสดงให้เห็นผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำของนักเรียน

ลักษณะสำคัญ มีสถานการณ์ที่จำลองมาจากสภาพความเป็นจริงทางสังคมบางด้านที่คัดเลือกมา ซึ่งนักเรียนอาจประสบในชีวิตจริง นักเรียนจะได้รับข้อมูลจากการเข้าไปมีส่วนร่วมในสถานการณ์ ซึ่งนักเรียนจะใช้ข้อมูลดังกล่าวเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจกระทำบางสิ่งบางอย่างและได้รับผลจากการตัดสินใจนั้น รูปแบบการสอนนี้เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้และเข้าใจความเป็นจริงและได้ฝึกคิดแก้ปัญหาและตัดสินใจในสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ สถานการณ์จำลองอาจใช้คอมพิวเตอร์ช่วยในการจำลองสถานการณ์ หรือใช้เครื่องมืออื่น ๆ เช่น การใช้ภาพยนตร์ วีดีโอ สไลด์ ข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์หรือเกมส์ เป็นต้น

การจัดกลุ่ม สถานการณ์จำลองบางอย่างออกแบบสำหรับรายบุคคล บางอย่างใช้กับนักเรียนทั้งกลุ่ม ยกตัวอย่าง การฝึกกับต้นในการบินเครื่องบินเจ็ท โดยให้นักบินเข้าไปอยู่ในห้องที่จำลองเครื่องบินตกโลกเหมือนกับอยู่ภายในห้องนักบินจริง ๆ ให้นักบินได้เผชิญกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่อาจพบในขณะทำการบิน นักบินจะตัดสินใจปฏิบัติการบินตามข้อมูลที่ได้รับ นักบินจะเห็นผลจากการปฏิบัติของตน เช่น ถ้าตัดสินใจผิด อาจเกิดอุบัติเหตุซึ่งนักบินจะรับรู้จากสภาพการณ์ที่จำลองขึ้นภายใน

ในห้อง

บทบาทนักเรียน นักเรียนมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นเมื่อได้เข้าร่วมอยู่ในสถานการณ์ที่จำลองขึ้น โดยได้รับการศึกษาให้ใช้กระบวนการแก้ปัญหา

บทบาทของครู ได้แก่อธิบายสถานการณ์และให้กฎเกณฑ์แก่นักเรียนเพื่อเริ่มต้น ซึ่งในชีวิตจริงในกฎเกณฑ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ของบุคคลและสภาพการณ์ในสังคม ครูควบคุมให้มีการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้ คอยให้คำปรึกษาแนะนำแก่นักเรียนเพื่อให้ผู้อยู่ในสถานการณ์สามารถแสดงออกอย่างมีประสิทธิภาพ หลังจากเสร็จสิ้นการมีส่วนร่วมในสถานการณ์จำลองแล้ว ครูนำกลุ่มอภิปรายเพื่อวิเคราะห์และอภิปรายผล สรุปความรู้ ความเข้าใจต่อประสบการณ์ที่ได้รับจากสถานการณ์จำลอง

แหล่งวิทยากร การใช้คอมพิวเตอร์จำลองสถานการณ์นั้นพบว่า มีประสิทธิภาพแตกต่างกันขึ้นกับความสมบูรณ์ของเครื่องคอมพิวเตอร์ และโปรแกรมคอมพิวเตอร์ถ้าเป็นเกมส์สถานการณ์จำลองก็ขึ้นกับการตั้งกฎเกณฑ์ในการเล่นเกมส์

ประโยชน์ นักเรียนได้เรียนรู้โดยตรงจากการมีส่วนร่วมในสถานการณ์ เรียนรู้จากกรณีศึกษาภายหลังได้รับประสบการณ์จำลอง สถานการณ์จำลองช่วยในการเรียนเรื่องนามธรรม เช่น การแบ่งปัน ความร่วมมือ ความเห็นอกเห็นใจ ระบุสังคม บทบาทของการเปลี่ยนแปลง เป็นต้น ช่วยให้นักเรียนพัฒนาความคิดรวบยอด และทักษะใหม่ และสามารถคิดอย่างวิพากษ์วิจารณ์

ข้อเสีย ยังมีการใช้สถานการณ์จำลองในโรงเรียนค่อนข้างน้อย เพราะราคาของโปรแกรมคอมพิวเตอร์ หรือแม้แต่เกมส์สถานการณ์จำลองสำเร็จรูปค่อนข้างสูง การออกแบบสถานการณ์จำลองขึ้นเองเป็นเรื่องค่อนข้างยุ่งยาก ครูไม่ได้รับการศึกษาให้สร้างและใช้สถานการณ์จำลอง

รูปแบบการสอนที่ใช้กิจกรรมสังคม (Community Activities)

เป็นรูปแบบการสอนที่ให้ผู้เรียนได้ใช้แหล่งวิทยาการที่มีอยู่ในสังคม หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม การเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในสังคม โดยโรงเรียนเป็นผู้วางแผนกำหนดเงื่อนไขการมีส่วนร่วม และดำเนินการนิเทศ ควบคุม และติดตามผล วิธีนี้จะช่วยให้นักเรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ ต่อกระบวนการทางสังคมแล้วยังช่วยให้นักเรียนพัฒนาทักษะเฉพาะด้าน พัฒนาความรับผิดชอบ และระเบียบวินัยต่อสังคมด้วย

ลักษณะสำคัญ การเข้าไปมีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น การศึกษาปฏิบัติงาน ในแหล่งวิทยาการของชุมชน ซึ่งอาจเป็นองค์การ หน่วยงานของรัฐและเอกชน เช่น วัด โรงเรียน วิทยาลัย ศูนย์เด็กเล็ก ร้านค้า โรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น หรือโครงการที่โรงเรียนจัดขึ้นเพื่อ ให้ความร่วมมือกับองค์การ หน่วยงาน ดังกล่าว การมีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ ของการรณรงค์ เช่น การรณรงค์ให้ประชาชนไปใช้สิทธิออกเสียง การรณรงค์ให้ประชาชน ละลเลิกอบายมุขใน วันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น

การจัดกลุ่ม จัดได้ทั้งในลักษณะรายบุคคล และเป็นกลุ่ม เป็นรูปแบบการสอนที่นิยมใช้ ในระดับอุดมศึกษา เช่น การศึกษาประสบการณ์วิชาชีพ แต่ก็สามารถจัดในระดับประถมศึกษาได้ด้วย

บทบาทนักเรียน นักเรียนมีส่วนร่วมอย่างสมบูรณ์

บทบาทของครู สนับสนุนให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรม วางแผนงานร่วมกับนักเรียน นิเทศการปฏิบัติงาน และประเมินผลการปฏิบัติงาน

แหล่งวิทยาการ ได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวกทั้งหลายตลอดจนประชาชนในชุมชน

ประโยชน์ เป็นรูปแบบการสอนที่ช่วยพัฒนาในด้านจิตพิสัย (Affective Domain) ช่วยให้นักเรียนมีทักษะในวิชาชีพ และเลือกอาชีพที่สนใจ ช่วยพัฒนาอุปนิสัยที่ดีในการทำงาน ส่งเสริมความเข้าใจต่อชุมชน ความรักในวัฒนธรรม ถิ่นอาศัย พัฒนาความเป็นผู้นำ ความมั่นใจแห่ง ตน ความมีวินัยในตนเอง

ข้อเสีย การจัดให้นักเรียนทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เป็นเรื่องยุ่งยากลำ บาก ทั้งในด้านของการจัดหาโอกาส ค่าใช้จ่าย การจัดหาครูเพิ่มขึ้นเพื่อการนิเทศการปฏิบัติงาน และการบริหารกิจกรรม ดังนั้นปัญหาในการจัดการเรียนการสอนรูปแบบนี้ก็คือ การหางบประมาณ ปัญหาความปลอดภัย การจัดตารางสอน ความร่วมมือของประชาชน เป็นต้น

รูปแบบการสอนที่ใช้กลุ่มในการสืบเสาะเพื่อตอบปัญหา (Group Investigation)

เป็นวิธีสอนที่ช่วยให้นักเรียนรู้จักคิดและแสวงหาข้อมูลที่ตอบปัญหาต่าง ๆ ที่ตนเองสงสัยโดย อาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของนักเรียน ในการร่วมกันทำงานเพื่อแสวงหาข้อมูลและคำตอบ ของปัญหาเหล่านั้น

ลักษณะสำคัญ มีปัญหาที่สร้างความสนใจใคร่รู้ในกลุ่ม ผู้เสนอปัญหาอาจเป็นครูหรือนัก เรียนช่วยกันกำหนดปัญหาขึ้นมา สมาชิกภายในกลุ่มร่วมกันทำงานเพื่อแสวงหาข้อเท็จจริง และหา แนวทางแก้ไขปัญหา โดยผ่านกระบวนการวางแผนงานในกลุ่มเพื่อวางระเบียบการทำงานของกลุ่ม

กระบวนการในการทำงานนั้น ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้ การวินิจฉัยปัญหาและทำความเข้าใจกับปัญหาให้ชัดเจนเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหา มีการร่วมมือกันไปแสวงหาข้อมูล รวบรวมข้อมูล ประมวลและจัดระเบียบความคิด ทดสอบสมมติฐาน และศึกษาผลที่ตามมา ลงสรุปเลือกแนวทางที่ดีที่สุดในการแก้ไขปัญหา จากนั้น วางแผนการดำเนินงานแก้ไขปัญหา และลงมือปฏิบัติการแก้ปัญหาตามวิธีที่เลือก ในการประเมินผลการทำงานของกลุ่ม ปฏิบัติเป็นระยะ ๆ ในทุกขั้นตอน

การจัดกลุ่ม ขนาดของกลุ่มในอุดมคติ 10-15 คน ซึ่งมีความรู้ ความคิดเหตุผลในขอบเขตเนื้อหาที่กำลังแสวงหาคำตอบ

บทบาทของนักเรียน นักเรียนเผชิญกับปัญหาสังคมที่สนใจ สิ่งทีนักเรียนจะต้องทำคือ วินิจฉัยทำความเข้าใจปัญหาที่แท้จริง เสนอแผนการในการทำงานเพื่อแก้ปัญหา ซึ่งรวมถึงการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตนตลอดจนการบริหารสมาชิกของกลุ่มตามแผนงานที่กำหนดขึ้น ลงมือปฏิบัติและแลกเปลี่ยนผลการปฏิบัติระหว่างกัน เพื่อให้บรรลุถึงการแก้ไขปัญหา สุดท้ายกลุ่มประเมินผลแนวทางแก้ไขปัญหา

บทบาทของครู การนำนักเรียนเข้าสู่ปัญหา โดยทำให้นักเรียนรู้สึกว่าการมองเห็นและกำหนดปัญหานั้นเป็นความริเริ่มของนักเรียนเอง ครูทำหน้าที่เพียงผู้ช่วยเหลือ ผู้ให้คำปรึกษา ผู้แนะนำ ผู้ให้คำวิจารณ์ที่เพื่อน ครูมีบทบาทให้คำแนะนำแก่กลุ่มในเรื่องต่อไปนี้ คือ

- 1) ระดับตัวงาน ชี้ให้เห็นว่าธรรมชาติของปัญหาเป็นอย่างไร มีอะไรเกี่ยวข้อง
- 2) ระดับการจัดการของกลุ่ม ดูว่ามีข้อมูลอะไรที่กลุ่มต้องการ จะมีวิธีได้ข้อมูลเหล่านั้นมาได้อย่างไร
- 3) ระดับบุคคล ช่วยให้นักเรียนค้นหาความหมายในการทำงาน

แหล่งวิทยาการ นอกจากห้องสมุดที่สมบูรณ์แล้ว นักเรียนยังต้องการข้อมูลที่ไม่มีตีพิมพ์และจากชุมชน

ข้อเสีย รูปแบบนี้ต้องการครูที่มีทักษะ และความรู้ในบทบาทหน้าที่ซึ่งต่างไปจากวิธีสอนแบบเดิม ต้องการแหล่งอ้างอิงมากและหลากหลาย และปัญหาสังคมบางประเด็นมันล่อแหลมกระทบกระเทือนต่อสังคมและการเมือง

2.6 การประเมินผลหลักสูตร

การประเมินผล หมายถึง กระบวนการแสวงหา รวบรวม จัดการ วิเคราะห์ เพื่อได้มาซึ่งข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อการตัดสินใจทางเลือก (Stufflebeam, 1971) ในทัศนะของครอนบาค (Cronbach, 1983) การประเมินผลหลักสูตรคือการรวบรวมข้อมูลและการใช้ข้อมูลเพื่อตัดสินใจเกี่ยวกับโปรแกรมการศึกษา ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. การปรับปรุงวิชา ช่วยในการตัดสินใจว่าวัสดุและวิธีการสอนมีความเหมาะสมหรือไม่ และส่วนใดที่ควรเปลี่ยนแปลง

2. การตัดสินใจผู้เรียน ช่วยในการวิเคราะห์ความต้องการของนักเรียนเพื่อวางแผนการเรียนของนักเรียนผู้เรียน ช่วยในการประเมินนักเรียนเพื่อการคัดเลือกและจัดกลุ่มนักเรียนตามความก้าวหน้า และความสามารถของนักเรียน

3. การปกครอง ช่วยในการประเมินระบบของโรงเรียน หรือประเมินการทำงานของครู เพื่อเป็นข้อมูลในการปรับปรุงการบริหารงาน และการปฏิบัติงานของครู

การประเมินผลหลักสูตร จึงนับว่าเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญยิ่งดังที่สังค อุทรานันท์ (2527) กล่าวว่า "การประเมินผลหลักสูตรจะทำให้รู้คุณค่าของหลักสูตรว่าเป็นอย่างไร สามารถนำไปใช้ได้ดีเพียงใด ผลที่ได้จากการใช้หลักสูตรเป็นอย่างไร ข้อมูลที่ได้จากการประเมินผลหลักสูตรจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการปรับปรุงหลักสูตรให้มีคุณค่าสูงขึ้น อันจะเป็นผลในการนำหลักสูตรไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้โดยสะดวก"

ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการประเมินผลหลักสูตร ซึ่งจะกล่าว ณ ที่นี้ คือ

1. ขอบเขตของการประเมินผล โดยทั่วไปยอมรับว่าการประเมินผลหลักสูตร ควรทำให้ครอบคลุมระบบของหลักสูตรทั้งหมด และควรประเมินให้ต่อเนื่องกัน ทั้ง สังค อุทรานันท์ (2527) และสุมิตร คุณานุก (2523) ได้กล่าวไว้สอดคล้องกัน ในสิ่งที่ต้องประเมิน คือ

- 1) การประเมินตัวหลักสูตรหรือเอกสารหลักสูตร
- 2) การประเมินการใช้หลักสูตร
- 3) การประเมินสัมฤทธิ์ผลของหลักสูตร ซึ่งทำการประเมินจากผู้สำเร็จการศึกษาจากหลักสูตรนั้น ๆ

4) การประเมินระบบหลักสูตร เป็นการประเมินองค์ประกอบทุกส่วนที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร

2. ระยะเวลาของการประเมินผล บัญหาของนักพัฒนาหลักสูตรในเรื่องนี้คือ เมื่อไรจึงจะประเมินผลหลักสูตร ทิศนา แชนมณี (2519) ได้เสนอแนะให้มีการประเมินผล

2 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 การประเมินผลหลักสูตรก่อนนำหลักสูตรไปใช้ โดยเมื่อสร้างหลักสูตรเสร็จแล้ว ผู้สร้างหลักสูตรจะประเมินผลหลักสูตรว่า สามารถใช้ได้หรือไม่เพียงใด

ระยะที่ 2 การประเมินผลหลักสูตร หลังจากการนำหลักสูตรไปใช้ โดยเมื่อนำหลักสูตรที่สร้างเสร็จแล้วไปทดลองใช้ระยะหนึ่ง ควรจะประเมินผลว่าหลักสูตรที่นำไปใช้นั้นได้ผลเพียงใด เพื่อที่จะตัดสินใจว่าควรใช้หลักสูตรนั้นต่อไปหรือไม่ หรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างไร

3. รูปแบบในการประเมินผล มีผู้เสนอรูปแบบในการประเมินผลไว้หลายรูปแบบ ซึ่งในที่นี้จะขอยกรูปแบบการประเมินผลหลักสูตรที่นิยมใช้มากตามที่ เซเลอร์ อเล็กซานเดอร์และเลวิส (Saylor, Alexander and Lewis, 1981) ได้จัดกลุ่มไว้ดังนี้

3.1 รูปแบบที่เน้นจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม (Behavioral Objectives Model)

รูปแบบที่เน้นจุดมุ่งหมายเป็นหลักในการประเมินผล ในทัศนะของไทเลอร์ นั้น การศึกษาก็คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ดังนั้นการประเมินผลจึงเป็นการประเมินว่ามีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเกิดขึ้นหรือไม่ องค์ประกอบของการประเมินจึงประกอบด้วย การระบุจุดมุ่งหมายทางการศึกษาที่ต้องการ การจัดการเรียนการสอนและประสบการณ์การเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และการประเมินผลสัมฤทธิ์เพื่อดูว่า ผู้เรียนบรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ รูปแบบการประเมินผลของไทเลอร์จึงเป็นการประเมินผลสรุป (Summative Evaluation) เพื่อให้ได้ผลการประเมินที่ชัด รูปแบบการประเมินผลของทายเลอร์นั้นนับว่าเป็นรากฐานของการประเมินอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ และทำให้กระบวนการประเมินผลก้าวหน้ามาตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเมเกอร์ (Mager) และโพพแฮม (Popham) ได้เสนอให้มีการกำหนดจุดมุ่งหมายในเชิงพฤติกรรม ก็ได้มีการนำไปใช้อย่างกว้างขวางและเป็นรูปแบบที่นำไปใช้ในการประเมินประสิทธิภาพของโครงการทางการศึกษา

3.2 รูปแบบที่เน้นการตัดสินใจ (Decision-Making Model)

เป็นรูปแบบที่เน้นการประเมินผลเพื่อปรับปรุง (Formative Evaluation) รูปแบบการประเมินผลที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ได้แก่ รูปแบบการประเมินที่เสนอโดยคณะกรรมการ

พายเดลตาแคปปา (Phi Delta Kappa) และรูปแบบของโทรวิส

คณะกรรมการแห่งชาติพายเดลตาแคปปา (Phi Delta Kappa) ซึ่งนำโดยสตัฟเฟิลบีม (Stufflebeam) ได้พัฒนารูปแบบใหม่ในการประเมินผล ที่ใช้กระบวนการแสวงหาข้อมูลและนำข้อมูลไปใช้ในการตัดสินใจทางเลือกต่าง ๆ เกี่ยวกับโปรแกรมการศึกษาเพื่อพิจารณาว่าทางเลือกนั้นบรรลุจุดมุ่งหมายที่กล่าวไว้หรือไม่ ข้อมูลที่ใช้ในการตัดสินใจได้จากการดำเนินการในขั้นตอน ดังนี้

1. การประเมินสภาพแวดล้อม (Context evaluation) ได้ข้อมูลที่ใช้ในการกำหนดจุดมุ่งหมาย
2. การประเมินตัวป้อนเข้า (Input evaluation) ได้ข้อมูลที่ใช้เป็นต่อการเลือกองค์ประกอบของรูปแบบ
3. การประเมินกระบวนการ (Process evaluation) ได้ข้อมูลที่ใช้ช่วยพิจารณาในการปฏิบัติงาน
4. การประเมินผลผลิต (Product evaluation) ได้ข้อมูลที่ใช้ในการประเมินผลที่ได้รับ เพื่อการปรับปรุงและพิจารณาการดำเนินการต่อไป

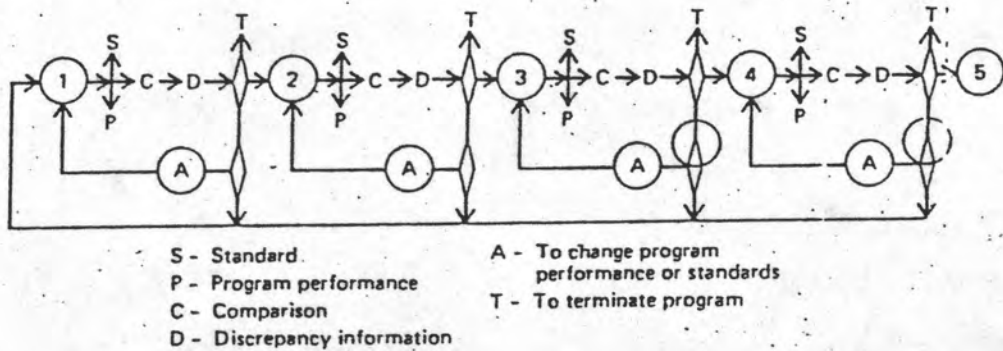
โทรวิสได้เสนอรูปแบบการประเมินผลที่มีส่วนสัมพันธ์กับรูปแบบของสตัฟเฟิลบีม โดยเสนอขั้นตอนในการดำเนินการ 5 ขั้นตอน โดยเปรียบเทียบการดำเนินงานและวิเคราะห์ความคุ้มค่าเพื่อตัดสินใจยุติโครงการหรือดำเนินการโครงการต่อไป ขั้นตอนที่โทรวิสเสนอได้แก่

1. ตั้งมาตรฐานของสิ่งที่ต้องการวัด (Standard-S) ก่อนริเริ่มโครงการ
2. รวบรวมผลการปฏิบัติงาน (Performance-P)
3. เปรียบเทียบผลการปฏิบัติการกับมาตรฐานที่ตั้งไว้ (Compared-C)
4. ได้ผลของการเปรียบเทียบ (Discrepancy-D)
5. ผลของการเปรียบเทียบก่อให้เกิดการตัดสินใจ ใน 2 ลักษณะ คือ
 - 1) เปลี่ยนแปลงมาตรฐาน หรือปรับปรุงการปฏิบัติงาน หรือ
 - 2) ยุติโครงการ

ขั้นตอนที่ 5 จะดำเนินการเสร็จก่อนที่จะวิเคราะห์ความคุ้ม

กระบวนการประเมินผลที่โทรวิสเสนอนี้จะช่วยให้มีการประเมินโครงการเป็นระยะ ๆ เมื่อพบส่วนใดที่บกพร่องจะได้ดำเนินการปรับปรุงแก้ไขก่อนที่จะเริ่มงานในขั้นตอนต่อไป ด้วยกระบวนการดังกล่าวจึงเชื่อว่าจะช่วยให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพ ดังแผนภูมิ

แผนภูมิ 2.9 กระบวนการประเมินผลของโทรทัศน์

3.3 รูปแบบที่ไม่คำนึงถึงเป้าหมาย (Goal-Free Evaluation Model)

เป็นรูปแบบการประเมินผลที่ตัดสินสิ่งที่ประเมินโดยไม่นำไปเปรียบเทียบกับเป้าหมายที่วางไว้ รูปแบบนี้เสนอโดยสครีเวน (Scriven) โดยสครีเวนมีความเห็นว่านักประเมินผลมักจะถูกครอบงำด้วยเป้าหมายที่นักพัฒนาหลักสูตรกำหนดไว้ ซึ่งทำให้การประเมินมีอคติ เขาไม่เห็นความสำคัญของเป้าหมายทางการศึกษาที่นักพัฒนาหลักสูตรกำหนดขึ้น แต่สนใจผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการศึกษานั้นว่าเป็นความต้องการที่แท้จริงหรือไม่ ฉะนั้นนักประเมินผลจึงใช้วิธีการสังเกตผลที่เกิดขึ้นอย่างรอบคอบ ข้อมูลที่ใช้เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสังเกตอย่างไม่มีอคติเพื่อตัดสินโครงการ รูปแบบนี้จัดเป็นรูปแบบการประเมินผลสรุปอย่างหนึ่ง (Summative Evaluation)

3.4 รูปแบบการประเมินเพื่อรับรองคุณภาพ (Accreditation Model)

เป็นรูปแบบการประเมินที่เก่าแก่ที่สุดรูปแบบหนึ่ง ซึ่งใช้ในการประเมินเพื่อรับรองหรือยอมรับโครงการการศึกษาที่สถาบันการศึกษาจัดขึ้น หรือใช้ในการประเมินหลักเรียนเพื่อรับเข้าศึกษาคือในสถาบัน รูปแบบการประเมินแบบนี้ใช้ผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญหรือผู้มีประสบการณ์ในเรื่องที่ประเมินในรูปแบบของคณะกรรมการตัดสิน รูปแบบนี้อาจอิงวิธีการของรูปแบบ

อื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว เช่น อิงรูปแบบเน้นการตัดสินใจของสตีฟเฟลโลม โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้ คณะกรรมการการตัดสินใจตั้งมาตรฐานหรือเกณฑ์เกี่ยวกับองค์ประกอบของการประเมิน ซึ่งได้แก่ สภาพแวดล้อม ตัวบ่งชี้ กระบวนการและผลผลิต เปรียบเทียบผลการปฏิบัติขององค์ประกอบกับมาตรฐานที่ตั้งไว้ แล้วตัดสินใจยอมรับหรือไม่ยอมรับโครงการ ประสิทธิภาพของการประเมินรูปแบบนี้อยู่ที่ คุณภาพของมาตรฐานหรือเกณฑ์ และความเที่ยงตรงในการพิจารณาของคณะกรรมการ

3.5 รูปแบบที่เน้นการตอบสนอง (Responsive Model)

สเทค (Stake) เป็นผู้ริเริ่มในการใช้รูปแบบการประเมินผลนี้ โดยกล่าวถึงลักษณะของรูปแบบการประเมินผลแบบนี้ว่า คือรูปแบบการประเมินผลที่

- 1) เน้นกิจกรรมของโครงการมากกว่าจุดมุ่งหมายของโครงการ
- 2) ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน
- 3) เมื่อความแตกต่างในทัศนะทางค่านิยมถูกนำมาอ้างในการตัดสินใจ

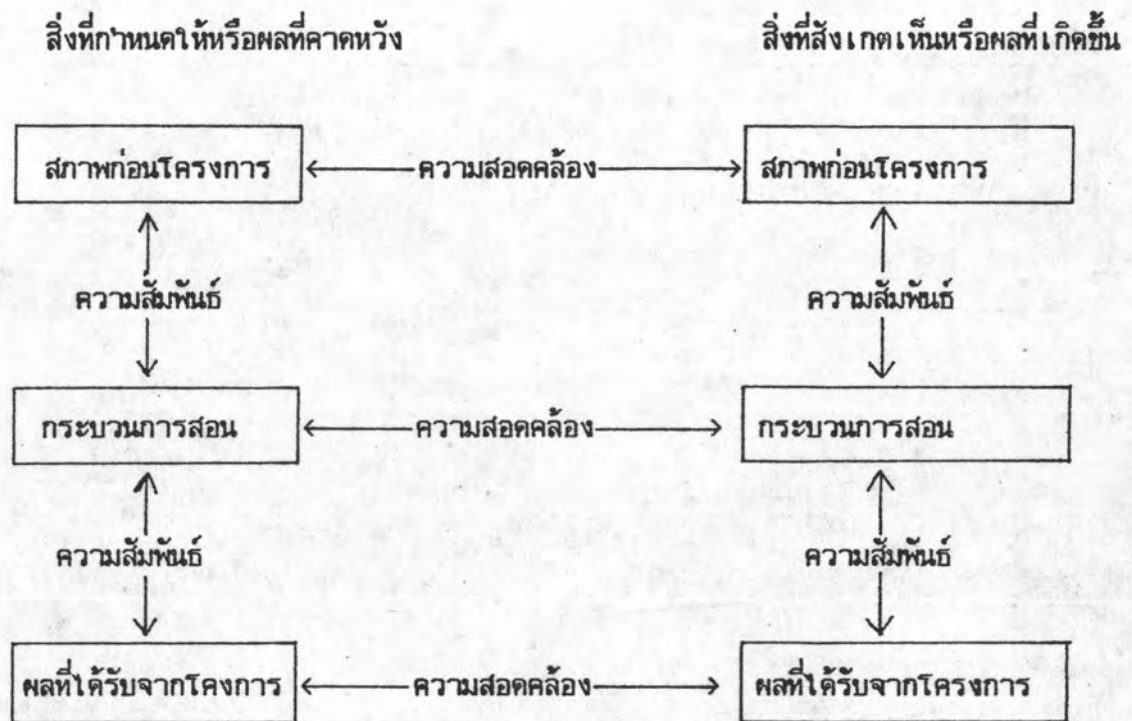
สำเร็จและความล้มเหลวของโครงการ

สเทค เสนอให้ใช้ข้อมูลต่อไปนี้ในการประเมิน คือ

1. สิ่งที่มีมาก่อน
2. กระบวนการในการสอน
3. ผลที่เกิดขึ้น

วิธีการประเมินหลักสูตรตามแนวนั้นจะเน้นการรวบรวมข้อมูลจากองค์ประกอบทั้งสามส่วนดังกล่าว เพื่อใช้ในการอธิบายและตัดสินใจ ข้อมูลที่ใช้จำแนกออกเป็น 2 ชนิด ข้อมูลเชิงบรรยาย (descriptive) และข้อมูลเชิงตัดสิน (judgemental) ข้อมูลเชิงบรรยาย ได้แก่ ข้อมูลที่อธิบายลักษณะความมุ่งหวังของโครงการและที่สังเกตได้จากการปฏิบัติตามโครงการ ข้อมูลเชิงตัดสิน ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับการพิจารณาคุณค่าของโครงการซึ่งใช้เกณฑ์ในการพิจารณา การประเมินหลักสูตรในรูปแบบนี้ ก็คือ การเปรียบเทียบผลที่คาดหวังและผลที่เกิดขึ้นจริงว่ามีความสอดคล้องกันเพียงใด ใช้เกณฑ์อะไรในการตัดสิน และเกณฑ์นั้นได้มาอย่างไร นอกจากนั้นสเทค ยังได้เสนอให้พิจารณาความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ประกอบด้วย ดังแผนภูมิที่เสนอ ดังนี้ (สังคอุทรานันท์, 2527)

แผนภูมิ 2.10 การประเมินผลหลักสูตรรูปแบบที่เน้นการตอบสนอง

การพิจารณาว่าจะใช้รูปแบบใดในการประเมินหลักสูตรนั้น เป็นภาระอีกอย่างหนึ่ง ที่นักพัฒนาหลักสูตรจะต้องพิจารณา ใคร่ครวญตัดสินใจ โดยให้เหมาะกับจุดมุ่งหมายในการประเมิน ลีวาย (Lewy อ้างจากสังค อุทรานนท์, 2527) ได้กล่าวสรุปเกี่ยวกับแนวทางในการใช้รูปแบบ การประเมินไว้ดังนี้

การประเมินผลสัมฤทธิ์ของหลักสูตร รูปแบบการประเมินที่มีการนำไปประยุกต์ใช้มากใน กลุ่มนี้ คือรูปแบบการประเมินของ ไทเลอร์ (Tyler)

การประเมินคุณค่าของหลักสูตร เป็นการประเมินเพื่อดูว่าหลักสูตรสามารถนำไปใช้ใน สถานการณ์ใดได้ดีเพียงใด และได้รับผลตอบแทนคุ้มค่าหรือไม่ รูปแบบการประเมินที่สนองจุดมุ่งหมาย นี้ได้แก่ รูปแบบของสเทค (Stake) และรูปแบบของโพรวิส (Provis)

การประเมินในลักษณะของการตัดสินใจ การประเมินหลักสูตรในแนวนี้มีความเชื่ออัน ฐานว่า หลักสูตรที่ดีจะส่งผลกระทบต่อการทำงานในอนาคต ดังนั้นจึงเป็นการทำงานอย่างมีระบบ เกี่ยวกับข้อมูล ที่ใช้ในการตัดสินใจ รูปแบบการประเมินที่สนองจุดหมายดังกล่าว ได้แก่ รูปแบบ

ประเมินหลักสูตรของพายเดลตา แคปปา (Phi Delta Kappa) ที่ใช้ CIPP Model

อย่างไรก็ดีรูปแบบการประเมินหลักสูตรแต่ละรูปแบบมีจุดอ่อนในลักษณะใดลักษณะหนึ่งเสมอ ดังนั้นโดยหลักการที่ถูกต้องของผู้ประเมินหลักสูตรอาจใช้แนวคิดการประเมินหลักสูตรในรูปแบบต่าง ๆ มาผสมผสานกันจะดีกว่าการยึดเอารูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเพียงอย่างเดียว (Lewy อ้างจาก สังข์ อูทรานนท์, 2527)

การประเมินหลักสูตรบริบทศึกษา ผู้วิจัยจะทำการประเมิน 2 ระยะคือ

ระยะแรก ก่อนใช้หลักสูตร สิ่งที่ประเมินได้แก่ เอกสารหลักสูตร ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสมของแนวทางและหลักการที่ใช้ในการพัฒนาหลักสูตร ตลอดจนส่วนประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตร สำหรับการประเมินเอกสารหลักสูตรนั้น จะพัฒนาแบบประเมินโดยผสมผสานแนวทางการประเมินของพรท (Prat, 1980) และวูล์ฟและเชฟ (Wulf and Schave, 1984) เข้าด้วยกัน

ระยะที่สอง ภายหลังจากใช้หลักสูตร สิ่งที่ประเมินได้แก่ ผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน ได้จากการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้และพฤติกรรมว่าเป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ นอกจากนี้ยังประเมินการใช้หลักสูตร เพื่อศึกษาถึงประสิทธิภาพของหลักสูตรและความเหมาะสมในการใช้หลักสูตร

3. เอกสารและงานวิจัยทางด้านบริโภคศึกษา

3.1 ความหมายของบริโภคศึกษา

มีผู้ให้ความหมายของบริโภคศึกษาไว้หลายความหมายด้วยกัน อาทิ

กูด (Good, 1959) ให้ความหมายบริโภคศึกษา ที่สะท้อนถึงเนื้อหาวิชาว่าเป็น "การศึกษาวิธีการซื้อ การใช้สินค้าและบริการอย่างฉลาดและมีประสิทธิภาพนอกจากนี้ยังพัฒนาความสามารถในการใช้จ่ายเงินและศึกษาถึงความสัมพันธ์ของผู้บริโภคในระบบเศรษฐกิจ"

แบนิสเตอร์และมอนสมา (Bannister and Monsma, 1983) ให้ความหมายบริโภคศึกษาว่า "เป็นกระบวนการที่ได้มาซึ่งความรู้และทักษะที่จำเป็นในการบริหารทรัพยากรของผู้บริโภคและการมีส่วนร่วมกำหนดปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของผู้บริโภค"

ในสหรัฐอเมริกาองค์การหลายแห่งที่ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับบริโภคศึกษา องค์การเหล่านี้ได้ให้ความหมายของบริโภคศึกษาไว้ใกล้เคียงกัน กล่าวคือ

สำนักงานบริโภคศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (The Office of Consumers Education, US Department of Education quoted in Royer and Nolf, 1978) กล่าวถึงบริโภคศึกษาว่า "เป็นการศึกษาเพื่อเตรียมผู้บริโภคให้เข้าสู่ตลาด หรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรของชุมชนและส่วนตัว โดยพัฒนาผู้เรียนให้มีความเข้าใจ ทักษะ และทักษะซึ่งช่วยให้สามารถตัดสินใจอย่างมีเหตุผลและสุขุมโดยคำนึงถึงค่านิยม ความรับผิดชอบในฐานะพลเมืองทางเลือกต่าง ๆ ที่มีอยู่ในตลาดและการพิจารณาสภาพเศรษฐกิจและระบบนิเวศ"

สมาคมสหกรณ์ศาสตร์แห่งอเมริกา (American Home Economic Association quoted in IOCU, 1980) กล่าวว่า บริโภคศึกษา "เป็นสิ่งที่ช่วยให้เอกเทศบุคคลมีความเข้าใจ การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ รู้และเข้าใจเป้าหมาย ค่านิยมและทัศนคติของตน สามารถกำหนดทางเลือกต่าง ๆ และทำการตัดสินใจซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์และความพอใจสูงสุดในการดำเนินชีวิต"

คณะกรรมการที่ปรึกษาของประธานาธิบดีเกี่ยวกับผลประโยชน์ของผู้บริโภค

(President's Committee on Consumer Interests quoted in IOCU, 1980)

กล่าวว่า "บริโภคศึกษานั้นโดยรากฐานเกี่ยวข้องกับการพัฒนาปรัชญาของบุคคลที่ต้องการแสวงหาความพอใจในการดำรงชีวิตประจำวัน และส่งเสริมบทบาทของประชาชนในระบบการค้าแบบเสรี จุดมุ่งหมายของบริโภคศึกษา คือการช่วยให้นักเรียนแต่ละคนปรับปรุงทัศนคติและค่านิยมของตนให้มีความสามารถในการตัดสินใจ คัดเลือกพื้นฐานทางค่านิยมของตน รู้จักการประเมินทางเลือกต่าง ๆ

ในตลาด และใช้จ่ายเงินในการซื้อได้ดีที่สุด มีความเข้าใจในสิทธิและความรับผิดชอบในฐานะผู้บริโภคในสังคมและมีบทบาทต่อการส่งเสริมระบบการค้าเสรี"

จากความหมายของบริโภคศึกษาที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า บริโภคศึกษาเป็นการศึกษาที่มุ่งพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ตลอดจนทัศนคติซึ่งช่วยให้สามารถตัดสินใจในการซื้อและใช้สินค้าและบริการอย่างมีประสิทธิภาพ โดยสามารถจัดการด้านการเงินและทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดตระหนักถึงสิทธิและความรับผิดชอบของคนที่ตนต้องรับผิดชอบ เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม และมีบทบาทต่อการกำหนดนโยบายและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อคนและสังคม

3.2 หลักการของการพัฒนาหลักสูตรบริโภคศึกษา

สภาผู้บริโภคแห่งสก๊อตแลนด์ สภาผู้บริโภคแห่งชาติและศูนย์พัฒนาหลักสูตรแห่งสก๊อตแลนด์ (Scottish Consumer Council, National Consumer Council and the Scottish Curriculum Development Service, 1986) ได้เสนอหลักการพัฒนาบริโภคศึกษาดังนี้

1. บริโภคศึกษาเป็นวิชาที่เสนอเข้าในหลักสูตรได้โดยไม่ทำให้หลักสูตรแน่นจนเกินไป
2. บริโภคศึกษาเป็นกิจกรรมที่นำไปใช้เกี่ยวข้องกับบ้านและชีวิตประจำวัน จึงควรเป็นวิชาที่ครูทั้งหลายร่วมกันรับผิดชอบ และนำไปสอนด้วยวิธีการต่าง ๆ
3. ควรแทรกบริโภคศึกษาเข้าไปในเอกสารหลักสูตรด้วย เพราะเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพที่สุดที่จะผลักดันให้มีการสอนบริโภคศึกษาในโรงเรียน
4. อาจจัดบริโภคศึกษาเป็นวิชาเฉพาะในหลักสูตรเมื่อได้พิจารณาอย่างรอบคอบแล้ว
5. เสนอให้วางแนวทางการเพิ่มบริโภคศึกษาเข้าไปในหลักสูตรโดยไม่ต้องสร้างวิชาใหม่

ศูนย์พัฒนาหลักสูตรแห่งเมืองแคนเบอร์รา ออสเตรเลีย (The Curriculum Development Centre, 1979) ได้เสนอว่า บริโภคศึกษาควรเป็นหลักสำหรับการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่จัดให้บุคคลทุกคน ตั้งแต่ระดับอนุบาล ประถม มัธยม อุดมศึกษา และการศึกษาของชุมชน จุดมุ่งหมายและเนื้อหาของโปรแกรมบริโภคศึกษาใด ๆ ก็ตาม น่าจะขึ้นกับ ประชากรเป้าหมาย โครงสร้างของสถาบันซึ่งโปรแกรมนั้นดำเนินการ, ภูมิหลังและประสบการณ์ของผู้ร่วมงานในสถาบัน ความจำเป็นของชุมชนและผู้เรียน การพัฒนาโปรแกรมควรเป็นไปภายใต้ ความจำเป็นเหล่านี้ และทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งบุคลากรและอุปกรณ์

คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรบริโภคนศาสตร์แห่งอัลเบอร์ตา ประเทศแคนาดา (Alberta Education, and Consumer and Corporate Affairs, 1982) ได้มีข้อสรุปเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรดังนี้

1. เนื้อหาเกี่ยวกับบริโภคนศาสตร์ควรบรรจุอยู่ในวิชาต่าง ๆ โดยเฉพาะวิชาหลักซึ่งนักเรียนทุกคนต้องเรียนรู้
2. ธรรมชาติของบริโภคนศาสตร์ซึ่งเป็นสหวิทยาการ (Interdisciplinary nature) เป็นสิ่งที่ควรรักษาไว้เท่าที่จะทำได้ โดยบูรณาการเข้ากับหลักสูตรที่มีอยู่ โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาควรจัดบริโภคนศาสตร์ในลักษณะของหลักสูตรสหวิทยาการ (Interdisciplinary approach)

สมัชชาองค์การสหประชาชาติ (United Nations, 1986) ได้เสนอหลักการจัดบริโภคนศาสตร์ในข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการคุ้มครองผู้บริโภค (Guidelines for Consumer Protection) ว่า "บริโภคนศาสตร์ควรบูรณาการเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรพื้นฐานในระบบการศึกษาในฐานะเป็นองค์ประกอบหนึ่งของวิชาที่มีอยู่ตามที่เห็นสมควร"

ผลการประชุมสมัชชาสหพันธ์องค์การผู้บริโภคสากล (The International Organization of Consumer Unions) ครั้งที่ 10 ณ เมืองเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ เมื่อปี 1981 มีข้อสรุปว่า

- องค์การผู้บริโภคควรส่งเสริมการค้าและการจัดโปรแกรมการศึกษาและให้ข่าวสารข้อมูล
- บริโภคนศาสตร์ควรเป็นหลักสูตรของระบบการศึกษาในฐานะองค์ประกอบของวิชาที่มีอยู่แล้ว (Tuitert, 1985)

หลักการของหลักสูตรบริโภคนศาสตร์ที่ฝ่ายต่าง ๆ ได้กล่าวไว้ข้างต้น สรุปเป็นแนวทางการพัฒนาหลักสูตรที่เป็นจุดสำคัญได้ดังนี้

1. ในการพัฒนาหลักสูตรบริโภคนศาสตร์นั้นควรอยู่บนพื้นฐานของสภาพสังคม วัฒนธรรม สภาพปัญหาและความต้องการของประชาชน
2. ทุกหน่วยในสังคมไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลหรือองค์กรของเอกชน ควรส่งเสริมและสนับสนุนการจัดโปรแกรมบริโภคนศาสตร์ และการให้ข่าวสารความรู้ด้านบริโภคนแก่ประชาชน

3. บริโภคศึกษาเป็นความรู้ที่ควรจัดให้แก่ประชาชนทุกกลุ่มอายุ และเป็นการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต

4. บริโภคศึกษาเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของประชาชนทุกคนในสังคม และมีลักษณะเป็นสหวิทยาการ

5. หลักสูตรบริโภคศึกษาเป็นวิชาพื้นฐานที่จัดให้แก่นักเรียนทุกระดับและจัดในลักษณะบูรณาการเข้าอยู่ในหลักสูตรที่มีอยู่แล้ว

3.3 จุดมุ่งหมายของบริโภคศึกษา

ในการศึกษาจุดมุ่งหมายของบริโภคศึกษานั้น ข้อมูลส่วนใหญ่จะได้มาจากประเทศที่มีการพัฒนาหลักสูตรบริโภคศึกษามาเป็นเวลานาน ซึ่งส่วนมากเป็นประเทศที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจด้านอุตสาหกรรมมาก่อน ซึ่งจะนำมากล่าวในที่นี้คือ ประเทศสหรัฐอเมริกา แคนาดา ประเทศในแถบสแกนดิเนเวีย สก๊อตแลนด์ ออสเตรเลีย สำหรับประเทศในทวีปเอเชีย นั้น จะขอกล่าวถึงประเทศมาเลเซีย ซึ่งเป็นที่ตั้งของสมาคมผู้บริโภคแห่งปีนัง (Consumer Association of Penang) ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนที่ริเริ่มโปรแกรมบริโภคศึกษาและขยายงานได้อย่างกว้างขวาง เป็นตัวอย่างขององค์กรเอกชนที่ประสบความสำเร็จในภูมิภาคเอเชีย และแนวคิดจากสหพันธ์องค์การผู้บริโภคสากล ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นพันธมิตรในการจัดบริโภคศึกษา ซึ่งองค์กรสมาชิกยึดเป็นแนวทางในการดำเนินงานด้านบริโภคศึกษา หวังทุกคนจะเป็นพื้นฐานในการพิจารณาจุดมุ่งหมายของบริโภคศึกษาในประเทศไทย

กระทรวงศึกษาธิการแห่งสหรัฐอเมริกา (U.S. Department of Education, 1980) กล่าวถึง จุดมุ่งหมายของบริโภคศึกษาว่า เป็นกระบวนการที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อ

1. พัฒนาทักษะของผู้บริโภคให้สามารถตัดสินใจบนพื้นฐานของข้อมูลในการซื้อสินค้าและบริการโดยคำนึงถึงคุณค่า การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ทางเลือกต่าง ๆ ที่มีอยู่นอกจากนี้ยังพิจารณาถึงสภาพเศรษฐกิจและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

2. ส่งเสริมให้ผู้บริโภคมีความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย สิทธิ เพื่อให้ผู้บริโภคมีความเชื่อมั่นในตนเองและดำเนินกิจกรรมในตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ และแสดงออกอย่างเหมาะสมในการเรียกร้องการชดเชยค่าเสียหาย

3. ให้ประชาชนเข้าใจบทบาทของตนที่มีต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และการปกครอง และการมีอิทธิพลต่อระบบดังกล่าวเพื่อให้ระบบเหล่านั้นรับผิดชอบต่อความต้องการของผู้บริโภค

(Bannister and Monsma, 1982)

คำอธิบายข้างต้นนี้ จะเห็นว่าจุดมุ่งหมายของบริโภคนศึกษามีใช่เป็นการถ่ายทอดความรู้เท่านั้น แต่เป็นวิธีการคิดและการแก้ไขปัญหา

ในการพัฒนาโปรแกรมบริโภคนศึกษาของสำนักงานบริโภคนศึกษา แห่งสหรัฐอเมริกา (The Office of Consumers' Education, U.S. Department of Education quoted in Willete, 1977) เมื่อ

พ.ศ. 2522 เพื่อศึกษาจุดมุ่งหมายของบริโภคนศึกษาได้ข้อสรุปว่า จุดมุ่งหมายของบริโภคนศึกษา คือ

1. เพื่อให้สามารถกำหนดและประเมินทางเลือกต่าง ๆ ก่อนตัดสินใจซื้อ
2. เพื่อให้เข้าใจพื้นฐานทางด้านเศรษฐศาสตร์ และการตัดสินใจของบุคคลในสภาพ

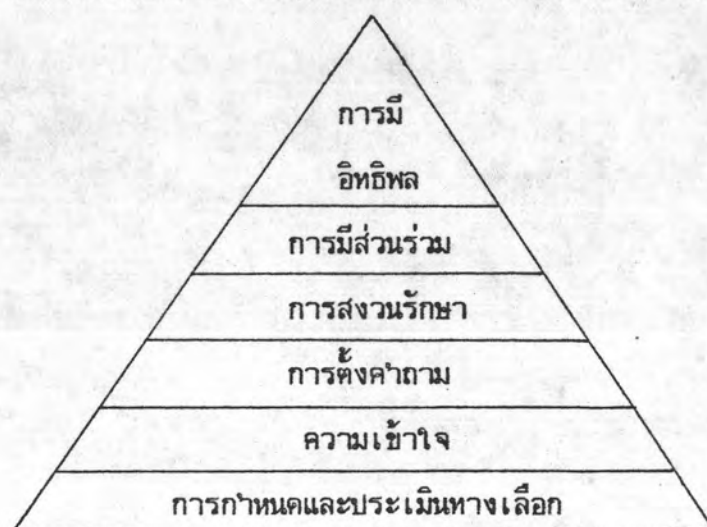
แวดล้อมทางสังคม

3. เพื่อให้รู้จักตั้งคำถาม วิเคราะห์ปัญหา และเรียกร้องค่าชดเชย
4. เพื่อให้รู้จักการสงวนรักษาทรัพยากรและการนำกลับมาใช้อีก
5. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจของรัฐบาลและธุรกิจ
6. มีอิทธิพลต่อการพัฒนาทั้งในส่วนของรัฐบาลและเอกชน โดยการพัฒนาและเสนอ

ทางเลือกต่าง ๆ ตลอดจนกลไกที่สามารถให้ข้อมูล ทางเลือก แก่สังคม

จุดมุ่งหมายทั้ง 6 ประการนี้ คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรได้เสนอเป็นแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิ 2.11 แสดงความสัมพันธ์ของจุดมุ่งหมายของบริโภคนศึกษาที่เสนอโดย The office of Consumer's Education, U.S. Department of Education

ซึ่งแบรนนิสเตอร์และมอนสมา (Bannister and Monsma, 1982) ได้รับจุดมุ่งหมายดังกล่าวเพิ่มขึ้นเป็น 7 ข้อดังนี้

1. การกำหนดและประเมินทางเลือกต่าง ๆ (Coping)
2. การตั้งคำถาม (Questioning)
3. การวางแผน (Planning)
4. การซื้อ (Purchasing)
5. การอนุรักษ์ (Conserving)
6. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Participating)
7. การมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง (Influencing change)

คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรบริโภคนศาสตร์วิทยาลัยเบอร์ตา ประเทศแคนาดา (Alberta Education, Consumer and Corporate Affairs, 1978) ซึ่งได้รับมอบหมายให้ศึกษาแนวทางการสอนบริโภคนศาสตร์ในโรงเรียน ตั้งแต่ระดับ 1-12 เมื่อปี 1976 ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของบริโภคนศาสตร์ว่า ไม่สามารถแยกออกจากจุดมุ่งหมายทั่วไปของการศึกษาได้ โปรแกรมบริโภคนศาสตร์ที่จัดนั้นควรสอนให้ผู้เรียนมีความรู้ทั้งข่าวสารและข้อเท็จจริง (Consumer Information) และเข้าใจหลักการทางเศรษฐศาสตร์ (Consumer Economics) โดยเน้นที่ทักษะการตัดสินใจของบุคคล ภายใต้สภาพแวดล้อมของบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อม จุดมุ่งหมายของบริโภคนศาสตร์มีทั้งจุดมุ่งหมายเฉพาะหน้า (Immediate goal) จุดมุ่งหมายอนาคต (Further goals) และจุดมุ่งหมายสูงสุด (Ultimate goal) ดังนี้

จุดมุ่งหมายเฉพาะหน้า	เพื่อกระตุ้นให้ผู้บริโภคมองเห็นความตระหนัก (awareness) ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้บริโภคคนอื่น ๆ และตนเอง
จุดมุ่งหมายอนาคต	- ช่วยให้ผู้บริโภคมองเห็นสุขภาพกายและจิตดี โดยรู้จักใช้ทรัพยากรทั้งส่วนบุคคลและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ
- เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจและมีทักษะในการตัดสินใจอย่างรอบคอบในสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่ดำรงอยู่
จุดมุ่งหมายสูงสุด	- เพื่อดำรงไว้ซึ่งคุณภาพแห่งชีวิตในการบรรลุถึงสุขภาพที่ดีทั้งกายและใจของบุคคล

คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรบริโภคศึกษาของประเทศในแถบสแกนดิเนเวีย (The Bureau Europeen de Unions de Consommateurs, 1976) ได้พัฒนาหลักสูตรบริโภคศึกษาในระดับเกรด 4-6 เพื่อใช้ในโรงเรียนต่าง ๆ ของประเทศในแถบสแกนดิเนเวีย ซึ่งประกอบด้วย ประเทศนอร์เวย์ สวีเดน เดนมาร์ก ฟินแลนด์ ในปี พ.ศ. 2516 คณะกรรมการ มีความเห็นว่า จุดมุ่งหมายทั่วไปของบริโภคศึกษา คือ การปลูกฝังทัศนคติของผู้บริโภคให้มีความสามารถพิจารณาปัญหาของการบริโภค สามารถวิเคราะห์ความต้องการของตน ประกอบกับการรวบรวม วิเคราะห์ และประเมินข้อมูลต่าง ๆ เพื่อใช้ในการตัดสินใจซื้อสินค้า นอกจากนั้น ยังรู้จักการวางแผนเกี่ยวกับการใช้จ่าย และประเมินผลกระทบอันเนื่องจากการตัดสินใจของตน และอุปนิสัยการบริโภค ที่จะมีต่อตนเอง ครอบครัว สังคม และสภาพแวดล้อม

สำหรับจุดมุ่งหมายของบริโภคศึกษาในระดับ เกรด 4-6 นั้นแบ่งออกได้เป็น 5 ด้าน

ดังต่อไปนี้

1. พฤติกรรมการบริโภค (Consumption behavior)
2. อิทธิพลที่มีต่อการบริโภค (Influence on consumption)
3. การบริโภคของบุคคล (Private consumption)
4. นโยบายการบริโภค (Consumption Policy)
5. อิทธิพลของผู้บริโภค (Consumer influence)

แต่ละเรื่องมีจุดมุ่งหมายแบ่งออกดังนี้

พฤติกรรมการบริโภค เพื่อให้ผู้เรียน

- ทราบถึงปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรมการบริโภคของบุคคลและเข้าใจอุปนิสัยการบริโภคของกลุ่มคน
- ตระหนักถึงความสำคัญของสวัสดิการสังคม
- มีทัศนคติต่อสวัสดิการสังคมและวิธีให้ได้รับสวัสดิการ

จุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน

- ให้รู้ว่า พฤติกรรมของบุคคลนั้นเกิดขึ้นเนื่องจากความต้องการพื้นฐาน (ความต้องการอากาศ เครื่องดื่ม อาหาร นอนหลับ เครื่องป้องกันความร้อน ความหนาว แรงจูงใจทางเพศ ความต้องการทางจิตวิทยาอันได้แก่ ต้องการความมั่นใจ การติดต่อกับชุมชนและสังคม อิสระและคุณค่าของตนเอง เป็นต้น

- พฤติกรรมของบุคคลนั้น เป็นไปตามวัฒนธรรมที่บุคคลอาศัย ขึ้นอยู่กับกลุ่มเศรษฐกิจ สังคม กลุ่มเพื่อน และครอบครัวที่เขาอยู่
- การเรียนการสอนต้องให้คำตอบที่ชัดเจนว่าความแตกต่างในด้านความต้องการ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ก่อให้เกิดอุปนิสัยและแบบแผนการบริโภคที่แตกต่างกัน
- การเรียนการสอน ต้องให้ข้อเท็จจริงว่า กลุ่มชนซึ่งมีทรัพยากรและโอกาสที่แตกต่างกัน จะสนองความต้องการของตนได้อย่างไร
- การเรียนการสอนควรกระตุ้นการอภิปรายและการแสวงหาทางเลือกของสังคม บริโภค อภิปรายถึงวิธีที่บุคคลซึ่งมีความต้องการอย่างเดียวกันจะบรรลุความพอใจได้อย่างไร และความเป็นไปได้ที่สังคมของเราจะบรรลุถึงความต้องการโดยวิธีอื่น ๆ นอกเหนือจากการบริโภคทางวัตถุ

อิทธิพลที่มีต่อการบริโภค เพื่อให้ผู้เรียน

- รู้ถึงข้อเท็จจริงว่ามาตรฐานการบริโภคและสวัสดิการนั้นถูกส่งทอดได้โดยช่องทางต่าง ๆ
- สามารถวิเคราะห์แบบฉบับของการบริโภคและสวัสดิการจากข้อมูลที่ได้รับ
- ตระหนักถึงความไม่พอเพียงของข้อมูลในการบริโภค และสามารถทดสอบข้อโต้แย้ง
- รู้ถึงแนวทางในการแทรกแซง และมีอิทธิพลของตลาดยุคใหม่

จุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน

- เพื่อให้รู้ว่าอิทธิพลคืออะไร ทุก ๆ คนล้วนส่งอิทธิพลและถูกครอบงำด้วยอิทธิพลเช่นนั้น
- เพื่อให้ทราบถึงวิธีการที่การโฆษณาได้สร้างความต้องการในการซื้อสินค้าซึ่งไม่ได้สนองความต้องการพื้นฐาน
- เพื่อให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบปกติที่สุดและขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรมการตลาด
- เพื่อให้ทราบว่า สื่อมวลชน คืออะไร สื่อเหล่านี้มีอิทธิพลอย่างไรต่อการบริโภค
- กระตุ้นการอภิปรายว่า สื่อมวลชนได้ก่อให้เกิดแบบฉบับการบริโภคอะไรบ้าง
- ให้รู้จักการวิเคราะห์ข้อโต้แย้ง และฝึกให้นักเรียนทดสอบวัตถุที่มีข้อโต้แย้ง

การบริโภคของบุคคล เพื่อให้ผู้เรียน

- มีความสามารถวางแผนเศรษฐกิจ และการบริโภคให้เหมาะสมกับความต้องการ และปรารถนา และรู้จักการแสวงหาทรัพยากรและโอกาส

- รู้ถึงประโยชน์ของการซื้อขายรูปแบบต่าง ๆ การจ่ายและการออม
- มีความสามารถในการรวบรวม วิเคราะห์และประเมินข้อมูลในการวางแผนการบริโภค ด้วยความตระหนักถึงสิทธิของผู้บริโภค

จุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน

- การจัดทำงบประมาณของบุคคลตามฐานะของตน การจัดทำงบประมาณภายในบ้าน ตัวอย่างค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากสมาชิกในครอบครัว
- ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบต่าง ๆ ของการซื้อขาย การใช้จ่าย การออม กระตุ้นให้เกิด การอภิปรายถึงประโยชน์และข้อเสียเปรียบ
- กระตุ้นให้มีการอภิปรายถึงผลได้และผลเสียของการเป็นเจ้าของสินค้า ด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การเช่า การเช่าซื้อ และการเป็นเจ้าของ
- กระตุ้นให้เกิดการอภิปรายถึงผลได้ผลเสียของการผลิตสินค้าหรือการให้บริการ ณ สถานการณ์ต่าง ๆ
- ในสถานการณ์ซื้อของหนึ่ง ๆ นั้น ให้บุคคลรู้จักชั่งน้ำหนักระหว่างความต้องการ ความพอใจกับทรัพยากรที่มีอยู่
- ให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการแสวงหา ประเมินข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าและบริการ รู้จักการ เปรียบเทียบราคา คุณภาพ การบริการ การซ่อมแซม บำรุง เป็นต้น
- เพื่อให้รู้ว่า ราคาของสินค้านั้นแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ ทรัพยากรธรรมชาติ และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งในตอนที่ผลิตขึ้นมาและเมื่อต้องการกำจัด

นโยบายบริโภค เพื่อให้ผู้เรียน

- ตระหนักถึงเศรษฐกิจสังคมที่มีต่อการตัดสินใจและความรับผิดชอบต่อการผลิต การ บริโภค และสภาพการครองชีพ
- ตระหนักถึงสภาพเศรษฐกิจและการเมืองซึ่งมีต่อการกระจายทรัพยากรของโลก
- มีสำนึกต่อความเกี่ยวพันด้านหนึ่งมีต่อการบริโภค-การผลิต และอีกด้านหนึ่งก่อให้เกิดมลภาวะของสิ่งแวดล้อมและความสูญเสียของทรัพยากร

จุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน

- ให้ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐาน เช่น เศรษฐกิจ สังคม และระบบเศรษฐกิจต่าง ๆ
- ให้ความรู้เกี่ยวกับความหมายของสาธารณูปโภค สาธารณูปโภคชนิดต่าง ๆ

ในสังคมของเรา การประเมิน และตัดสินใจเกี่ยวกับราคาของสาธารณูปโภค และวิธีการที่แต่ละคนได้รับข้อมูลเหล่านี้

- ให้ความรู้ในเรื่องข้อเท็จจริงในเรื่องชีวิตการค้า อุตสาหกรรม และการพัฒนา
- ความรู้เกี่ยวกับลักษณะของประเทศอุตสาหกรรมและประเทศกำลังพัฒนา และความสัมพันธระหว่างประเทศดังกล่าวในด้านการผลิต การบริโภค ความเป็นอยู่และการค้า
- ผลกระทบของการพัฒนาเศรษฐกิจ และเทคโนโลยีที่มีต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ และกระตุ้นให้อภิปรายถึงวิธีการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมและป้องกันมลภาวะของสิ่งแวดล้อม และการทำลายทรัพยากร มิให้มิต่อไป

อิทธิพลของผู้บริโภค เพื่อให้ผู้เรียน

- ตระหนักถึงสิทธิ หน้าที่และความสามารถในการพิทักษ์ผลประโยชน์ของคนที่มีการบริโภค
- เจือไนของการมีส่วนร่วมและความตั้งใจที่จะร่วมในการตัดสินใจและใช้ช่องทางที่จะมีอิทธิพลต่อการผลิตและการบริโภค

จุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน

- เพื่อให้ทราบว่ากฎหมายมีขึ้น เพื่อคุ้มครองผู้บริโภคและให้มีความกระจ่างถึงผลของกฎหมายในแง่มุมต่าง ๆ
- ให้รู้จักองค์กรที่เกิดขึ้นเพื่อคุ้มครองช่วยเหลือผู้บริโภค วิธีการเข้าสู่องค์กรเหล่านี้ และวิธีปฏิบัติเพื่อร้องเรียนในปัญหาของการบริโภค
- กระตุ้นการอภิปรายถึงความเป็นไปได้ที่แต่ละคนจะส่งอิทธิพล ต่อรูปแบบและวิธีการจัดหาสินค้าและบริการ และวิธีที่อิทธิพลของผู้บริโภคจะมีความเข้มแข็ง อภิปรายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอิทธิพลของรัฐ ผู้ผลิต และผู้บริโภคที่มีต่อการผลิตและขายสินค้าและบริการ
- ฝึกอบรมผู้เรียนให้รู้ถึงการโต้แย้งและการแสดงความคิดเห็นที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในสถานการณ์ของการตัดสินใจต่าง ๆ

คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรบริโภคศึกษาของประเทศสก๊อตแลนด์ ซึ่งประกอบด้วยสภาผู้บริโภคแห่งสก๊อตแลนด์ สภาผู้บริโภคแห่งชาติ และศูนย์พัฒนาหลักสูตรแห่งสก๊อตแลนด์ (Scottish Consumer Council, National Consumer Council and the Scottish Curriculum

Development Service, 1986) ได้ศึกษาแนวทางการจัดบริการโภชนาการในระดับประถมศึกษา

ศึกษาและมัธยมศึกษาและได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายทั่วไปของผู้บริโภคศึกษา ว่าเป็นการเรียนรู้เพื่อ

1. สามารถเลือกสินค้าและบริการอย่างมีสติปัญญา เพื่อสนองความต้องการของบุคคล
2. สามารถใช้ข่าวสาร และคำแนะนำ ให้เป็นประโยชน์ในการกำหนดทางเลือกเพื่อตัดสินใจ
3. พัฒนาทักษะทางสังคม และการเจรจาต่อรองเพื่อการซื้อขายอย่างมีสำนึกและได้ประโยชน์จากบริการที่มีอยู่
4. ประเมินความต้องการและหาทางเลือกที่ถูกต้องของผู้บริโภคได้อย่างเหมาะสม
5. ตระหนักถึงผลที่จะเกิดขึ้นทางสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจากพฤติกรรมของผู้บริโภค
6. รับมือกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ซึ่งมีผลกระทบต่อการจัดหาสินค้าและบริการของผู้บริโภค
7. แสวงหาการเปลี่ยนแปลงหรือการปรับปรุงสินค้าและบริการซึ่งไม่เหมาะสมกับความต้องการของบุคคล

นอกจากจุดมุ่งหมายทั่วไปดังกล่าวแล้ว ยังได้กำหนดจุดมุ่งหมายโดยแบ่งออกเป็นด้านต่าง ๆ คือ ความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ดังนี้

จุดมุ่งหมายด้านความรู้และความเข้าใจ

1. เพื่อให้มีความรู้และความเข้าใจความคิดรวบยอดที่สำคัญ เช่น ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความจำเป็น และความต้องการ การเลือก คุณค่าของเงิน คำแนะนำสำหรับผู้บริโภค ข่าวสารผู้บริโภค และการคุ้มครองผู้บริโภค
2. เพื่อให้เข้าใจบทบาทของผู้บริโภคซึ่งสัมพันธ์กับบทบาทอื่นในสังคม เช่น ผู้ผลิต สมาชิกของครอบครัว และพลเมือง
3. เข้าใจแบบแผนการบริโภคของแต่ละบุคคล ซึ่งแตกต่างกันอันเนื่องจากอิทธิพลภายนอกต่าง ๆ เช่น การโฆษณา ราคา วิธีการขาย และสภาพของบุคคลแต่ละคน
4. สิทธิและความรับผิดชอบของผู้บริโภคในเรื่องส่วนบุคคลและบริการของสาธารณะ
5. ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับผู้บริโภคในปัจจุบัน เช่น สินค้าปลอม บริการที่ไม่ซื่อสัตย์การโฆษณาที่หลอกลวงบิดเบือน การวินิจฉัยข่าวสารและปัญหาสิ่งแวดล้อม

6. การให้มีผู้แทนในการพิทักษ์ประโยชน์ของผู้บริโภค เช่น สภาผู้บริโภค คณะกรรมการที่ปรึกษาและโปรแกรมพัฒนาชุมชน

ทักษะ

1. แสวงหา ใช้ ตอบสนอง ข้อมูลข่าวสารของผู้บริโภคจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ทั้งจากฝ่ายผลิต หน่วยบริการ ซึ่งมีในรูปแบบต่าง ๆ เช่น แผ่นพับ โบปปลิว สิ่งตีพิมพ์ และวัสดุอื่น ๆ

2. ตัดสินใจในการเลือกและใช้สินค้าและบริการ โดยอาศัยเกณฑ์ในเรื่อง ราคา ความสะดวก ความปลอดภัย ความทนทาน ความเชื่อถือได้และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

3. วางแผนการใช้เงินอย่างมีประสิทธิภาพ และการแก้ปัญหาหนี้สิน

4. สื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ในการร้องเรียน หรือแสดงความคิดเห็นทั้งทางวาจาและการเขียน

5. การประเมิน การทดสอบสินค้าและบริการ

6. การมีส่วนร่วม และมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดหาสินค้าและบริการ เช่น การมีส่วนร่วมอย่างทางการหรือในฐานะอาสาสมัครในองค์กรของผู้บริโภค หรือองค์กรของชุมชน

ทัศนคติ

1. มีสำนึกต่อความรับผิดชอบในฐานะของผู้บริโภคส่วนบุคคลและสมาชิกของครอบครัวและสังคม

2. สำนึกต่อความจำเป็นที่จะต้องลดประโยชน์ของผู้บริโภค และสาเหตุของความไม่เท่าเทียมกันในการบริโภคทั้งในสังคมและระหว่างประเทศ

3. สำนึกในคุณค่าของสินค้าและบริการ

4. สำนึกถึงความขัดแย้งทางผลประโยชน์ระหว่างผู้บริโภค ผู้ผลิต และผู้บริการ

5. มีความรับผิดชอบผลที่เกิดขึ้นต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจากพฤติกรรมการบริโภค

6. สำนึกถึงความร่วมมือของผู้บริโภคกับผู้อื่นซึ่งมีผลต่อผู้ผลิตและผู้จัดการ

คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรเมืองแคนเบอร์รา ประเทศออสเตรเลีย (The Curriculum Development Centre, 1979) กล่าวถึง จุดมุ่งหมายทั่วไปของบริโภคศึกษาว่า "เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการบริโภค ช่วยให้ผู้บริโภคมีความรู้และ

ทักษะในการเผชิญกับเหตุการณ์ในตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ จุดมุ่งหมายหลักของบริโภคศึกษาก็ คือ ยกระดับความสำนึกของคู่บริโภค ช่วยให้คู่บริโภคฉลาด มีประสิทธิภาพมากขึ้น และมีความรับผิดชอบ นอกจากนี้คณะกรรมการได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของโปรแกรมบริโภคศึกษา ดังนี้

1. เข้าใจอิทธิพลของบุคคล ครอบครัว ค่านิยม แบบแผนชีวิต จุดมุ่งหมาย รายได้ และปัจจัยของสังคม (เพื่อน การโฆษณา และอิทธิพลของสื่อสารมวลชน) ซึ่งมีต่อพฤติกรรมของคู่บริโภค
2. สามารถแยกแยะว่าอะไร คือความต้องการทางเศรษฐกิจหรือความจำเป็น
3. การตัดสินใจของคู่บริโภคมีผลกระทบต่อสังคมโดยรวม
4. เข้าใจทางเลือกต่าง ๆ เช่น รู้จักประหยัดแทนที่จะใช้จ่ายเงิน
5. พิจารณาอย่างระมัดระวังและจริงจังถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ
6. ประเมินค่านิยมอย่างไร้ครวญ
7. ตระหนักถึงบทบาทต่าง ๆ ของคู่บริโภคในสังคม เช่น ในฐานะคู่บริโภค คนงาน, พลเมือง เข้าใจถึงความร่วมมือและความขัดแย้งของบทบาทเหล่านั้น
8. เรียนรู้การที่จะได้รับข่าวสารเกี่ยวกับสินค้าและบริการก่อนซื้อสินค้า สามารถพิจารณาความแตกต่างของข้อมูลที่ได้จากแหล่งต่าง ๆ
9. สามารถจับจ่าย ซื้อของอย่างฉลาด (รู้จักเปรียบเทียบราคา คุณภาพและบริการที่เสนอ) ซึ่งเป็นภาระหน้าที่ที่ต้องอาศัยความเชื่อมั่นและการพึ่งตนเองในการตัดสินใจ
10. เรียนรู้วิธีการต่าง ๆ ในการร้องเรียนและเรียกร้องค่าชดเชย
11. เข้าใจว่ากฎหมายมีผลกระทบต่อคู่บริโภคทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างไร และคู่บริโภคจะมีส่วนในการปรับปรุงกฎหมายที่กระทบต่อคู่บริโภคได้อย่างไร
12. เข้าใจถึงอิทธิพลของสังคมและเศรษฐกิจต่อการปรับโครงสร้างของกฎหมายและระเบียบที่ควบคุมตลาด
13. พัฒนาระบบการสืบสวนสอบสวน การแก้ปัญหา และการตัดสินใจ เทคนิคและทักษะการตีความ เพื่อนำไปใช้กับบทบาทของคู่บริโภคในสังคม

สมาคมผู้บริหารท้องถิ่นแห่งประเทศไทย (CAP quoted in tuitert, 1985) ได้สรุปจุดมุ่งหมายของบริหารท้องถิ่น ดังนี้

หน้าที่ประการแรกของการจัดโปรแกรมบริหารท้องถิ่นในโรงเรียนก็คือ สอนให้นักเรียนรู้จักการคิดอย่างวิพากษ์วิจารณ์ มีความระมัดระวังวิธีการปฏิบัติของผู้ผลิต และสามารถพิจารณาได้ว่า พวกเขา^๕ถูกชักนำให้หลงใหลไปกับแฟชั่นหรือไม่ สอนให้นักเรียนเข้าใจปัญหาที่ประสบอย่างชัดเจน และสามารถตรวจสอบได้ว่าสื่อมวลชนได้เสนออะไรแก่พวกเขา และให้นักเรียนเสนอความคิดของตนเองออกมาอย่างชัดเจนและแน่นอน ขั้นต่อไปก็คือ การรู้จักคิดแก้ไข้ปัญหา ภายใต้สภาพการณ์หนึ่ง ๆ นั้นจะดำเนินการอย่างไรจึงจะมีประสิทธิภาพ รู้จักการวางแผนและเรียนรู้ที่จะดำเนินการตามแผน และรู้วิธีการที่จะทำให้บรรลุผลสำเร็จได้

นอกจากนี้ บริหารท้องถิ่นในโรงเรียนควรมีหน้าที่สอนให้นักเรียนรู้จักการวางแผนงบประมาณอย่างเหมาะสม และรู้จักการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลและมีความรับผิดชอบ

ประการสุดท้าย บริหารท้องถิ่นควรมีหน้าที่สอนให้นักเรียนเรียนรู้การถ่ายทอดความรู้และทักษะของตนแก่ผู้อื่นด้วย รู้จักสอนในสิ่งที่พวกเขาได้เรียนรู้แล้ว

สหพันธ์องค์กรผู้บริหารท้องถิ่น (IOCU) ได้พัฒนาเนื้อหาของบริหารท้องถิ่นซึ่งเป็นแนวทางในการดำเนินงานบริหารท้องถิ่น ขององค์กรสมาชิก เป็นคำขวัญ 5 ประการ (CASES) ดังนี้

1. รู้เท่าทัน (Critical awareness) ผู้บริหารท้องถิ่นที่จะต้องแยกแยะว่าสิ่งใดคือความจริงแท้ และสิ่งใดเป็นแต่เพียงความต้องการของผู้บริหารท้องถิ่น ผู้บริหารท้องถิ่นควรเรียนรู้การแสวงหาข้อมูลของสินค้าและบริการในด้านราคา คุณภาพ และแหล่งจำหน่าย

2. กระทำและร่วมมือ (Action and Involvement) เมื่อผู้บริหารท้องถิ่นข่าวสารและเกิดความตระหนักแล้ว ผู้บริหารท้องถิ่นจะเกิดความมั่นใจว่าจะมีผู้รับฟังความคิดเห็นของตน

3. ความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility) ผู้บริหารท้องถิ่นควรแสดงพฤติกรรมอย่างมีจิตสำนึกและมีเหตุผล ตระหนักในผลกระทบของพฤติกรรมของตนที่มีต่อประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มของประชาชนที่ด้อยโอกาส

4. ความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อม (Ecological Responsibility) ผู้บริหารท้องถิ่นควรตระหนักว่า การตัดสินใจของตนนั้นมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและอาจเกิดความขัดแย้งระหว่างความต้องการส่วนตน และการทำลายสภาพแวดล้อม

5. การรวมพลัง (Solidarity) พฤติกรรมของคู่บริโภคที่มีประสิทธิภาพที่สุดก็คือ พฤติกรรมที่แสดงออกโดยกลุ่มของคู่บริโภค การรวมตัวของกลุ่มคู่บริโภคต่าง ๆ จะสร้างความเข้มแข็งและมีอิทธิพลในอันที่จะเรียกร้องความสนใจต่อผลประโยชน์ของคู่บริโภค (Tuitert, 1985)

จะเห็นว่าจุดมุ่งหมายของบริโภคศึกษานั้น โดยสรุปแล้วก็คือ การพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้บริโภคที่ฉลาดรอบรู้ สามารถตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมของคู่บริโภคในระบบเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพ มีความความรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมจากการตัดสินใจของตน และแสดงออกให้เห็นถึงความรับผิดชอบที่มีต่อสังคม และการแก้ไขปัญหาของตนในฐานะคู่บริโภคที่ดี จุดมุ่งหมายของบริโภคศึกษาครอบคลุมทั้งด้านความรู้และความเข้าใจ ทักษะ และทัศนคติ

3.4 เนื้อหาของหลักสูตรบริโภคศึกษา

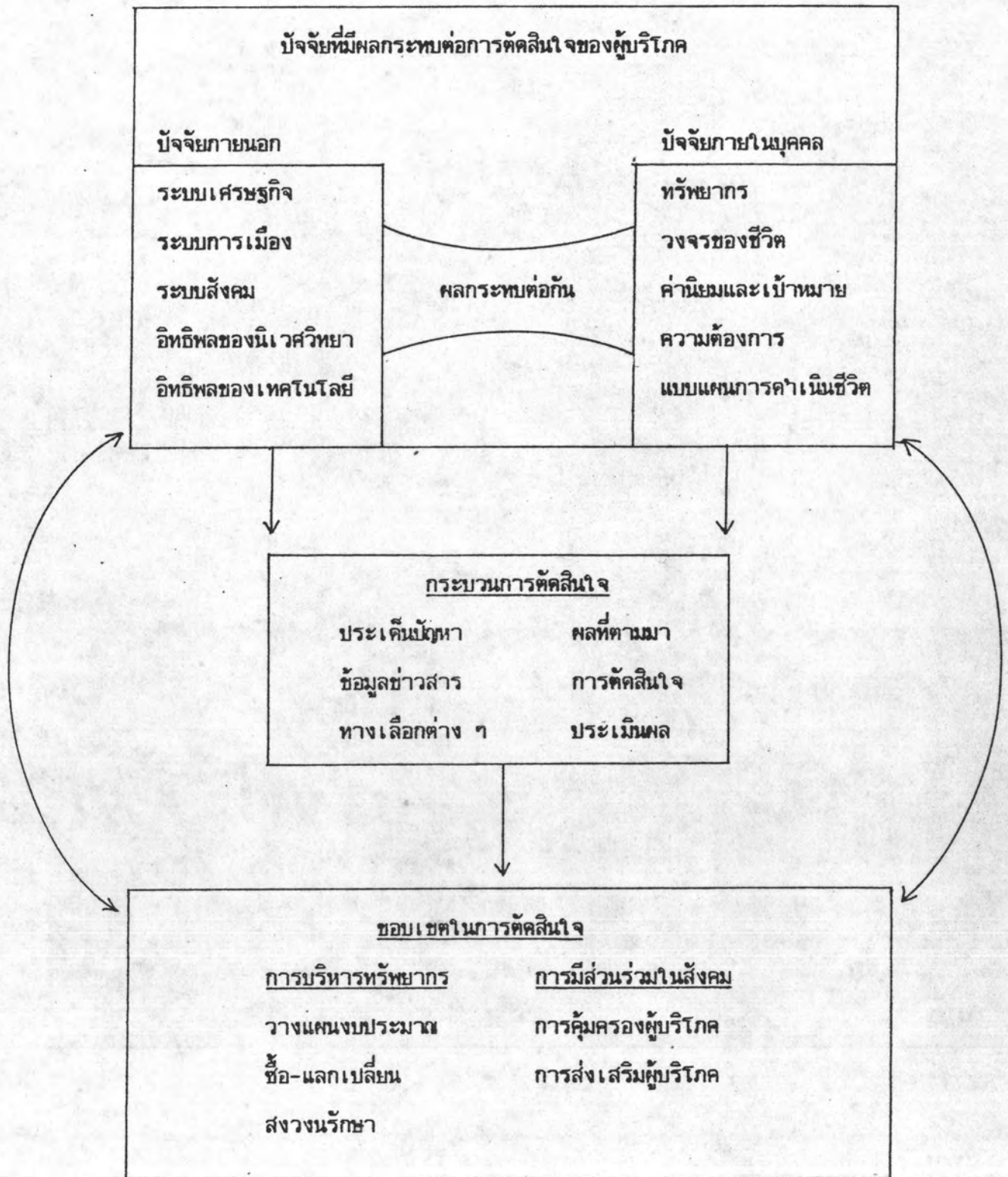
เนื้อหาของหลักสูตรบริโภคศึกษานั้นกำหนดขึ้นโดยพิจารณา ความหมายของบริโภคศึกษา จุดมุ่งหมายทั่วไปและจุดมุ่งหมายเฉพาะของบริโภคศึกษา และรูปแบบของหลักสูตรที่ผู้สร้างหลักสูตรเลือกใช้ จากการศึกษาประสบการณ์ของประเทศต่าง ๆ ที่พัฒนาหลักสูตรบริโภคศึกษา พบว่า ขอบเขตเนื้อหาของบริโภคศึกษา ได้มีพัฒนาการมาเป็นลำดับตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ดังนี้

ในประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดของบริโภคศึกษานั้น บริโภคศึกษาเพิ่งจะเริ่มค้นเมื่อไม่นานมานี้เอง ประชาชนเริ่มให้ความสนใจบริโภคศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2506 และตระหนักว่าบริโภคศึกษามีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจภายหลังที่ประธานาธิบดีเคนเนดีได้ ประกาศปฏิญญาว่าด้วยสิทธิของคู่บริโภค 4 ประการเมื่อปี พ.ศ. 2505 อันได้แก่ สิทธิที่จะร้องเรียนเพื่อความ เป็นธรรม (The right to be heard) สิทธิที่จะได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร (The right to know) สิทธิที่จะได้รับความปลอดภัย (the right to safety) และสิทธิในการเลือก (the right to chose) การเคลื่อนไหวครั้งสำคัญของบริโภคศึกษา เริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2513 เมื่อ คณะกรรมการว่าด้วยสิทธิของคู่บริโภคของประธานาธิบดีนิกสัน (The presidents' Committee on Consumer Interests) ได้เสนอแนวทางการจัดบริโภคศึกษาขึ้น ตั้งแต่ระดับเกรด 1-12 (the Suggested Guidlines for Consumer Education K-12) และจากการที่รัฐบาลกลางเข้ามาให้ความสนใจบริโภคศึกษานี้เองทำให้เกิดโปรแกรมบริโภคศึกษาขึ้นครั้งแรกในพระราชบัญญัติการศึกษาของสหรัฐอเมริกา (Educational Amendments) เมื่อปี พ.ศ. 2515 การพัฒนาหลักสูตรบริโภคศึกษาจึงเริ่มขึ้นอย่างจริงจังตั้งแต่นั้น (Royer and Ellen Nolf,

1978) เนื้อหาของบริโภคนิยมในยุคแรก ๆ นั้นให้ความสำคัญกับการตัดสินใจที่สัมพันธ์กับการจัดการด้านงบประมาณและการรู้จักเลือกซื้อของบุคคลโดยไม่สนใจการเปลี่ยนแปลงของสังคม และเศรษฐกิจนับแต่ปี พ.ศ. 2523 ซึ่งเป็นช่วงสำคัญของการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาของบริโภคนิยม จุดสำคัญของบริโภคนิยมได้คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้บริโภคในระบบสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีผลกระทบต่อ การตัดสินใจของผู้บริโภคมากขึ้น (Bannister and Monsma, 1982)

แบนิสเตอร์และมอนสม่า (Bannister and Monsma, 1982) ได้เสนอกรอบเนื้อหาของบริโภคนิยมที่คำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งมีผลกระทบต่อกระบวนการตัดสินใจ อันครอบคลุมถึงการจัดการด้านทรัพยากรและการมีส่วนร่วมในสังคม ซึ่งแสดงในรูปของแผนภูมิต่อการตัดสินใจและปฏิบัติการของผู้บริโภค (The Consumer Decision- Action System) ดังนี้

แผนภูมิ 2.12 ระบบการตัดสินใจและการปฏิบัติการของผู้บริหาร

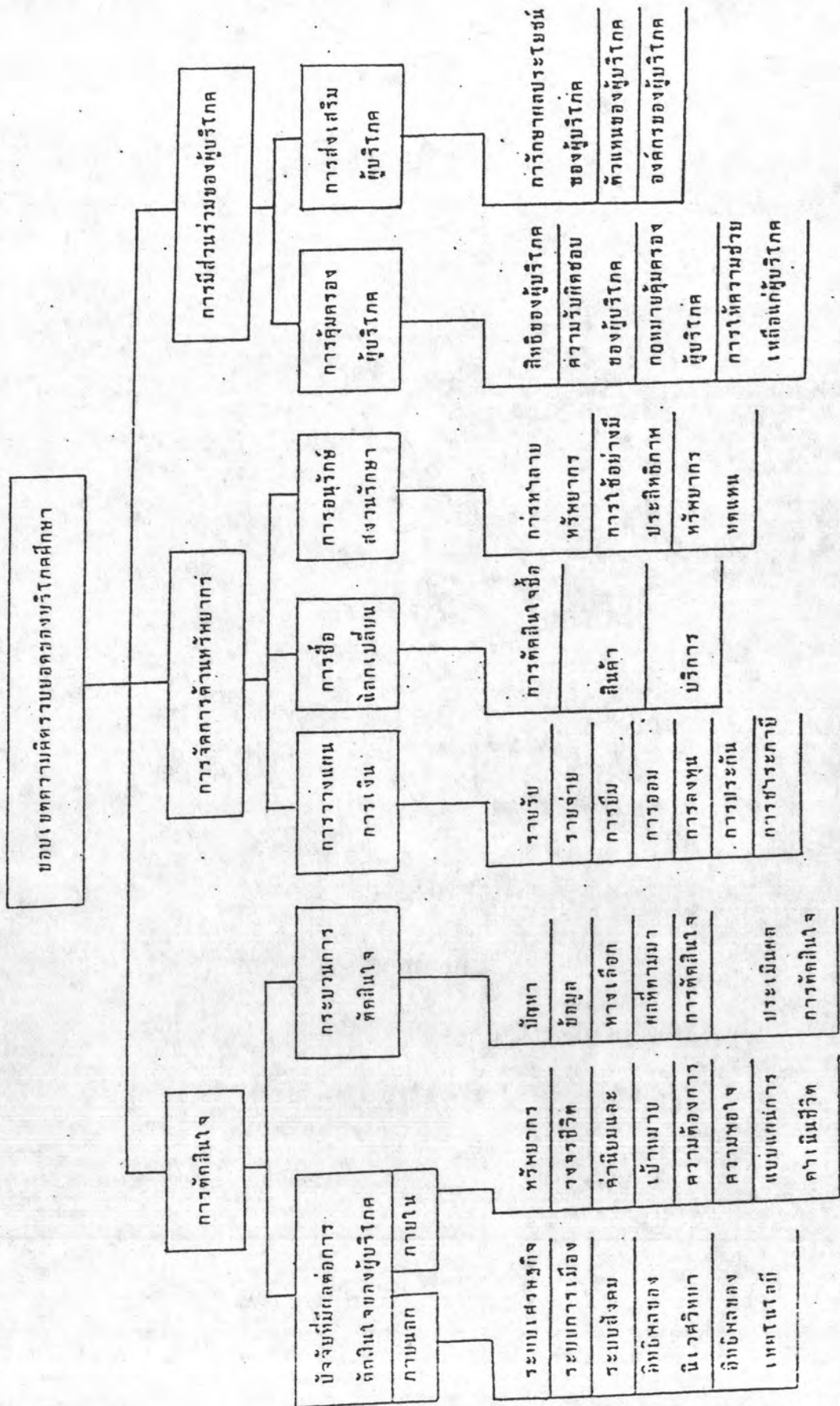

จากแผนภูมิดังกล่าว แบนนิสเตอร์และมอนส์มา (Bannister and Monsma, 1982) ได้จัดแบ่งประเภทความคิดรวบยอดที่จะประกอบเป็นเนื้อหาของบริบทศึกษาออกเป็น 3 กลุ่มคือ

1. การตัดสินใจ (Decision making)
2. การจัดการทรัพยากร (Resource management)
3. การมีส่วนร่วมของผู้นัก (Citizen participation)

ในแต่ละกลุ่มของความคิดรวบยอดหลัก ยังแบ่งออกเป็นความคิดรวบยอดย่อย ๆ ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาของบริบทศึกษา ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 2.13 แสดงการจัดประเภทความถี่ของบริบทของบริบทศึกษาโดยแมนีสเตอร์และมอนสม่า

ในปี พ.ศ. 2522 คณะกรรมการร่วมเศรษฐกิจศึกษา (The Joint Council on Economic Education) และสำนักงานบริโภคศึกษา (The Office of Consumers' Education) เสนอว่า ความคิดรวบยอดทางเศรษฐกิจที่ควรสอนในบริบทศึกษานั้น มีอยู่ 24 ความคิดรวบยอด (Brennek, 1981) ดังนี้คือ

เศรษฐกิจศาสตร์
จุลภาค	1.	ความต้องการทางเศรษฐกิจ
	2.	ทรัพยากรการผลิต
	3.	ความขาดแคลนและการเลือก
	4.	ค่าเสียโอกาส
	5.	คุณภาพของเศรษฐกิจ
	6.	ประเภทของระบบเศรษฐกิจ
	7.	แรงจูงใจทางเศรษฐกิจ
	8.	การแบ่งงานตามความชำนาญ
	9.	การแลกเปลี่ยนโดยสมัครใจ
	10.	ความเป็นอิสระ
	11.	การแทรกแซงของรัฐบาลและกฎหมาย
	12.	ตลาด อุปสงค์ และอุปทาน
	13.	กลไกราคา
	14.	การแข่งขันและโครงสร้างของตลาด
เศรษฐกิจศาสตร์
มหัพภาค	15.	ความล้มเหลวของตลาด การขาดแคลนข้อมูลและทรัพยากร
	16.	การกระจายรายได้ และการกระจายอำนาจของรัฐ
	17.	อุปสงค์ที่มากเกินไป และสมรรถภาพการผลิต
	18.	อุปทานที่มากเกินไป การว่างงาน เงินเฟ้อ
	19.	การเปลี่ยนแปลงระดับราคา
	20.	เงินและนโยบายการเงิน
	21.	นโยบายการคลัง ภาษี ค่าใช้จ่ายและการถ่ายโอน
	22.	ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ
	23.	การออม การลงทุน และผลผลิต

เศรษฐกิจศาสตร์โลก — 24. เศรษฐกิจระหว่างชาติ

คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรบริโศศึกษาแห่งอัลเบอร์ตา ประเทศแคนาดา (Alberta Education, 1976) ได้เสนอกรอบเนื้อหาของบริโศศึกษา โดยแบ่งเป็นหัวข้อ 5 หัวข้อ คือ

1. ผู้บริโศและระบบเศรษฐกิจ
2. แรงจูงใจของผู้บริโศ
3. สิทธิและความรับผิดชอบของผู้บริโศ
4. ผู้บริโศและสิ่งแวดล้อม
5. การซื้อและการบริหารการเงิน

ในระดับประถมศึกษา หัวข้อที่ควรสอนแก่นักเรียนจะประกอบด้วย

1. ผู้บริโศและระบบเศรษฐกิจ หัวข้อที่สอนได้แก่ การจัดการตลาด ตัวกลางในการแลกเปลี่ยน แรงงาน พลังทางเศรษฐกิจ และการค้า
2. แรงจูงใจของผู้บริโศ หัวข้อที่สอนได้แก่ ความจำเป็นและความต้องการของบุคคล การโฆษณา พลังทางเศรษฐกิจ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม และการตัดสินใจของบุคคล
3. สิทธิและความรับผิดชอบของผู้บริโศ หัวข้อที่สอนได้แก่
 - 3.1 สิทธิ ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับข่าวสาร สิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย สิทธิที่จะร้องเรียน สิทธิที่จะได้รับความปลอดภัยตลอดจนสุขภาพที่ดี, สิทธิในการเลือก, สิทธิที่จะได้รับความยุติธรรม
 - 3.2 ความรับผิดชอบ ได้แก่ ความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสิ่งแวดล้อม
4. ผู้บริโศและสิ่งแวดล้อม หัวข้อที่สอนได้แก่ วัฒนธรรมของผู้บริโศและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ผลกระทบของรูปแบบการบริโศที่มีต่อสิ่งแวดล้อม สภาพแวดล้อมของบุคคล
5. การซื้อและการบริหารการเงิน หัวข้อที่สอน ได้แก่ การบริโศส่วนบุคคล บริการของชุมชน

การพัฒนาเนื้อหาของบริโศศึกษาสำหรับประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรปตะวันตกนั้น พบว่า สภาแห่งยุโรป (Council of Europe quoted in Tuitert, 1985) ได้กำหนดเนื้อหาของหลักสูตรบริโศศึกษาเป็นหัวข้อที่สำคัญ ๆ 14 หัวข้อ เพื่อเป็นแนวทางการจัดหลักสูตร

บริโภคนศึกษา ดังนี้

1. ความต้องการ (Needs)
 - 1.1 ความต้องการที่สำคัญและไม่สำคัญ (การจัดลำดับความสำคัญ)
 - 1.2 ความต้องการส่วนบุคคลและความต้องการของส่วนรวม
 - 1.3 ความต้องการอื่น ๆ
2. ทรัพยากร
 - 2.1 ทรัพยากรที่เป็นเงินตรา :- ค่าจ้างและรายได้จากการทำงาน, มรดก และเงินบริจาคของสังคม บ้านญาติ รายได้จากหุ้น และแหล่งการเงินอื่น ๆ
 - 2.2 ทรัพยากรที่ไม่ใช่เงินตรา :- การใช้เวลาที่ผลิตได้เอง, การใช้เวลา, แหล่งทรัพยากรอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เงิน
3. ค่าใช้จ่ายในครอบครัว
 - 3.1 การแบ่งค่าใช้จ่ายออกเป็นส่วน ๆ
 - 3.2 การตั้งงบประมาณสำหรับค่าใช้จ่ายส่วนต่าง ๆ (ค่าใช้จ่ายประจำ และ ค่าใช้จ่ายที่ไม่ทราบล่วงหน้า)
 - 3.3 การจัดการด้านการเงิน ได้แก่ การควบคุม การประมาณการ การสร้างดุลยภาพระหว่างรายรับและรายจ่าย
 - 3.4 การจัดแบ่งรายได้ออกเป็น ค่าใช้จ่ายประจำ เงินออม และค่าใช้จ่ายรายวัน
 - 3.5 การลงทุน (หุ้นและแชร์ การประกันชีวิตและประกันต่าง ๆ มรดก การออมทรัพย์)
 - 3.6 อื่น ๆ
4. ค่าใช้จ่ายประจำและภาษี
 - 4.1 ภาษีทางตรง และภาษีทางอ้อม
 - 4.2 การประกันชั่วคราว และการประกันถาวร
 - 4.3 การเช่าและการเช่าซื้อ สิ่งหาปริมาตร และอสังหาปริมาตร
 - 4.4 ค่าน้ำ ค่าแก๊ส ค่าไฟฟ้า ค่าประกันภัยและโทรศัพท์
 - 4.5 ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ

5. สินค้า (รูปร่างภายนอก คุณภาพ ราคา)

5.1 สินค้าที่ไม่คงทนถาวร :- อาหารและเครื่องคั้น เสื้อผ้า รองเท้า เครื่องใช้ เครื่องทำความสะอาดบ้าน และสินค้าอื่น ๆ

5.2 สินค้าที่คงทนถาวร :- เครื่องคั้นแต่งบ้าน เครื่องใช้ในบ้าน รถยนต์และสินค้าอื่น ๆ

6. บริการ

6.1 บริการหลังการขาย การบำรุงรักษา

6.2 การซ่อมแซม :- นาฬิกา วิทยุ โทรทัศน์ เครื่องใช้ในบ้าน รถยนต์ และอื่น ๆ

6.3 บริการเบ็ดเตล็ด :- ธนาคาร (การกู้ยืมจากธนาคาร และบัตรเครดิต) การคมนาคม (การโดยสารปกติ ตัวเดือน ตัวครั้งราคา) สถานีบริการการเดินทาง ชักแห้ง ร้านตัดผม ตัดผม บริการทางการแพทย์ นันทนาการบันเทิงและบริการอื่น ๆ

6.4 บริการที่สังคมจัดให้ :- การศึกษา การคมนาคม ถนนหนทาง บริการด้านการสื่อสาร การประปา ไฟฟ้า สวัสดิการสังคม เช่น บ้าน โรงพยาบาล การจัดหาที่พักและการเบิกค่าเช่าบ้าน หน่วยงานของรัฐบาลท้องถิ่น บริการด้านสถานรับเลี้ยงเด็กกำพร้า นันทนาการและวัฒนธรรม และบริการอื่น ๆ

7. การจำหน่าย

7.1 การขายโดยตรง และการขายโดยอ้อม

7.2 ผู้ค้าส่งและผู้ค้าปลีก

7.3 การขายแบบบริการตัวเอง

7.4 การสั่งซื้อทางจดหมายและโทรศัพท์ การซื้อจากเครื่องขาย

7.5 การเลือกซื้อ

7.6 สหกรณ์ผู้ซื้อ

7.7 ค่าธรรมเนียม ๆ ที่เกี่ยวกับการจำหน่าย

8. การโฆษณาและการตลาด

8.1 การตลาด

8.2 บทบาทและความสำคัญของสาธารณชน

- 8.3 วิธีการส่งเสริมการขาย
- 8.4 การโฆษณา :- ข้อดี, ข้อเสีย และการโฆษณาบิดเบือน
- 8.5 การควบคุมการโฆษณา (โดยกฎหมายหรือสมาคมวิชาชีพ)
- 8.6 อื่น ๆ

9. ตลาดและการควบคุม

- 9.1 อุปสงค์และอุปทาน
- 9.2 บทบาทของผู้บริโภค
- 9.3 ราคา
- 9.4 การตัดสินใจซื้อ
- 9.5 สัญญาการซื้อ
- 9.6 การชำระเงินในรูปแบบต่าง ๆ
- 9.7 การแข่งขัน
- 9.8 การผูกขาด
- 9.9 ราคาของค่าซ่อมบำรุง
- 9.10 การลดราคา (เงินสด เงินคืนภาษี)
- 9.11 การควบคุมราคา
- 9.12 กฎหมายควบคุมการค้า
- 9.13 การใช้พลังงานเศรษฐกิจที่ไม่ถูกต้อง
- 9.14 อื่น ๆ

10. ข้อมูลของผู้บริโภค

- 10.1 ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลและการศึกษา
- 10.2 การประเมินแหล่งข้อมูล
- 10.3 ฉลากและสัญลักษณ์ (ที่บังคับ และไม่บังคับ) :- ความปลอดภัย, ขนาดบรรจุ, การเก็บรักษา, การผลิต, ระดับคุณภาพ
- 10.4 การเปรียบเทียบสินค้าโดยการทดสอบ (วิธีการ การเผยแพร่ จุดอ่อนและจุดแข็ง)
- 10.5 บทบาทของผู้มีอำนาจหน้าที่

- 10.6 บทบาทขององค์กรผู้บริโภค
- 10.7 บทบาทของผู้ผลิต ผู้จำหน่าย และผู้ค้ารายย่อย
- 10.8 บทบาทของหน่วยงานอื่น ๆ
- 10.9 ข้อมูลในด้านอื่น ๆ
11. การคุ้มครองสุขภาพ
 - 11.1 อนามัยด้านอาหาร
 - 11.2 ยา (สั่งโดยแพทย์, คนใช้สั่งยาเอง และยาที่ไม่เหมาะสม)
 - 11.3 การควบคุมยา
 - 11.4 อันตรายของการรักษาตนเอง และการรักษาเกินจำเป็น
 - 11.5 บริการสุขภาพ (แพทย์ ทันตแพทย์ โรงพยาบาล)
 - 11.6 ความบริสุทธิ์ของน้ำและอากาศ
 - 11.7 อาหารอาบรังสี และสินค้าอาบรังสีอื่น ๆ
 - 11.8 กีฬาและการออกกำลังกาย
 - 11.9 การคุ้มครองสุขภาพด้านอื่น ๆ
12. วัฒนธรรมและการใช้เวลาว่าง
13. สภาพที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมของธรรมชาติ
 - 13.1 สภาพที่อยู่อาศัยในชนบทและเมือง :- การวางผังเมือง
 - 13.2 การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
 - 13.3 อันตรายของความขาดแคลน การติดเชื้อและมลภาวะของน้ำและอากาศ
 - 13.4 มลภาวะของเสียง
 - 13.5 อื่น ๆ
14. บทบาทของผู้บริโภคในระบบเศรษฐกิจและสังคม
 - 14.1 บทบาทของผู้บริโภคในสถานะต่าง ๆ (คนงาน, ประชาชน และผู้ผลิต)
 - 14.2 ผู้บริโภคในฐานะเป้าหมายในกระบวนการทางเศรษฐกิจ
 - 14.3 ผู้บริโภคในฐานะตัวกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ
 - 14.4 สิทธิของผู้บริโภค
 - 14.5 ระเบียบกฎหมายเกี่ยวกับผู้บริโภค

14.6 การวิจัยและศึกษาปัญหาการบริโภคร

14.7 องค์กรของผู้บริโภค

14.8 การให้คำปรึกษาและตัวแทนของผู้บริโภคทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ ทั้งที่เป็นองค์กรของรัฐและเอกชน

14.9 อื่น ๆ

คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตร แห่งศูนย์พัฒนาหลักสูตรเมืองแคนเบอร์รา ประเทศออสเตรเลีย (The Curriculum Development Centre, 1979) ได้กล่าวถึงหัวข้อและเนื้อหาของบริโภครศึกษาที่เสนอให้มีการสอนในโรงเรียน ได้แก่

1. ระบบเศรษฐกิจ หัวข้อที่สอนได้แก่

1.1 ผู้บริโภคและบทบาทของผู้บริโภคในตลาด ประกอบด้วยเนื้อหาต่อไปนี้คือ

- ค่าจำกัดความของผู้บริโภค, รายได้ รายจ่ายของผู้บริโภค
- การกระจายรายได้และความร่ำรวย
- การเปลี่ยนแปลงของสังคมซึ่งมีผลกระทบต่อตลาด
- ผลประโยชน์ของผู้บริโภค/ความสำคัญของผู้บริโภค

1.2 จุดมุ่งหมายของเศรษฐกิจ

- เราควรผลิตอะไร เท่าไร เพื่อใคร
- ผลโดยตรงของการบริโภคร และผู้บริโภคต่อเศรษฐกิจ

1.3 ความสัมพันธ์ของผู้ผลิตและผู้จำหน่าย

- คืออะไร
- บทบาทของผู้บริโภค

1.4 สิ่งที่ทำให้เศรษฐกิจทำหน้าที่

- อุปสงค์ และอุปทาน
- เงินเฟ้อ และเงินดิ่งตัว
- ราคาและการควบคุมราคา
- ความก้าวหน้าของเทคโนโลยี
- แรงผลักดันจากนานาชาติ
- การแข่งขัน บทบาท, เงื่อนไขที่จำเป็นต่อการแข่งขัน การควบคุม

- การถดถอยทางเศรษฐกิจ
- 1.5 บทบาทของรัฐที่มีต่อเศรษฐกิจ
 - ภาษี
 - บริการ
 - กฎหมาย
- 2. แรงจูงใจของผู้บริโภค
 - 2.1 แรงจูงใจของผู้บริโภค
 - การตอบสนองความต้องการในปัจจุบันและอนาคต
 - การตอบสนองความต้องการ ความพอใจในด้านสภาพความเป็นอยู่ที่ดี, การเป็นที่ยอมรับ, ความสวยงาม, รายได้, ความคิดสร้างสรรค์, ความรู้, การเลียนแบบ ประเพณี
 - ความสัมพันธ์ระหว่างค่านิยมและแรงจูงใจของผู้บริโภค ผลระยะสั้นและระยะยาวของค่านิยม
 - 2.2 การโฆษณา
 - จุดมุ่งหมายของการโฆษณา
 - ค่าใช้จ่ายของการโฆษณา
 - เทคนิคการโฆษณา การโอ้อวด ดึงดูดอารมณ์และจินตนาการ การสร้างความต้องการในการเลียนแบบ
 - การโฆษณาบิดเบือน
 - กฎหมายควบคุมการโฆษณา
 - การนับและรวบรวมการโฆษณา
 - การร้องเรียนเกี่ยวกับโฆษณา
 - 2.3 การตลาด
 - การใช้สื่อสารมวลชน (วิทยุ, โทรทัศน์, หนังสือพิมพ์, นิตยสาร, ไปรษณีย์ ประกาศ ป้ายโฆษณา แผ่นปลิว)
 - การใช้ชื่อการค้า
 - การบรรจุและฉลาก

- การส่งเสริมการตลาด เช่น การให้โควต้า คุ้มครอง แข่งขันชิงรางวัล
- เทคนิคการขาย เช่น การเคาะประตู ลดราคา
- การรับประกันคุณภาพ และใบรับรอง

3. การตัดสินใจ

3.1 ความจำเป็นและความต้องการ

- ความต้องการทางกายภาพและทางจิตใจ
- ความต้องการที่สำคัญและไม่สำคัญ
- ลำดับความสำคัญและเป้าหมาย
- คุณภาพของชีวิต
- อิทธิพลของครอบครัว วัฒนธรรม และกลุ่ม

3.2 ทรัพยากร ที่เป็นเงิน และไม่ใช้เงิน

3.3 ค่านิยมของบุคคล

- ความเข้าใจต่อค่านิยม เช่น เป้าหมาย แบบแผนของชีวิต
- ผลกระทบทั้งระยะสั้นและระยะยาวของค่านิยม

3.4 เกณฑ์ในการพิจารณาทางเลือกต่าง ๆ ได้แก่ ความคาดหวัง, มาตรฐานด้านคุณภาพ, กระบวนการตัดสินใจ, การเปรียบเทียบราคา, จุดมุ่งหมายของการขาย, ลำดับความสำคัญของการบริโภค, ความตระหนักในด้านสิ่งแวดล้อม สถานภาพทางสังคมของผู้บริโภค

3.5 การแสวงหาข่าวสารของผู้บริโภค สิ่งที่จะช่วยให้ผู้บริโภคสามารถเลือกสินค้าและบริการได้อย่างเหมาะสม คือ

- การประเมินแหล่งข้อมูลต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ
- ความสัมพันธ์ระหว่างข่าวสารและการศึกษา
- ฉลาก
- คิวซีซีของตลาด
- มาตรฐานคุณภาพ
- การทดสอบเปรียบเทียบ
- บทบาทของรัฐที่เกี่ยวข้อง

- บทบาทขององค์กรผู้บริโภค
 - บทบาทของผู้ผลิต ผู้ขายส่ง ผู้ค้าปลีก และผู้ให้บริการ
4. สิทธิและความรับผิดชอบของผู้บริโภค
- 4.1 สิทธิของผู้บริโภค ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับความปลอดภัย สิทธิที่จะได้รับข่าวสาร สิทธิที่จะร้องเรียน สิทธิในการเลือก
 - 4.2 ความรับผิดชอบของผู้บริโภค ได้แก่ ความสัมพันธ์ของสิทธิและความรับผิดชอบ ความเข้าใจผลประโยชน์ของผู้บริโภค
 - 4.3 การคุ้มครองผู้บริโภค ได้แก่ พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค กฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการคุ้มครองผู้บริโภค การยื่นเรื่องราวร้องทุกข์เมื่อไม่ได้รับความเป็นธรรม หรือถูกละเมิดสิทธิ
5. การซื้อและการบริหารงบประมาณ
- 5.1 การวางแผนการเงิน ได้แก่ การจัดทำแผนการใช้จ่ายของบุคคลในครอบครัว โดยคำนึงถึง ความต้องการ, แหล่งทรัพยากร, ค่านิยม และเป้าหมาย
 - 5.2 ความแตกต่างของสินค้า โดยคำนึงถึงความคงทน รูปร่าง คุณภาพและราคา
 - 5.3 บริการและการใช้บริการ ได้แก่ บริการต่าง ๆ ทั้งที่จัดโดยรัฐบาล และเอกชน
 - 5.4 การให้สินเชื่อแก่ผู้บริโภค
 - 5.5 การคมนาคมสื่อสาร
 - 5.6 ที่อยู่อาศัย
 - 5.7 การเก็บออมและการประกันภัยต่าง ๆ

มติของสมัชชาทั่วไปแห่งองค์การสหประชาชาติ ที่ 39/248 เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2528 (United Nations, 1986) ได้ยอมรับหลักการของแนวทางการคุ้มครองผู้บริโภค (Guideline for Consumer Protection) เป็นกรอบงานสำหรับรัฐบาลต่าง ๆ ทั่วโลกในการกำหนดนโยบายการคุ้มครองผู้บริโภค ซึ่งแนวทางนี้ได้กล่าวถึงการจัดบริโภคศึกษา ด้วย โดยได้เสนอให้บริโภคศึกษาครอบคลุมเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองผู้บริโภคดังนี้

1. สุขภาพ, โภชนาการ, การป้องกันอาหารที่มีเชื้อโรคและอาหารที่เสีย
2. อันตรายของสินค้า
3. ฉลากสินค้า
4. กฎหมายที่เกี่ยวข้อง, การเรียกร้องค่าเสียหาย, หน่วยงานและองค์การคุ้มครองผู้บริโภค
5. ข้อมูลเกี่ยวกับน้ำหนัก, การวัด, คุณภาพ, เงื่อนไขการกู้ยืม การได้มาซึ่งความต้องการพื้นฐาน
6. มลภาวะและสิ่งแวดล้อม

ฟาซาล (Fazal, 1980) ได้กล่าวถึงขอบเขตของบริโภคศึกษาว่าควรครอบคลุม

ในประเด็นต่อไปนี้คือ

1. ราคา คุณภาพ และปริมาณ ของสินค้าและบริการ
2. อาหารและยา
3. มาตรฐานและความปลอดภัย
4. น้ำหนักและการวัด
5. การโฆษณา และการดำเนินธุรกิจที่ไม่ยุติธรรม
6. ความร่วมมือระหว่างบุคคล และการช่วยเหลือตนเอง
7. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

เนื้อหาของบริโภคศึกษาที่นำมากล่าวข้างต้นนั้นจะเห็นว่า ครอบคลุมในส่วนที่เป็นพฤติกรรม ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาสาระความรู้ที่จำเป็นแก่ผู้บริโภค และยุทธศาสตร์การคิด ได้แก่ ทักษะกระบวนการตัดสินใจ การแก้ปัญหา และส่วนของจิตพิสัย คือความตระหนักในด้านค่านิยม และผลกระทบของการตัดสินใจที่มีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม และที่สำคัญก็คือการมีความสำนึกต่อบทบาทของคนที่ต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และเข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการทางสังคมด้วย

3.5 การจัดการเรียนการสอนบริโภคศึกษา

ตามหลักการจัดการเรียนการสอนนั้น ต้องให้สอดคล้องกับลักษณะและเนื้อหาของหลักสูตร สำหรับหลักสูตรบริโภคศึกษานั้น จากการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่เห็นว่าในระดับประถมศึกษาชั้นควรจัดบริโภคศึกษาให้บูรณาการเข้ากับหลักสูตรที่มีอยู่แล้วไม่ควรจัดแยกเป็นวิชาต่างหาก หลักสูตรบริโภคศึกษา ควรให้ทั้งความรู้ และทักษะในการคิด (ยุทธศาสตร์การคิด) เช่น ทักษะการแก้

ปัญหา ทักษะการตัดสินใจ และการเข้ามามีส่วนรับผิดชอบต่อสังคม ตลอดจนพัฒนาทัศนคติที่เอื้อต่อการตัดสินใจ และการพิทักษ์คุ้มครองสภาพแวดล้อมและธรรมชาติ จากหลักการของหลักสูตรดังกล่าวนี้ ได้มีผู้เสนอแนวคิดและหลักในการจัดการเรียนการสอนบริโภคนศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการที่ว่าไว้ ดังนี้

คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรแห่งเมืองแคนเบอร์รา ประเทศออสเตรเลีย (The Curriculum Development Center, 1979) ได้เสนอหลักการจัดบริโภคนศาสตร์ 4 ลักษณะ ดังนี้

1. ครูคนเดียวเป็นผู้สอนบริโภคนศาสตร์ (The individual teacher approach) เหมาะกับลักษณะหลักสูตรที่แยกเป็นวิชาเฉพาะ

2. การสอนเป็นทีม (The team approach) เป็นการรวบรวมครูที่เกี่ยวข้องทางด้านวิชาที่เกี่ยวข้องกับบริโภคนศาสตร์ เช่น ครูคหกรรมศาสตร์ ครูธุรกิจ ครูสังคมศาสตร์ ครูเศรษฐศาสตร์ ครูวิทยาศาสตร์ ครูสุขศึกษา เป็นต้น มาร่วมกันสอนบริโภคนศาสตร์

3. การสอนแบบสหสาขาวิชา (The multidisciplinary approach) เป็นวิธีที่ให้นักเรียนสอนวิชาต่าง ๆ สอนเนื้อหาให้สัมพันธ์กับบริโภคนศาสตร์ เมื่อเห็นว่าเหมาะสม

4. การสอนโดยคำนึงถึงทั้งระบบ (The system approach) ไม่เฉพาะโรงเรียนเท่านั้นที่สอนบริโภคนศาสตร์ ครอบครัวและชุมชน ล้วนมีส่วนเกี่ยวข้องกับการสอนบริโภคนศาสตร์

ลักษณะการจัดการเรียนการสอนบริโภคนศาสตร์ทั้ง 4 ลักษณะดังกล่าว ไม่ได้แยกจากกันอย่างเด็ดขาด และไม่มีลักษณะใดที่ดีที่สุด ทั้งนี้ขึ้นกับสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขของการพัฒนาหลักสูตร

ฟาซาล (Fazal, 1977) ได้กล่าวถึงหลัก 6 ประการในการจัดการเรียนการสอนบริโภคนศาสตร์ ดังนี้

1) การผูกมัด (Commitment) คือการสร้างความรู้สึกร่วมกันโดยตระหนักว่าทุกคนคือผู้บริโภค การบริโภคเป็นสิ่งสำคัญในชีวิตประจำวัน และในระบบสังคมของเรา

2) การกระตุ้น (Motivation) คือ การกระตุ้นให้นักเรียนรู้สึกถึงความจำเป็นและความเกี่ยวข้องของการบริโภคต่อความเป็นอยู่ของตนและครอบครัว

3) ความเกี่ยวข้อง (Relevance) เนื้อหาของบริโภคนศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน สภาพเศรษฐกิจ และสังคม

4) นวัตกรรม (Innovation) มีการสร้างสรรค์เนื้อหาจากประสบการณ์ของผู้เรียนเอง

5) การสาธิต (Demonstration) บริโภคนศาสตร์จะต้องสอนโดยอาศัยการสาธิต

กรณีตัวอย่าง และการค้นพบ หรือเรียนด้วยการกระทำ

6) สภาพแวดล้อม (Outreaching) บริโศศศึกษาไม่ใช่สิ่งที่สอนเฉพาะในห้องเรียนเท่านั้น แต่จะต้องให้สภาพแวดล้อมทั้งหมดของโรงเรียนเอื้อต่อการสอนบริโศศศึกษาด้วย โดยค่านทางกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การจัดป้ายประกาศ, มุมของคู้บริโศศในห้องสมุด นิทรรศการเกี่ยวกับคู้บริโศศ การอภิปรายและโต้วาที, ห้องอาหารของโรงเรียนก็เป็นสถานที่ที่จะประเมิณการจัดบริโศศศึกษาได้, การจัดตั้งชุมนุมหรือชมรมคู้บริโศศชั้นในโรงเรียน, การตั้งกล่องรับความคิดเห็นของนักเรียนในโรงเรียน

คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรบริโศศศึกษาแห่งสก็อตแลนด์ ได้เสนอหลักการจัดการเรียนการสอนบริโศศศึกษา ดังนี้

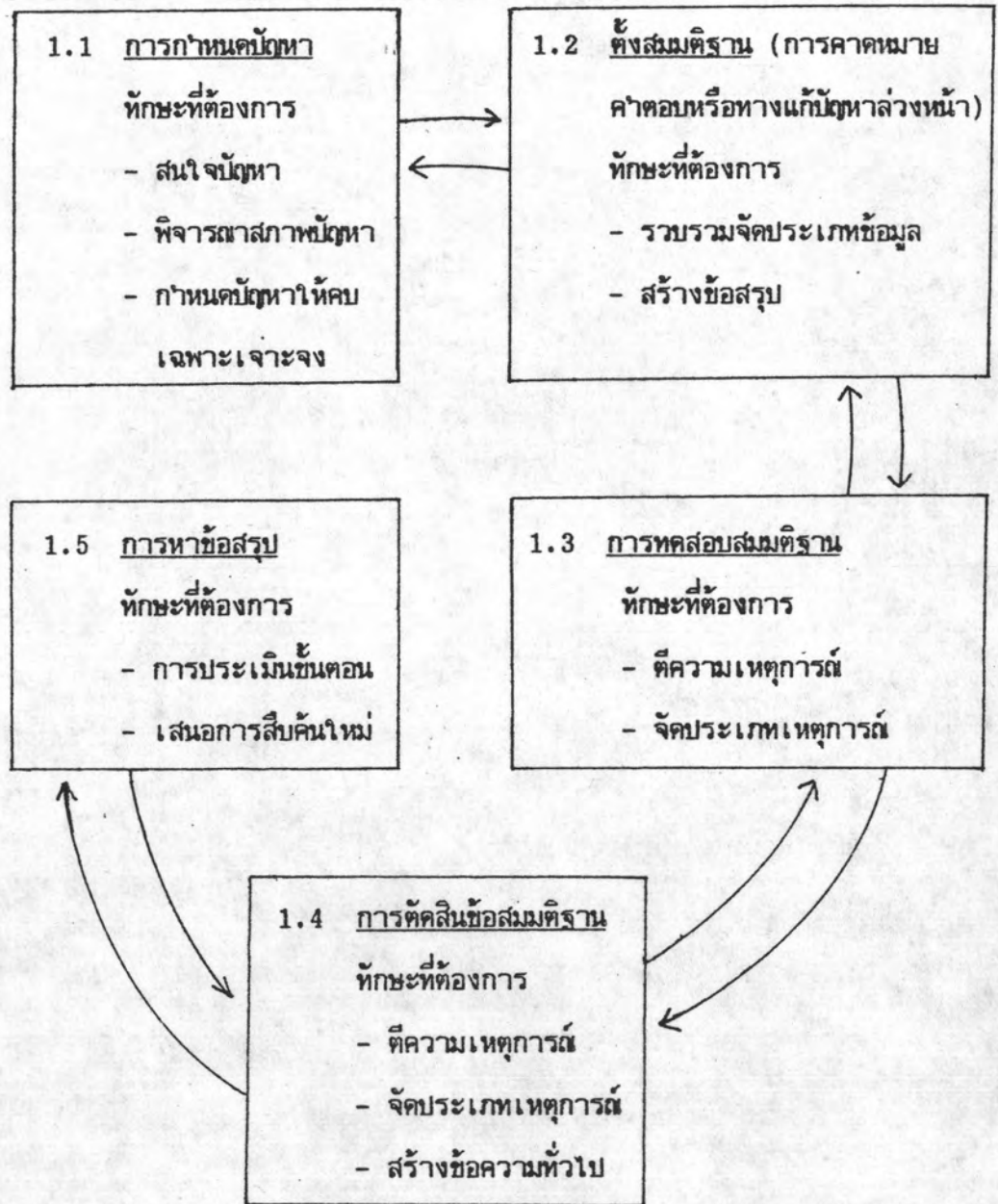
1. บริโศศศึกษาไม่ควรเป็นความรู้ที่แยกต่างหากในหลักสูตรระดับประถมศึกษา ทัศนคติของคู้บริหารสถานศึกษามีความสำคัญต่อการพัฒนาหลักสูตรบริโศศศึกษา และมีส่วนสำคัญต่อการเตรียมนักเรียนเพื่อชีวิต งานสำคัญของคู้บริหารคือการริเริ่มทำให้ครูคิดและสั้มสนุนให้ครูวางแผนงานในชั้นเรียนของตน
2. การสอนบริโศศศึกษามีข้อเสนอเฉพาะองค์ความรู้เท่านั้น แต่ต้องให้นักเรียนเข้าใจและรู้จักการแก้ปัญหาในชีวิต
3. ครูควรแทรกบริโศศศึกษาในการสอนหัวข้อเนื้อหาต่าง ๆ
4. ควรหาโอกาสต่าง ๆ ที่จะสอนบริโศศศึกษา และทำให้บริโศศศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมประจำวันในชั้นเรียน
5. ในการวางแผนการสอน ควรคำนึงถึงอิทธิพลของครอบครัวและชุมชนที่มีต่อนักเรียน และควรใช้ทรัพยากรจากชุมชนในการวางแผนการสอน

คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรรัฐอัลเบอร์ตา (Alberta Education and Consumer and Corporate Affairs, 1982) ยึดหลักแนวคิดของคาร์ล โรเจอร์ส (Carl Rogers) ในการจัดการเรียนการสอน โดยสอนกระบวนการแสวงหาความรู้ ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนบริโศศศึกษา จึงให้ความสำคัญในการพัฒนาทักษะการตัดสินใจของคู้บริโศศ การเสนอหลักสูตรบริโศศศึกษาจึงเน้นกระบวนการ (process approach) กระบวนการที่เป็นพื้นฐานได้แก่

1. ตระหนักในปัญหา (awareness) รู้ว่าอะไรคือปัญหา และสามารถจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

2. การสืบสวนสอบสวน (Inquiry) เป็นกระบวนการในการแสวงหาคำตอบ
 3. การวิเคราะห์ค่านิยม (Valuing) เป็นกระบวนการในการวิเคราะห์และประเมินค่านิยมของผู้บริโภค
 4. การตัดสินใจ (Decision-Making) เป็นกระบวนการที่สืบเนื่องจากการสืบสวนสอบสวนและวิเคราะห์ค่านิยม จุดสำคัญของการตัดสินใจคือ การกำหนดทางเลือก และตัดสินใจเลือกทางเลือกที่เหมาะสมที่สุด
 5. การปฏิบัติการ (Action) เป็นกระบวนการขั้นสุดท้าย ได้แก่ กระบวนการที่นักเรียนเข้าไปมีส่วนร่วม และปฏิบัติการตามทางเลือกที่ตัดสินใจแล้ว
- รูปแบบการสอนที่เน้นกระบวนการตามที่คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรรัฐอัลเบอร์ตา เสนอ^๕ ตรงกับรูปแบบการสอนสังคมศึกษาที่ แบงค์ส (Banks, 1977) กล่าวไว้
- คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรเมืองแคนเบอร์รา ประเทศออสเตรเลีย (Consumer Affair, Bureau Department of the Capital Territory, 1982) ได้เสนอวิธีการสอนบริโภคศึกษาด้วยรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่
1. การสืบสวนสอบสวน (Inquiry learning) เป็นกระบวนการที่ใช้แสวงหาคำตอบให้แก่ปัญหา ประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ที่ต้องอาศัยทักษะที่จำเป็น ดังแผนภูมิ

แผนภูมิที่ 2.14 แสดงกระบวนการสืบสวนสอบสวนและทักษะที่ต้องการในแต่ละขั้น ซึ่งเสนอโดย Consumer Affairs, Bureau Department of the Capital Territory.

2. การสำรวจ (Survey) เป็นการจัดการเรียนการสอน ที่มอบหมายโครงการสำรวจให้กับนักเรียนเป็นกลุ่มหรือรายบุคคล เพื่อแสวงหาข้อมูลให้แก่ ปัญหาที่ต้องการคำตอบ ชั้นตอนของการสำรวจ ประกอบด้วย

- 1) ตัดสินใจว่าต้องการทราบอะไร และจะถามได้จากใคร
- 2) เตรียมข้อคำถาม
- 3) ถามคำถาม
- 4) วิเคราะห์ผลที่ได้

3. การแสดงบทบาทสมมติ (Role playing)

4. การทดสอบและประเมินผลิตภัณฑ์ (Product Testing and Evaluation)

พฤติกรรมการณ์ของผู้บริโภคได้รับอิทธิพลจากหลายทาง อาทิ การโฆษณา การบรรจุหีบห่อ อิทธิพลของสังคม ค่านิยมของบุคคล เป็นต้น การทดสอบสินค้าจะช่วยให้นักเรียนตระหนักถึงอิทธิพลดังกล่าว การทดสอบและประเมินผลิตภัณฑ์นี้ต้องอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และการใช้เครื่องมือทดสอบ ซึ่งหาได้จากห้องปฏิบัติการทดสอบของโรงเรียน ม็อก (Mok, 1977) กล่าวถึงการทดสอบผลิตภัณฑ์ว่า เป็นกิจกรรมที่ใช้สอนความคิดรวบยอด และทักษะในเรื่องการสืบสวนสอบสวน (Inquiry) และการแก้ปัญหา ชั้นตอนของการทดสอบมีดังนี้ การรวบรวม หลักเกณฑ์ ตรวจสอบคุณสมบัติของสินค้าที่ต้องการทดสอบตามหลักเกณฑ์ที่วางไว้ เปรียบ เทียบข้อมูลที่รวบรวมได้ วินิจฉัยและลงความเห็นเกี่ยวกับสินค้า

5. แหล่งข่าวสารอื่น ๆ (Open-ended Information Sources) เป็นการจัดการเรียนการสอนที่ใช้แหล่งข้อมูลจากสื่อวัสดุต่าง ๆ เช่น การ์ตูน เกมส์ รูปภาพ แผนภูมิ แผนภาพ หัวข้อข่าว รายการโทรทัศน์ เป็นต้น

หลุยส์ ม็อก ยังได้เสนอแนะการจัดกิจกรรมบริโภคศึกษาสำหรับนักเรียนนอกเหนือจากนี้ ได้แก่

- การตรวจสอบโฆษณา (Monitoring Commercials) เป็นการจัดการเรียนการสอนที่ให้นักเรียนรู้ถึงสภาพเศรษฐกิจ กฎหมายและปัญหาของสังคม โดยให้นักเรียนตรวจสอบการโฆษณาสินค้าจากวิทยุ หรือโทรทัศน์ แล้วให้ตอบคำถามต่าง ๆ เช่น จำนวนสินค้าที่โฆษณา ในรายการที่มีความยาว 30, 60 นาที เทคนิคในการส่งเสริมการขาย สัดส่วนของการโฆษณา และเนื้อหาของรายการยุติธรรมต่อผู้ชมหรือไม่ การโฆษณามีการบิดเบือนข้อเท็จจริง หรือสร้าง

ความเข้าใจผิดหรือไม่ เป็นต้น

- การอภิปรายและโต้วาทีในประเด็นปัญหาของผู้บริโภค เป็นวิธีที่ให้นักเรียน รู้จักโต้แย้งแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งทำให้นักเรียนรู้จักรวบรวมวิเคราะห์ เปรียบเทียบข้อมูล เกิดความมั่นใจที่จะพิทักษ์สิทธิและปฏิเสธความคิดเห็นที่ไม่ถูกต้อง รู้กระบวนการตัดสินใจ และตระหนักถึงค่านิยมที่กระทบต่อตนและสังคม

จะเห็นว่าแนวทางการจัดการเรียนการสอนบริโภคศึกษาที่มีผู้เสนอไว้ข้างต้นนี้ ไม่ใช่แนวทางที่เน้นแต่การถ่ายทอดเนื้อหา ความรู้ที่จำเป็นสำหรับผู้บริโภคเท่านั้น แต่เป็นวิธีการสอน ที่เน้นการเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ไม่เฉพาะภายในห้องเรียน ทั้งนี้เพื่อพัฒนาทัศนคติ และกระบวนการในการคิด และการปฏิบัติการในสังคม ซึ่งนับว่าสอดคล้องกับหลักการจัดการเรียนการสอนตาม หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ซึ่งเป็นการสอนให้ผู้เรียนคิดเป็น และทำเป็น